

गांधी गांधक

वि.दा.सावरकर

गांधी गांधळ

लेखक: स्वातंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकर

इंटरनेट अधिकार

स्वातंत्र्यवीर सावरकर राष्ट्रीय स्मारक
स्वातंत्र्यवीर सावरकर मार्ग, दादर पश्चिम, मुंबई ४०००२८

प्रकल्प समन्वयक: रणजित विक्रम सावरकर

www.savarkarsmarak.com

गांधी गोंधळ

१. स्वातंत्र्याचा मार्ग

त्याचा येळकोट राहीना।

मूळ स्वभाव जाईना। -तुकाराम

एक-दीड वर्षापूर्वी जेव्हा महात्माजींनी प्रसिध्द केले की, आता आपण राजकारणात न पडता खादीच्या विधायक कार्यक्रमासच वाहून घेणार, तेव्हा त्यांच्या वेडगळ नि गमाऊ राजकारणास कंटाळलेल्या नि त्या सावळागोंधळाच्या मागे लागल्याने राजकारणाचा गेल्या सहा वर्षात जो बोजवारा उडाला नि त्याने स्वदेशाची जी भयंकर दिशाभूल झाली ती पाहून अत्यंत दुःखित झालेल्या प्रत्येक देशभक्तास थोडे तरी हायसे वाटले होते. वाटले होते की, आता तरी यापुढे महात्माजी त्यांच्या ज्ञानाबाहेर, त्यांच्या बुद्धीबाहेर नि त्यांच्या शक्तीबाहेर, असलेल्या राजकारणाच्या क्षेत्रात नसती उठाठेव करून नि अहिंसा, असहकारिता विधायक कार्यक्रम इत्यादी भाराभर पोकळ शब्दांस चघळीत बसून राष्ट्रातील तरुण पिढीचा तेजोभंग करण्याचा देशघातक व्यापार करण्याचे सोडून आपला चरखा बरा की आपण बरे, असे वर्तन ठेवतील. पण पाहावे तो 'राजकारणात आपण पडणार नाही' हा निश्चय प्रसिध्द करूनही पुन्हा आपल्या राष्ट्रीय सभेत उपस्थित राहून शक्यतो आपल्या त्या पूर्वीच्या वेडगळ कार्यक्रमास उचलून धरण्यापासून ते नागपूरच्या सत्याग्रहाच्या प्रकरणी लिहिलेली भिकार पत्रे धाडण्यापर्यंत गांधीजींनी राजकारणात येता जाता ढवळाढवळ करण्याचे काम चालूच ठेवले आहे.

कारण त्यांनी 'मी राजकारणात पडणार नाही' म्हणून जे म्हटले ते देखील जेव्हा निरुपाय झाला तेव्हाच म्हटलेले होते. स्वराज्यपक्ष राष्ट्रीय सभेच्या कार्यकारी मंडळाच्या बैठकीतून (अहमदाबादाच्या ऑ. इ. काँ. क. च्या सभेतून) उठून गेला असताही मोठ्या तोऱ्याने गांधीजींनी म्हटले होते, 'चिंता नाही, नुसती खोगीरभरती हवी कशाला? दोन अनुयायी उरले तरी पुरे!' परंतु पुढे जेव्हा पुरते दोन अनुयायीदेखील असे खंबीर मिळेनात की, ज्यांच्या जोरावर राष्ट्रीय सभेस खादीप्रचारिणी सभा बनवून नि विधिमंडळात सरकारी विपक्षास आपले राज्य वाटेल तसे हाकण्यास मार्ग निष्कंटक करून देऊन आपणास कृतकृत्य होता येईल, तेव्हा मग पाय लटपटू लागले. त्या बैठकीतच महंमदअल्लींची नि गांधीजींची ती रडारड, ती हट्टी निराशेची आसवे नि शेवटची ती शरणागती ही ज्यांच्या ध्यानात आहेत, त्यांच्या हे तेव्हाच लक्षात येईल की, गांधीजींचा राजकारणातून पाय जेव्हा उखडला गेला तेव्हाच, मी आता राजकारणाच्या क्षेत्रात

पाय टाकीतच नाही म्हणून ते म्हणू लागले. मी क्रांतीकारकांस नामशेष करण्यासाठी बंगाल्यात जात आहे म्हणून अगडबंब प्रतिज्ञा करून ते सत्कृत्य करण्यासाठी हा साधुपुरुष सरकारच्या आशीर्वादासह बाहेर पडला. पण तीन महिने जीवाचा आटापिटा करूनही बंगाल्यातील राज्यक्रांतीच्या गुप्त चळवळींचा गळा घोटणे शक्य झाले नाही. तिकडे विधिमंडळात पूर्वीचे सर्व असहकारितावादी शिरले. हिंदू संघटनांच्या प्रचंड चळवळीचा उदय होऊन त्या खिलाफतीच्या आफतीचे प्रेत एकदाचे जाळून टाकले गेले, अशा रीतीने क्रांतिकारकांत किंवा विधिमंडळांत, हिंदू किंवा मुसलमानांत कोठेच कोणी विचारीत नाहीसे झाल्यावर मग जो संन्यास त्यांना घ्यावाच लागला होता, तो राजकारणाचा संन्यास आपण होऊन घेण्याचा बहाणा करण्यात आला.

पण बळाबळाने ज्यास संन्यास देण्यात येतो त्या सर्व संन्याशांची जी दशा होते, तीच गांधीजींचीही होऊन ते खादीकार्यात जरी गढलेले दिसत होते, तरी थोडा वाव मिळताच राजकारणात ढवळाढवळ करण्यासाठी त्यांचे मन सारखे चुळबूळ करीत आहे, ही गोष्ट मागे अनेक वेळा उघडकीस आली होतीच. परंतु त्यांनी जेव्हा राजकारणात काही काळ पडत नाही म्हणून मागे म्हटले तेव्हाच, राष्ट्रहिताच्या दृष्टीने कर्तव्य असले तरी ते करताना मनास दुःख देणारे असे त्यांच्या देशविघातक राजकारणावर टीका करण्याचे कार्य, आपणास पुन्हा हाती घ्यावे लागणार नाही म्हणून आम्हास आनंदच झाला असल्याने, आम्ही गांधीजींच्या असहकारी भाषेच्या नि अहिंसात्मक सत्याग्रह इत्यादी शब्दांच्या उच्चारसरशी मधून मधून येणाऱ्या या फेफऱ्यांच्या झटक्यांकडे दुर्लक्षच करीत गेलो. परंतु परवा त्यांनी नागपूरच्या सत्याग्रहाच्या प्रकरणी जी पत्रे नि 'यंग इंडिया'त जे लेख लिहिले आहेत, त्यांत त्यांनी जी अत्यंत तिरस्कारार्ह विधाने केली त्यांचा समाचार घेणे आता अगदी अपरिहार्यच झालेले असल्याने या विषारी तत्त्वज्ञानाचा साप आपली फडा पुन्हा वर करण्याच्या आधीच त्यास ठेचून टाकण्याचा प्रयत्न करणे प्राप्त होत आहे.

तत्त्वज्ञान कसले, ते तत्त्वज्ञान आहे? तत्त्वांचे गाढ अज्ञान हेच त्यातील अनन्य तत्व आहे. सत्याग्रहाची मीमांसा करताना हे साबरमतीचे श्रमण म्हणतात, 'जो सत्याग्रही असेल तो शस्त्र घेईलच कशाला? तो सत्यासाठी स्वतः काही एक प्रतिकार न करता स्वतःचे बलिदान देईल. अशा सत्याग्रहालाच अहिंसात्मक सत्याग्रह म्हणता येईल!' होय का? पण आपण अहिंसेची नुकतीच एक व्याख्या केली होती ती इतकी ताजी आहे की, आपण पूर्वी काय बोललो होतो हे प्रसंग पडताच पूर्णपणे विसरून जाण्याची किंवा ती एक पहाडी चूक झाली म्हणून स्वतःसच मूर्ख ठरवून घेण्यास न कचरण्याची विसरभोळी कला ज्या आपणास उत्कृष्टपणे अवगत आहे, त्या आपणास देखील ती नाकारता किंवा विसरता येणे शक्य नाही. पिसाळलेली कुत्री मारावी किंवा नाही, का त्यांनाही घरजावयासारखे पाहुणचार करीत पोशीत बसणाऱ्या नि येत्या जात्या माणसास चावून मारू देणाऱ्या अहिंसेचे पुण्य संपादन करावे. या प्रश्नाचे उत्तर देताना आपण सांगितले होते की, अधिकतर अहिंसा टाळण्यासाठी जी अल्प हिंसा अपरिहार्यपणे करावी लागते

ती धर्म्य होय नि त्याप्रमाणे पिसाळलेल्या कुत्र्यांस बंदुकीच्या गोळ्या घालून जेव्हा मारण्यात आले, तेव्हा जैन समाजातील हजारो लोकांनी सभा भरवून आपला तीव्र निषेध करून आपल्यास 'महात्मा' म्हणण्यासही बंदी केली; तथापि आपण हिंसेची ती केलेली व्याख्या परत घेतली नाही किंवा त्या पिसाळलेल्यास बंदुकीने मारण्याचा निषेध केला नाही.

पण आता तुम्ही जे पत्रात लिहिलेत की, 'सत्याग्रही शस्त्र असे कधी धरणारच नाही. त्याला नुसते सत्य आचरीत मरावयाचे तेवढे माहीत!' त्यावरून तर पिसाळलेल्या कुत्र्यांस मारण्यासाठी देखील सत्याग्रही बंदुक किंवा कोणतेही शस्त्र घेणार नाही असे सिध्द होते! पिसाळलेले कुत्रे चावल्यावर तो सत्याग्रहीही जेव्हा पिसाळेल तेव्हा तो जो काय दातांचा उपयोग करील तेवढाच शस्त्राग्रह मात्र सत्याग्रहाच्या पवित्र कक्षेत येऊ शकतो! पिसाळलेल्या कुत्र्यांशी प्रसंग पडला असता त्यांचा प्रतिकार करणे म्हणजे शस्त्र न घेता त्यांच्यासमोर उभे राहून त्यांस नुसते म्हणत रहावयाचे की, 'अहो पिसाळलेल्या कुत्रोजी! चावणे असत्य आहे. मला चावू नका. याउपर चावत असालच तर हा मी सत्याग्रही वीर तुम्ही चावत असताना एक पाउलभर देखील मागे न होता किंवा हाती शस्त्र घेऊन तुमचा प्रतिकार न करता तसाच्या तसाच चावून घेतो नि तुम्हास इतरांना असेच चावत फिरण्यास मोकळे सोडतो!' याचे नाव शुध्द सत्याग्रह!

जेव्हा अहिंसेची व्याख्या गांधीजींनी पिसाळलेल्या कुत्र्यांविषयी लिहिताना अशी केली की, अधिकतर हिंसा टाळावयास अपरिहार्य अशी अल्प हिंसा कर्तव्यच ठरते, तेव्हा आम्हास वाटले की, जन्मभर ठेचाळत का होईना पण शेवटी या जन्मीच गांधीजींनाही अहिंसेचा अर्थ थोडा कळू लागला. गांधीजी त्यांच्या राजकारणी आयुष्यात जी काही शुध्दीवर असल्यासारखी एक-दोन वाक्ये बोलले आहेत, त्यांत या वरील वाक्यांची गणना आम्ही केली; परंतु गांधीजींची शुध्दीदेखील त्यांच्या स्वाभाविक बेशुध्दीतीलच एक क्षण असतो. नवख्या मुलाचा नेम चेंडूफळीत जसा कधी चुकून बरोबर लागतो. तसे राजकारणाच्या डावात गांधीजी एखाद्या वेळी जे बरोबर बोलून किंवा करून जातात ते देखील चुकूनच केलेले असते. कारण दुसऱ्याच क्षणी ते त्या बरोबर कृत्यालाच चूक म्हणण्याची आणखी एक चूक हटकून करीत असतात. जर सत्याग्रही हा इतका पूर्ण अहिंसात्मक प्राणी असतो. की, शस्त्र हातात धरणे हे देखील तो पाप समजतो, नीतिबाह्य समजतो, तर मग पिसाळलेल्या पन्नास कुत्र्यांस एकत्र कोंडून त्यांस बंदुकीने ठार मारविण्याचे कृत्य करविणारा हा एक हिंस्त्र हत्यारीच ठरत नाही काय? जर्मन लढाईच्या वेळचा तो 'सैन्यांत भरती व्हा! इंग्रजास विनाअट साह्य देऊन रणांगणांत युध्दास जा' म्हणून ओरडत फिरणारा तो सैन्यभरतीसाठी नेमलेल्या सरकारी अडत्यांचा धुरीण! तो कोण? इंग्रजांस विनाअट साह्य देण्यासाठी जर्मनांस शस्त्राने विनाअट मारण्यास उत्तेजन देत आजारी पडेतो हिंडणारा तो वेडापीर-तोही अहिंसेचाच भक्त होता नाही? आपल्या देशाशी मित्रत्व जोडू इच्छिणाऱ्या शेकडो जर्मनांना त्यांचे हिंदुस्थानशी वैर

नसताना सपासप कापून काढणे ही हिंसा होत नाही? पण जे आमचे पिढीजात शत्रू -त्यांच्याविरूद्ध केवळ आत्मसंरक्षणासाठी शस्त्र धरणे म्हणजे मात्र हिंसा होते! नुसते शस्त्र धरणे हीही गोष्ट सत्याग्रहास लाजिरवाणी असते! मग जेव्हा स्वतःच्या जिवावर बेतली तेव्हा का सशस्त्र डॉक्टरास बोलावून पोटावर कर्तन करून घेतलेत? तुमच्या पोटात वसतीस येऊन खाऊन पिऊन सुखी असलेल्या एखाद्या ऑस्ट्रेलियाच्या वसाहतीप्रमाणे भरभराटत जाणारे ते रोगाणूंचे राष्ट्राच्या राष्ट्र त्या डॉक्टराच्या शस्त्राने तुम्ही कत्तल करून टाकलेत नाही का? मग ती हिंसा कशी मानवली? त्या रोगाणूंच्या किंवा जर्मनांच्या पुढे, सत्याग्रही वीरांचे जे कर्तव्य आपण आता सांगत आहा, तसे नुसते उभे राहून त्यांच्या कृत्याचा निषेध करीत आपण मरणी मेला का नाही?

परंतु महात्माजींचे हृदय जितके विशाल नि उन्नत आहे, तितकीच त्यांची बुद्धी आकुंचित नि अपक्व आहे. अहिंसा, दया, क्षमा, इत्यादी कर्णमधुर शब्दांस त्यांचे कोमल हृदय भुलून जाते. परंतु त्या शब्दांतील सत्य तत्त्वाचे यथातथ्य आकलन करण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या बुद्धीत नसल्याने नि तसे सामर्थ्य आपल्या बुद्धीत नाही हेही समजण्याइतकी विवेचनशक्ती त्यांस उरली नसल्याने ते केव्हा काही तर केव्हा काहीच बोलून जातात. वास्तविक पाहता अहिंसेची वर दिलेली व्याख्या हिंदू धर्मग्रंथांच्या पानापानांवर खोदलेली आहे. पण ती पन्नाशी उलटल्यावर गांधीजी शिकू लागले नि लगेच शिकावयास लागल्यापासून एक वर्ष संपण्यापूर्वीच विसरूनही गेले. पुन्हा लिहू लागले की, “खरा सत्याग्रही शस्त्राला शिवण्याचा विचारदेखील मनाला शिवू देत नाही. लाठीदेखील हाती घेणे हे सत्याग्रहाच्या विरूद्ध आहे. मात्र आम्हास पारतंत्र्यात डांबून ठेवणाऱ्या इंग्रजांच्या साहयार्थ, आमच्या स्वातंत्र्यप्राप्तीच्या कार्ये साहाय्य देऊ इच्छिणाऱ्या जर्मनांना बंदुकी तलवारींनिशी ठार मारणे हे सत्याग्रहाच्या तत्त्वास नि व्रतास साजेसेच असते! आजपर्यंत अशा प्रकारची परस्परविरूद्ध भाष्ये नि कार्ये गांधीजींच्या हातून इतकी घडली आहेत की, त्यांची एक गाथाच गुंफता येईल. अर्थहीन शब्दांनी नि बुद्धिहीन अर्थानी त्यांची वाक्ये नि कार्ये खचाखच भरलेली असतात. स्वराज्य, खादी, शुद्ध स्वदेशी, असहयोग, सत्याग्रह, अहिंसा, असहकार इत्यादी शब्दांनी आज पाच-सहा वर्षे उभ्या हिंदुस्थानात जो गांधी-गोंधळ माजविला आहे, त्याला हे महाराष्ट्र तरी आता विटून गेलेले आहे. या प्रत्येक शब्दाच्या इतक्या परस्परविरोधी व्याख्या नि अर्थ गांधीजींनी केलेले आहेत की, त्यांना एकत्र गुंफले असता एखाद्या पिसाटालाही पोट धरधरून हसू येईल. परंतु या गोंधळाने राष्ट्रकार्याचा इतका चुराडा करून टाकला आहे नि राष्ट्राचा तेजोभंग करून त्यास इतके अकर्मण्य करून ठेवले आहे की, त्यामुळे त्या तिटकाऱ्यासरशी मनात विनोदी भावना उत्पन्न न होता गंभीर दुःखावेगाने नि क्रोधाने मनात तिरस्कारच उत्पन्न होतो.

नागपुरच्या शस्त्राग्रहातील चुकीची कुसळे निवडीत गांधीजी म्हणतात की, सत्याग्रहाचा विषय शस्त्राचा निर्बंध (आर्म्स अॅक्ट) नसून त्याचे मुख्य ध्येय बंगालच्या राजबंदींची सुटका हे आहे. तेव्हा

शस्त्रांचा निर्बंध तोडणे हे विषयांतर होत आहे. पण रौलेट निर्बंधाच्या विरुद्ध जेव्हा सत्याग्रह सुरू करण्यात आला, तेव्हा रौलेट निर्बंधाचा वचपा म्हणून मुंबईला गांधीजींनी स्वतःच मुद्रण निर्बंध तोडला नि ते जप्त पुस्तके विक्रीत सुटले. त्यावेळी त्यावर काहीनी हाच आक्षेप घेतला होता की, रौलेट निर्बंध तोडा, त्याच्यासाठी हा दुसरा निर्बंध तोडणे हे विषयांतर आहे. पण तेव्हा जर कोणत्याही अन्याय्य निर्बंधास केव्हाही तोडणे संयुक्त होऊ शकले तर आजही शस्त्रनिर्बंधासारखा अत्यंत अपमानास्पद निर्बंध तोडणेही संयुक्त का होऊ नये? पण मी म्हणून ती पूर्व दिशा असली पाहिजे असे मानण्याचा अहंकार, स्वतः पूर्वी जी पूर्व दिशा म्हटली तीच आता पश्चिम दिशा म्हणावयास न कचरण्या इतका निर्डावलेला असतोच असतो.

याच्याही पुढे जाऊन ते म्हणतात की, जे निर्बंध नीतिमूल असतात ते मोडण्याच्या चळवळीला सत्याग्रह हे नाव शोभतच नाही. चोरीचा निर्बंध तोडण्याप्रमाणेच शस्त्रनिर्बंध तोडणे हेही नीतीच्या दृष्टीने सत्याग्रहाच्या विरुद्ध आहे! स्वसंरक्षणासाठीदेखील हातात शस्त्र धरणे -नुसते धरणे देखील! -ज्या मनुष्याला चोरी करण्याइतकेच पापप्रद वाटते त्याला जर्मनांची कत्तल करण्यासाठी इंग्रजी सैन्यात भरती होणे मात्र पापप्रद वाटत नाही, अशाच्या तोंडी तरी काय लागावे? आणि तरीदेखील जोवर गेल्या पाच-सहा वर्षात उत्पन्न झालेला प्रजाहीन भाबड्यांचा असा एक वर्ग देशात जिवंत आहे की, ज्यास तो पोकळ शब्दांचा सावळा गोंधळच कोण्या गूढ तत्त्वज्ञानासारखा भासून त्या बुद्धीच्या अंधकारात धडधडीत दिसणाऱ्या गोंष्टीही दिसेनाशा होतात- तोवर वरीलसारख्या बालिश शब्दच्छलाचीही एखाद्या महत्त्वाच्या विषयाप्रमाणे चिकित्सा करित बसणे प्राप्तच होते.

देशभक्त आवारी यांनी चालू केलेला हा सत्याग्रह असा निष्फळ, अनीतिकारक, अत्याचारी नि सत्याग्रही मनुष्यास न शोभण्यासारखा आहे म्हणून सांगितल्यानंतर बंगाली राजबंदीस सोडविणारा सफल, नीतिकारक, अनत्याचारी नि सत्याग्रही प्राण्यास शोभणारा असा दुसरा एक उपाय महात्माजी त्यास लेखात परम कारुणिकपणे सांगते झाला आहेत, तोही अगदी ऐकण्यासारखा नि पदार्थसंग्रहालयात एखाद्या प्रस्तरयुगातील हाडकाच्या कवटीशेजारी राखून ठेवण्यासारखा आहे. ते म्हणतात, 'नागपुराहून एकेक मनुष्याने पायी चालत कलकत्त्यास जावे. पायी न चालता आले तर रेल्वेने जावे.' नि करावे काय? जेथे ते राजबंदी अटकेत असतील त्यांपैकी एखाद्या ठिकाणावर लाखो लोकांनी निकराचा हल्ला करून फ्रेंचांनी बास्टाअल तोडून टाकला तसे ते ठाणे तोडून फोडून राजबंदी मुक्त करावे? शिव! तसे काही नाही! तर गांधीजी म्हणतात, 'प्रत्येकाने नागपूरहून पायी निघावे; कलकत्त्यास जावे अन् थेट गव्हर्नरच्या बंगल्यावर चढू देतील तितके चढून ओरडावे, 'राजबंदिवानांस सोडा!' पुरे. इतके ओरडून स्वतःला बंद करून घेऊन कारागारात पडावे. या रामबाण उपायात इतक्यावरही काही कसूर राहिल अशी शंका येऊन गांधीली पुढे म्हणतात, 'पण ह्या सत्याग्रहीने संपूर्ण निरूपद्रवी नि निःशस्त्र असलेच पाहिजे!'

काय पण उपाय सुचविला? नागपूरहून पायी कलकत्त्यास जावे म्हणजे तरूण मुलेदेखील त्यातच आल्याने सत्याग्रहाची अर्धी अधिक जीवनशक्ती प्रवासाने सुकून जाणार-नाहीतर रेल्वेने जावे- म्हणजे प्रत्येक सत्याग्रहाचे भाडे भरता भरता त्याच्या तुटपुंजा निधीचे हजारो रूपये रेल्वेच्या विलायती कप्प्यात आयते पडणार नि हे हजारो रूपये किंवा त्या पायास फोड येऊन सांडलेल्या रक्ताच्या धारा खर्चून अंती करायचे काय? तर गव्हर्नरच्या दाराशी-जाऊ देतील तर-जाऊन नुसते ओरडायचे, 'सोड, राजबंदिवानांस सोड!' नुसते ओरडायचे!!!

जणू काय गव्हर्नर जन्मबधिर आहे. नागपूरला लोक आपल्या बायकांशी स्वयंपाकघरात काय बोलतात हे ज्या गव्हर्नरांना अचूक कळते, त्यांना त्यांच्या बंगल्यापाशी ओरडण्याने जणू काही अधिक ऐकू येणार आहे! जणू काय नागपूरच्या सभेतून नि पथांतून 'राजबंदिवानांस सोडा' ही उठलेली आरोळी त्या गव्हर्नरांना ऐकूच गेली नाही-ती बंगल्यावर ओरडण्याने जाणार आहे!

पण मग आम्ही म्हणतो, असली संजीवनी सापडली असता ती केवळ राजबंद्याच्या सुटकेसारख्या एका विवक्षित व्याधीवर का खर्च करा? सर्व रोगांचे मूळ जे पारतंत्र्य तेच का त्या उपायाच्या अमोघ अस्त्राने (चुकलो!! खादीच्या सुताने) कापून काढू नये! कलकत्त्याच्या गव्हर्नरपर्यंतच का थांबा! आम्ही गांधाळलेल्या प्रत्येक सत्याग्रही वीरास असे सुचवितो की, प्रत्येकाने प्रथम काश्मीरला हिमालयापर्यंत चढून जावे. नंतर तेथून पायी निघून गोबीचे वाळवंट उतरून, मृत समुद्र पोहून कॉकेशस ओलांडून नीट इंग्लंडला पोचावे नि पायी पोचावे. मग कपडे बदलून, स्नान करून, मानसिक, कायिक नि वाचिक आत्मशुद्धी करित करित अगदी पूर्णपणे जीव निरस्त्र अन् निरूपद्रवी झाला म्हणजे इंग्लंडचे राजे ज्या बकिंगहॅम राजमंदिरात राहतात त्याच मंदिराच्या अंगणात-जाऊ देतील तेथपर्यंत- जावे नि ओरडावे, 'स्वराज्य द्या!'

हो! ओरडूनच जर काम होते तर नुसते बंगालच्या राजबंदिवानांस सोडा, एवढेच मागणे का मागा!- प्रत्यक्ष जॉर्जमहाराजांच्या राजमंदिरापुढे जाऊन स्वराज्याची भिक्षाच पदरात घेऊन परत का न या! मागे सुताने सहा महिन्यांत स्वराज्य मिळविण्याचा उपाय गांधीजींनी सांगितला होता. पण या नव्या ओरडण्याच्या उपायापुढे त्या उपायाचेही तेज फिककेच पडते यात शंका नाही. स्वराज्यासाठी उपायावर उपाय बिचारा महात्मा सांगत आहे! पण करावे काय!' या महाराष्ट्रातील लोकांत श्रध्दाच नाही!'

एक वेळ हे असले उपायदेखील बालिश म्हणून थोडेसे हसत मनुष्य बाजूस सारू शकेल. पण त्या उपायांचे मर्म सांगण्यासाठी जेव्हा गांधीजी त्यांच्या वेडसर तत्त्वज्ञानाची भाषा बोलू लागतात तेव्हा हसू येणेदेखील अशक्य होऊन त्या विक्षिप्ततेची अगदी शिसारी येऊ लागते. कारण त्यांच्या उपायांनी भाबड्या

लोकांची इतकी दिशाभूल होत नाही की, जितकी त्यांच्या वेडसर तत्त्वज्ञानाने होते! याच उपायांविषयी ते पुढे म्हणतात, 'क्वचित अशा कलकत्त्यास पायी जाऊन ओरडण्याने कार्यसिध्दी लवकर होणार नाही; पण हे सर्वांनी ध्यानात धरावे की, आत्मत्याग अंती सफल होतो!'

वाहवा रे आत्मत्याग! अहो ज्या साधनाने इतर सर्व साधनांतून अल्पतर त्यागाने अधिकतर प्रमाणात साध्य संपादिले जाते, त्या साधनासाठी जो करावा लागतो त्याला खरा स्वार्थत्याग नि यथार्थ आत्मत्याग म्हणतात. परंतु साध्य प्राप्त करण्यास जो मार्ग सर्वात अधिक कष्टदायी नि निष्फळ असतो तोच चोखाळण्याचे कष्ट जाणूनबुजून अंगीकारणारा मनुष्य आत्मत्याग करित नसून आत्मनाश करित असतो. मुंबईहून मद्रासला जाणे तर मद्रास रेल्वेने न जाता प्रथम हिमालयाकडे जाऊन, मग जपानमधून अमेरिकेत उतरून युरोपमार्गे मद्रासला जाणारा वेडसर नि विक्षिप्तपणा ह्याचा आत्मत्याग नसून आत्मनाश होय. केवळ आत्मत्याग व्यर्थ जात नाही म्हणून घरासमोरची सुपीक शेती टाकून देऊन म्हणे सहाराच्या वाळवंटात शेती करा! केवळ आत्मत्यागा करिताच असेल तर मग कलकत्त्यास जाण्यासाठी विलायती रेल्वेत पैसा तरी का ओता? नागपूरच्या एका जुन्या विहिरीच्या काठावर उभे रहावे, 'राजबंदिवानांस सोडा' म्हणून ओरडावे नि त्या आडात गळयाशी दगड बांधून घेऊन उडी टाकावी नि जीव द्यावा!

छे! आत्मत्याग, आत्मबल, सत्याग्रह, अहिंसा सत्य इत्यादी गोंडस नावाखाली हितशत्रूसच शोभण्यासारखा राष्ट्राचा जो तेजोभंग आजपर्यंत करण्यात आला तो पुरे झाला! राजकारणाचा पोरखेळ करून टाकला तो पुरे झाला. हा गांधी-गोंधळ आता पुरे झाला! म्हणे कलकत्त्यास पायी जा नि ओरडा! हो, जर तुम्हास राष्ट्रासाठी खरोखरच काही करून दाखवायचे असेल, तर हे बालिश तत्त्वज्ञान नि हे षंडतेचे शास्त्र पहिल्याने पायाखाली तुडवून टाका! पुन्हा 'हे कृत्य सत्याग्रह आहे की नाही' हा प्रश्न एखाद्या आजीसारखा विचारीत न बसता एखाद्या शिवाजीसारखे इतकेच पाहा की, ते कृत्य एकंदरीत आपणास अल्पात अल्प स्वार्थत्याग करावयास लावून दुष्ट विपक्षाची अधिकात अधिक हानी करित आहे की नाही! मग त्यास भाबडेगिरी किंवा भामटेगिरी, सत्याग्रह म्हणो किंवा शस्त्राग्रह म्हणो!

तो मुसोलिनी पाहा; सूर्यास आच्छादून टाकील असे दाट लढाऊ विमानांचे छत इटलीस घालू पाहत आहे. तो लेनिन पाहा; तो ट्राटस्की पाहा, बोलता बोलता झारशाही उलथून पाडून युरोपातील राजांशी झुंज खेळणारे आरक्त सैनिकांचे एक राष्ट्रच्या राष्ट्र निर्माण करित आहे. तो चीन पाहा; लाख लाख सेना उत्कृष्ट शस्त्रास्त्रांनी सज्ज करून धारातीर्थी झुंजत परकीयांस पिटाळीत आहे. हे इंग्लंड पाहा! रणतरी, पाणबुड्या, विध्वंसके, विमाने, सैन्ये, यांचाचून शब्दही न उच्चारिता, एवढे साम्राज्य एखाद्या घडयाळासारखे

व्यवस्थित चालवीत आहे. प्रत्येक इंग्लिश नागरिक एक एक मुसोलिनीच बनलेला आहे. ते बुटके जपानी पाहा, तो दाढीचा घोळ मुंडून तलवार उपसलेला केमालपाशा पाहा; तो इवलासा अफगाणचा अमीर येत्या जिहादची धर्मयुद्धाची गर्जना घोघर करीत हिंडत आहे तो पाहा! अन् या अशा प्रचंड नि भयंकर धकाधकीच्या रणधुमाळीत या भारताचे भाग्य ज्यांच्या हातात तुम्ही दिले आहा, ते हे तुमचे भिकारडे 'चक्रवर्ती' पाहा! हे चरख्याचे चक्र फिरवून भारतास चक्रवर्ती करणार ! हे नागपुराहून पायी चालत, कलकत्त्याच्या गव्हर्नरच्या बंगल्याशी 'राजबंदिवानांस सोडा' म्हणून नुसते ओरडून त्या क्रांतिकारकांची सुटका करणार! तुम्हास खादी विणायची असेल, फळे खाऊन किंवा पाने खाऊन जगावयाचे असेल, लंगोटी नेसून राहावयाचे असेल, उपासतापास करावयाचे असतील, तर तुम्ही सुखेनैव यांच्यामागे लागा. त्या सद्गुणात तेच उपदेशक योग्य आहेत. पण तुम्हास स्वराज्य हवे असेल, स्वातंत्र्याची प्रबळ इच्छा तुम्हास स्वस्थ बसू देत नसेल, या तुमच्या हिंदुस्थानच्या छातीवर उडणाऱ्या परक्या ध्वजाकडे पाहताच तुमची तोंडे लज्जेने काळी ठिक्कर पडत असतील तर तरुणहो, उठा नि तडक त्या रशियास, त्या इटलीस, त्या आयरलंडास, त्या शिवाजीस, त्या चंद्रगुप्तास, त्या यशोधर्मास जाऊन विचारा की, 'स्वातंत्र्याचे मार्ग कोणते?' कारण ते स्वतः त्या त्या मार्गाने गेलेले आहेत; त्यांनी स्वातंत्र्य संपादन केलेले आहे. मग त्या मार्गातून परिस्थितीस अनुरूप नि न्याय्य असा मार्ग तुम्हास सहज निवडता येईल. भांडारकर कितीही विद्वान नि संस्कृतज्ञ असले तरी जसे त्यांस राजवैद्याच्या जागी नेमता येणार नाही, त्याचप्रमाणे गांधीजींही, ते महात्मे असले नि आम्हा सर्वांस त्या दृष्टीने नि जर ते त्यांच्या कक्षबाहेर ढवळाढवळ करण्याचा मोह आवरतील तर पूज्यच आहेत-तरी त्यांच्यासारखी स्वातंत्र्ययुद्धाच्या रणधुमाळीत पहिल्या आवाजासरशी भेदरून नि गांगरून जाणारी नि राजकारणात सर्वस्वी अप्रबुद्ध असणारी माणसेही तुमचे राजगुरू होऊ शकणार नाहीत. त्याला चाणक्यच हवा असतो; त्याला समर्थ हवा असतो. जेनो काम तेनो थाय, दुजा करे सो गोता खाय!

-११-८-१९२७

२. गांधीजी नि हे दुधखुळे हिंदू लोक!

अब्दुल रशीदला गांधीजींनी 'भाई' म्हणून उल्लेखिले नि त्यांच्याविरुद्ध सर्व हिंदू जगत संतप्त झाले असता त्याचा पक्ष घेऊन दोन शब्द बोलण्यास ते सिध्द झाले ही गोष्ट किती स्वाभाविक आहे? प्रत्येक नटाला आपली भूमिका अधिकाधिक रंगेल असा अभिनय करावाच लागतो अन् संसार हे एक नाटक असून मनुष्यमात्र हा नट आहे. गांधीजींनी महात्म्याची भूमिका घेतलेली असल्याने त्यांनी तिला रंग भरेल अशी वाक्ये उच्चारू नयेत तर काय एखाद्या शिवाजी रामदासारख्या सामान्य अल्पात्म्याप्रमाणे 'न्यायाचा जो अभिमान, तोचि जाणावा निरभिमान।। न्याय अन्याय समान, होणे नाही,' म्हणून ज्या जातीत आपण जन्मलो त्या जातीचा पक्ष घ्यावा!

आपणा प्रत्येक हिंदूची इच्छा अशीच आहे की, कितीही घोर अपराधी असला तरीही त्याला त्याचा पक्ष मांडणारा कोणीतरी पाठीराखा मिळावा. मग अब्दुल रशीदला गांधीजी मिळाले यात काय वावगे झाला? गांधीजीहून अब्दुल रशीदला दुसरा कोणी मनुष्य पाठिंबा देण्यास निघता तर त्याला शोभलादेखील नसता!

पण हे हिंदू लोक किती दुधखुळे आहेत! 'भाई' अब्दुल रशीदचा पक्ष मांडण्यास गांधीजी पुढे सरसावलेले पाहून विचारतात की, 'जर अब्दुल रशीद भाई आहे' तर मग गोपीनाथ सहाला गांधीजींनी अगदी पटकन असे 'भाई' म्हणून का म्हटले नाही? जर अब्दुल रशीदचा प्रश्न मांडणे हे न्यायाचे नि महात्म्याच्या भूमिकेस अत्यंत सुसंगत होय तर गोपीनाथ सहाचा पक्ष मांडण्यास ते इतक्या तत्परतेने,

अगदी ती बातमी ऐकताच गहिवरून कां पुढे आले नाहीत? इतकेच नव्हे तर गोपीनाथ सहाचे नाव जरा ममत्वाने उच्चारताच देशबंधू दासांवर आग पाखडण्यास ते कां प्रवृत्त झाले?

दुधखुळ्यांनो! कां म्हणजे काय? गोपीनाथ सहा हिंदू होता म्हणून! गोपीनाथ सहासारख्या हिंदूचा पक्ष मांडण्यास किंवा त्यास 'भाई' म्हणून सद्गद अंतःकरणाने म्हणण्यात कोणा महात्म्यांस शोभेसे ते काय होते? त्याचप्रमाणे गोपीनाथ सहा हत्यारी (खुनी) होता नि तो हिंदू होता, तरीही त्याचा पक्ष मांडण्यास देशबंधू दासांनी नि अखिल बंगाल प्रांतिक परिषदेने धजावे हे पाहून दासांवर गांधीजींनी आग पाखडावी हेही क्रमप्राप्तच होते. हत्यारी मनुष्याचा पक्ष नि तो हिंदू असताना मांडण्यासाठी पुढे येण्यास दासांस काय अधिकार होता? दास केवळ 'देशबंधू!' हत्यारी माणसाचा पक्ष घेण्याचा अधिकार कोणा महात्म्यावाचून इतरांस पोचतच नसतो!

अन् त्यातही एक वेळ त्या गोपीनाथ सहाचा हिंदू होण्याचा अपराध विसरून एखादा दुसरा स्निग्ध शब्द त्याच्याविषयी महात्माजी बोलतेही; अब्दुल रशीदच्या आत्म्याविषयी केली तशी गोपीनाथाच्या आत्म्याविषयीही त्यांनी देवाजवळ करुणाही भाकली असती; पण गोपीनाथ सहाने कोणा हिंदू संन्याशास थोडेच मारले होते. त्याने एका निरपराध गृहस्थास मारले होते. इंग्रज गृहस्थाची हत्या करणाऱ्याचा पक्ष घेण्याचा अन् त्यास कळवळून तत्काळ प्रकटपणे 'भाई' म्हणण्याचा अधिकार दासांसारख्या कोणा देशबंधूला तर काय पण प्रत्यक्ष महात्म्यांनादेखील नाही. इंडियन पिनल कोडापासून स्पेशल ऑर्डिनन्स अॅक्टपर्यंत सर्व धर्मग्रंथ याविषयी एकमत आहेत. पण दुधखुळ्या हिंदू लोकांस हे सूक्ष्म भेद काय कळणार!

महात्मा गांधीजींनी याचविषयी बोलताना सांगितले, की मी मुसलमानांचा मित्र आहे. ते मुसलमान माझे 'रक्ताचे भाऊ' आहेत. आता यात ते चुकले कोठे; खरोखरच मुसलमान आपले रक्ताचे भाऊ आहेत. त्यांच्यातील अर्धे अधिक लोक हिंदूतूनच मुसलमानांत ओढले गेले आहेत. म्हणून त्यांच्यात हिंदू रक्त अजून खेळत आहे. याहूनही तात्त्विक विचार केला तर मुसलमानही मनुष्य आहेत. तेव्हा मानवीय रक्ताच्या दृष्टीनेही आपले नि त्यांचे रक्त एकच आहे. मग त्यास माझे रक्ताचे भाऊ म्हणून म्हणण्यात महात्माजींनी अगदी सत्य तेच सांगितले नाही का?

पण हे दुधखुळे हिंदू लोक! महात्माजींचे वरील विधान वाचून विचारतात की, 'काय हो, गेल्या वर्षी 'यंग इंडियात' एका क्रांतिकारक हिंदूने जेव्हा महात्माजीस म्हटले होते की, आम्हा हिंदूच्या नसांत प्रतापाचे अन् शिवाजीचे रक्त खेळत आहे, तेव्हा गांधीजींनी सात्त्विक संतापाने उसळून उत्तर दिले. होते की, 'छट्, तुमच्या किंवा माझ्या अंगात प्रतापाचे नि शिवाजीचे रक्त नाही! हिंदू लोकांत जाती जाती भिन्न असल्याने रजपुताचे किंवा मराठ्याचे, ब्राह्मणाचे किंवा बनियाचे रक्त कसे म्हणता येईल!

अन् पुन्हा हेही ध्यानात ठेवले पाहिजे की, माझ्यात प्रतापाचे, शिवाजीचे, गोविंदसिंहांचे रक्त आहे; ते माझे रक्ताचे भाऊ आहेत हे हिंदूने म्हणण्यात महात्मापण ते काय होते? अशी वाक्ये सामान्य देखील प्रामाणिकपणे उच्चारित, पण मुसलमान माझे मित्र आहेत, ते माझे रक्ताचे भाऊ आहेत हे सत्य, विशेषतः ज्या दिवशी श्रध्दानंदाचे हिंदू रक्त मुसलमानी रक्ताने सांडले गेले त्या दिवशी म्हणणे हेच महात्मापणास दिव्य शोभा आणणारे आहे.

आता विसंगततेचा एक आक्षेप आहे की, जातिभेदामुळे बेटी व्यवहार बंद असल्याने जर हिंदू लोकांस माझ्यात प्रतापाचे, शिवाजीचे, वशिष्ठाचे किंवा श्रध्दानंदाचे रक्त वाहत आहे असे म्हणता येत नाही तर मग त्याच जातीतून बाटून गेलेल्या मुसलमानांचे रक्त माझ्या अंगात आहे, ते मुसलमान माझ्या रक्ताचे भाऊ आहेत हे तरी कसे म्हणता येईल? ही विसंगतता ह्या दुधखुळ्या हिंदूस वाटणे साहजिकच आहे. पण त्यांनी हे ध्यानात ठेवावे की, विसंगतपणा हा महात्म्यांच्या विधानास बंधनकारक होऊ शकत नाही. नाहीतर प्रत्यक्ष बहिणीवरही बलात्कार करण्यास येणाऱ्या पाप्यावरही निरुपायाने शस्त्र चालविणे हीही हिंसा असल्याने, ती करू नये असे म्हणणारे महात्माजी इंग्लिशांचा पक्ष घेऊन जर्मन लोकांची कत्तल उडविण्यासाठी इंग्रजी सैन्यात भरती व्हा म्हणून हिंदी तरूणांस उपदेश करीत आजारी पडेतो अट्टहासाने प्रयत्न करते का?

१०-२-१९२७

३. कोणता धर्म शांतिप्रधान आहे?

परवाच्या 'यंग इंडिया'मध्ये 'A Candid Critic' (एक निर्भीड टीकाकार) या मथळ्याखाली एका पत्रव्यवहाराच्या उत्तरार्थ एक लेख गांधीनी लिहिला आहे. यामध्ये ज्या गोष्टी उल्लेखिल्या आहेत त्या अत्यंत भ्रान्तिकारक आहेत. इस्लामी धर्म हा शांततेचा धर्म आहे हे गांधीजींने विधान किती धाडसीपणाचे आहे हे इस्लामचा इतिहास जरी वरवर पाहणारा असला तरी त्याच्याही ध्यानी येईल. याच लेखाच्या शेवटी महात्माजी म्हणतात की, "The seat of Religion is in the heart" धर्माचे स्थान हृदय आहे! होय ना? तर मग इस्लामी हृदय कसे आहे हे पाहिले म्हणजे अनायासेच कळून येईल की इस्लामी धर्म कसा आहे. इस्लामी धर्माचा प्रसार होऊ लागला तेव्हापासून त्याचे हृदय आपल्याला कसे दिसते? इस्लामाने प्रथम सिरिया घेतला नि तेथे काय प्रकार घडला? तेथील ख्रिस्ती लोकांवर भयंकर अत्याचार घडले नि ते बिचारे हताश होऊन स्वदेशात्याग करून निघून गेले. ते कोठे गेले नि त्यांना आश्रय कुणी दिला? तर ह्या पुण्यमय हिंदू संस्कृतीने त्यांना दक्षिण हिंदुस्थानात आश्रय दिला. पुढे इस्लामी धर्मीय पर्शियामध्ये दारयसाच्या एका काळी विश्वविख्यात असलेल्या साम्राज्यात घुसले. तेथे त्यानंतर काय झाले? तर सर्व इराण-पर्शिया - उद्ध्वस्त हऊन पारशी जाती नि सुधारणा जवळ जवळ नष्ट झाली. केवळ एक जलयानभर (जहाज) देशवीर नि धर्मवीर पारशी ह्या सर्व नाशातून निसटून नि आपला पवित्र अग्नी नि आपला पवित्र झेंडावेस्ता घेऊन अफाट महासागराच्या मृत्युमुखात शिरले. अन् त्यांनाही कुणी आश्रय दिला? ह्याच हिंदू जातीने त्या असहाय धर्मवीरांना उदारपणे आपल्या मातृभूमीच्या अंकावर आश्रय दिला नि आजपर्यंत त्यांना अपत्य निर्विशेष प्रेमाने ही भूमाता रक्षित आली. पुढे इस्लामी धर्मप्रसाराची लाट प्रत्यक्ष हिंदुस्थानभर पसरली नि सोरटी सोमनाथाच्या स्वाऱ्यांपासून रक्तपात, जाळपोळ, लुटालूट यांनी सर्व हिंदुस्थानभर आकांत उडाला. गांधीजी! हा काय शांततेचा धर्म? आजपर्यंत नुसते देश अनेकांनी जिंकले आहेत. यशसे विजिगीषु अनेकजण झाले आहेत. परंतु हे हत्याकांड मात्र अनन्यसामान्य होय. जो मुसलमान नाही तो 'काफीर' नि त्याची सर्व चीजवस्तू, बायकापोरे लुबाडावीत, भ्रष्ट करावीत, बलात्काराने मुसलमान करावीत ही भीषण परंपरा काही अल्प अपवादांशिवाय इस्लामी धर्माच्या पदार्पणानंतरच या हिंदुस्थानात सुरू झाली. गझनीचा महंमद घोरी, महंमद तघलघ, औरंगजेव, टिपू सुलतान ही नावे केवळ संकेतनिदर्शनात्मक म्हणूनच जरी उच्चारली तरी, इस्लामी धर्माचा सर्व इतिहास मूर्तिमंत डोळ्यांसमोर उभा राहतो अन् तरीही ते चितोडचे तीन वेळा करावे लागलेले कच्च्याबच्च्यांचे नि सतीचे जोहार तर वेगळेच आहेत! तरीही महात्माजी म्हणतात की, इस्लामी धर्म शांततेचा आहे! वरील प्रकारांना काही अपवाद आहेतच. इस्लामी

धर्मांमध्ये काही काही भाग भूतदयेचा उपदेश करतो; परंतु हृदय हे असे आहे. महात्माजी पुढे इस्लामी धर्माची वकिली करून म्हणतात की, 'इस्लामची तलवारीशी जरा अधिक सलगी असते हे खरे, परंतु ते परिस्थितिदोषाचे फळ होय!' अशी ही कोणती परिस्थिती हे महत्त्वाचे गौप्यगोपन मात्र महात्माजींनी गुप्तच ठेवले आहे! जर परिस्थितीचाच हा दोष होऊ शकतो तर मग तो सर्वांनाच सारखा लागू असला पाहिजे नि त्याप्रमाणे मग हा दोष मुसलमानांच्या हत्याकांडाच्या वणव्यामध्ये मराठे, रजपूत, शीख यांनाही जडावयास पाहिजे होता. परंतु मराठ्यांनी स्वराज्य स्थापिल्यानंतर नि साम्राज्य वाढविताना नि ते वाढविल्यावर कितीशा मशिदी पाडल्या. कितीसे मुसलमान बळाने हिंदू केले याचा काही इतिहास महात्माजीजवळ आहे का? एकही मशीद मराठे, रजपूत यांनी पाडली नाही किंवा एकाही मुसलमानास बळाने हिंदू केले नाही. मग कोणता धर्म शांततेचा? इस्लामी वा हिंदू?

वास्तविक आज हे चर्वितचर्वण करण्याचे काही प्रयोजन नाही नि मागील गोष्टी उकरून काढण्यात कोणताही अनिष्ट हेतू नाही. परंतु रोगाचे निदान जर चुकले तर जसे महातेजस्वी औषधही रोगहारक होणार नाही तर उलट रोग विकोपाला जाईल तद्वत् महात्माजींचे रोगनिदान कसे अतथ्य, इतिहासाविरुद्ध आहे हे दाखविण्याकरिता हे रामायण लिहावे लागते.

खरी गोष्ट अशी आहे की, बहुसंख्य मुसलमानांना हा हिंदुस्थान देश आपला वाटत नाही नि त्याच्यामध्ये हिंदूंचा निवास त्यांना काट्याप्रमाणे बोजतो. अशी त्यांची भावना या सर्व झगड्यांच्या मुळाशी आहे. काही समंजस मुसलमान सोडून इतरांना हा हिंदुस्थानसुद्धा तुर्कस्थानप्रमाणे, इराण-अफगाणिस्थानाप्रमाणे एकमेवाद्वितीय इस्लामी व्हावा अशी आस लागलेली दिसते नि हा देश असा झाला तर ते या देशावर स्वदेशाप्रमाणे प्रेम करतील. परवा बॅरिस्टर अमीन यांनी दिल्लीच्या परिषदेत स्वच्छ शब्दांत सांगितले की, प्रत्येक मुसलमानाने पुढील १० वर्षांत कमीतकमी तीन हिंदू तरी मुसलमान करावेत, म्हणजे जे स्वराज्य येईल ते इस्लामी राज्यच होईल. ही त्याची मनोवृत्ती मूळ एकीच्या मुळावर आहे नि याचा निषेध कुणीही मुसलमान पुढारी करीत नाही, तसा प्रयत्न होत नाही. हेच खरे झगड्याचे मूळ कारण, रोगाचे निदान आहे.

बॅरिस्टर अमीन यांचे दिल्लीचे अत्यंत उद्दाम भाषण गांधीजींनी वाचले नसेल असे थोडेच आहे! परंतु त्याबद्दल त्यांच्या मुसलमान सवंगड्यांबरोबरच त्यांनी मौन स्वीकारून 'संख्याबलामध्ये काय आहे' अशी चर्चपंजरी चालविली आहे. मुसलमानांना अशा वेळीही स्पष्ट इशारा देण्याचे नैतिक धैर्य गांधीजींना स्फुरत नाही नि एखादा तेजस्वी आर्यसमाजी या प्रकारच्या मुसलमानांच्या चवचाल बढाईस उत्तर देऊ लागला म्हणजे मात्र त्या आर्यसमाजावर एखाद्या मारक्या पंतोजी प्रमाणे चिडखोर पणे छडी उगारून तुटून पडण्यात त्यांना मोठा पुरुषार्थ वाटतो हेच शल्य हिंदू लोकांच्या मनात बोजत असते. गांधीजी महात्मे

आहेत नि म्हणून पक्षपातातीत आहेत हे आम्हाला कळते. परंतु स्वजातीकडे झुकणे याला जसे पक्षपात हे नाव आहे. तसे परजातीकडे झुकणे यालाही पक्षपात हेच नाव शब्दकोशामध्ये आहे.

यावर उपाय केला तर सर्व काही सुयंत्र होणार आहे. इस्लाममध्ये जे शांततेचे, सहिष्णूपणाचे, भूतदयेचे उपदेश महात्माजींना अवगत आहेत ते वास्तविक महात्माजींनी मुसलमानांना 'यंग इंडिया' मधून शिकविले पाहिजेत नि त्यांचे पट्टशिष्य अल्लीबंधू यांच्याकरवी खिलाफतीवर जशी व्याख्याने झाली तशी इस्लाम मधल्या शांतीच्या मंत्रावर व्याख्याने करविली पाहिजेत. मुसलमानांना राष्ट्रीयवृत्ती शिकविण्याकरिता प्रसंगी कडू, परंतु अंती गुणकारी असे बोध केले पाहिजेत.

परंतु हे सर्व सोडून ज्या वेळी ते गुळमुळीत बोलू लागतात नि हिंदूंनाच निष्कारण दोषी धरतात, मुसलमानांच्या कोहाटसारख्या सर्वापराधांची निश्चिती झाली असूनही ज्या वेळी ते मौन स्वीकारतात त्या वेळी निश्चयाने नि निकराने सांगणे आम्ही कर्तव्य समजतो की, हे निदान चुकीचे आहे नि खऱ्या कलहाचे कारण अन्यत्र आहे.

-२७-१-१९२७

४. ब्रिटिशांचा कैवारी

महात्मा गांधींनी वसाहती स्वराज्य नि निःशस्त्र असहकारिता या विषयी जे समर्थन चालविले, त्यामुळे 'पायोनियर' इत्यादी पत्रे फार संतुष्ट झालेली आहेत. पायोनियर म्हणजे, "There can be little doubt but that the wide spread conservative elements in the land will once more rally round the Government and among them the foremost would be Mahatmaji. The revolutionary movement in the country would be isolated and left in the air and there would still be a chance of preserving India for the British Commonwealth of Nations! If no such step is taken, the futures would be black indeed!!"

“अर्थात सरकारने आता सर्व नेमस्त लोकांस पुन्हा एकदा आपल्या ध्वजाभोवती एकवटावे. अन् इंग्लिश सरकारशी अजूनही एकनिष्ठ असणाऱ्या या लोकांत महात्माजीच प्रमुख आहेत, त्यांना सरकारने जवळ करावे नाहीतर ब्रिटिश साम्राज्याचे भविष्य अंधकारमय होईल. ब्रिटिश साम्राज्य हिंदुस्थानला नित्याचे मुकेल. पण महात्माजींसारख्या इंग्रजी साम्राज्याच्या अजूनही हितचिंतक असणाऱ्या शांतिवाद्यांस जर सरकार आपल्या कक्षेत ओढील, तर क्रांतिकारकांची चळवळ अजूनही दडपून टाकता येईल. क्रांतिकारकानां दडपून टाकण्यासाठी महात्माजींच्या नेमस्त, शांततावादी, अहिंसक नि इंग्रजी साम्राज्याशी अजूनही एकनिष्ठ राहणाऱ्या पक्षास आपल्याभोवती एकवटा.”

‘पायोनियर’ ही गांधीजींस आजकाल न विसरता ‘महात्माजी’ म्हणतो. महात्माजींच्या कलकत्त्याच्या धरपकडीसंबंधी इंग्लंडचा ‘मॅचेस्टर गार्डियन’ ही म्हणतो की, बंगाल सरकारची बुद्धी कुठे गेली आहे! आज इंग्रजी राज्याच्या हितार्थ जर कोणा मनुष्यास मोकळे सोडणे उचित असेल तर ते महात्माजींना होय. कारण ते जगातील एक थोर पुरुष आहेत. ह्या मनुष्याला पकडून ठेवून क्रांतिकारकांचा मार्ग निष्कंटक करण्याचा मूर्खपणा सरकार करीत आहे यास काय म्हणावे?

अशा प्रकारे ‘Rally round the Gandhites’ हा एकच बीजमंत्र सर्व ब्रिटिश राजनीतिज्ञ उच्चारित आहेत. हा तोच बीजमंत्र की, याच क्रांतिकारकांस, दडपण्यासाठी पूर्वी ऋषी मोर्लेने उच्चारला! ‘Rally round the moderates’ मोर्ले म्हणाले. ‘Rally round the Gandhites’- पायोनियन’, ‘गार्डियन’ म्हणते.

हे त्यांचे म्हणणे अयोग्य आहे असे कोण म्हणेल? खरोखरच ह्या क्रांतिकारकांच्या तडाख्यातून सरकारास नि ह्या हिंदुस्थानास जर वाचविणे असेल-अर्थातच हिंदुस्थान ब्रिटिश साम्राज्यात दडपून ठेवणे म्हणजेच तो वाचणे - तर महात्माजींच्याच कार्यक्रमास उचलून धरणे आपणा सर्वास अवश्य आहे. कारण आज पाच-सहा वर्षे मागच्या नेमस्त पक्षाची जागा नवीन अनत्याचारी असहकारितावाद्यांनी भरून काढल्यापासून क्रांतिकारकांच्या उग्र चळवळीच्या मार्गात सरकारची ओडवायरशाही किंवा रौलेट बिलशाही इतकी आडकाठी करू शकली नाही की जितकी महात्माशाही करू शकली. त्यांच्या राजकीय उपयोगास विसरणे म्हणजे सरकारने आपल्या हितकर्त्यांशी विश्वासघात करणे आहे. आम्ही अनत्याचारी, अहिंसावादी ब्रिटिश साम्राज्यलिप्सू सर्व हिंदी लोक महात्माजींच्या पक्षाचे उपकार कधीही विसरणार नाहीत. सरकारनेही विसरू नयेत. गांधीजींच्या प्रवासास अडथळा करणे तर दूरच, पण उलट रेल्वे खर्च स्वतः सोसून त्यांस सरकारने हिंदुस्थानभर हिंडू देणे इष्ट आहे. ही ‘पायोनियर’दिकांच्या मताप्रमाणे

आमचीही विनम्र सूचना आहे. कारण सरकार स्वतःविषयी सांगू शकणार नाही. अशा पुष्कळ महत्त्वाच्या गोष्टी महात्माजींचा पक्ष लोकांस पटवू शकतो; अन् क्रांतिकारकांच्या ज्या मार्गाचे ब्रिटिश साम्राज्यास एखाद्या मारक विषाप्रमाणे भय वाटते, त्या मार्गापासून लोकांची परावृत्ती करून राजकीय, सामाजिक, धार्मिक, औद्योगिक, शैक्षणिक इत्यादी सर्व दिशांनी ब्रिटिश साम्राज्यास सापेक्षतः अत्याधिक सोयीच्या नि न्यूनतम हानीच्या मार्गावर, हिंदी असंतोषास थोपवून धरू शकतो. ब्रिटिश साम्राज्याच्या हितार्थ नि हिंदुस्थानच्या हितार्थ- कारण ब्रिटिश हित म्हणजे हिंदी हित-सरकारने महात्माजीस पुन्हा केव्हाही असे अडवू नये.

अन् तशा अडकण्याची फारशी भीतीही आता उरली नाही. कारण सरकारने 'पायोनियर'दिकांचा अभिप्राय संमत केला, हे दिल्लीच्या चहापानावरून उघड आहे. नि पकडले तर शक्य तितक्या उपायांनी सुटून जाण्याचे धोरण म. गांधीजींनीही अंगीकारले आहे. हे त्यांनी स्वतःचा जातमुचलका दिला यावरून उघड आहे. बिचारी असहकारिता! एका चहाच्या पेल्यात बुडून मेली!

'मॅन्चेस्टर गार्डियन' ने एक गोष्ट मात्र जरा आणखी स्पष्ट करावी. जे 'मिस्टर गांधी' सर्व ब्रिटिश पत्रांतून महात्माजी म्हणून वंद्य झाले ते तसे केव्हापासून झाले? 'ते जगातील एक अत्यंत थोर पुरुष' जे झाले ते आजच झाले का जेव्हा त्यांस 'swollen headed' म्हणून सहा वर्षे तुरुंगात टाकण्यात आले तेव्हाही ते अत्यंत थोरांतील एक होतेच?

दुसरी एक प्रेमपूर्वक सूचना आहे ती अशी की, महात्मा गांधींच्या राजकीय, धार्मिक, सामाजिक इत्यादी उपदेशांचे नि कार्यक्रमांचे कौतुक इंग्लिश पत्रांनी प्रथमतः फारसे करू नये. कारण त्यामुळे गांधीजींचे कोठेतरी चुकत आहे, असा आरोप करण्यास या क्रांतिकारकांस फावते. दुसरे की, जर उघड कौतुक करावयाचेच झाले तर निदान 'क्रांतिकारकांची चळवळ आम्हा इंग्रजांच्या सत्तेच्या मर्मीच घाव घालीत आहे, त्या घावापासून आम्हास वाचविण्यास महात्माजींची शिकवण नि कृती ही एक बिनखर्ची उपयुक्त ढाल आहे म्हणून गांधीस जवळ करा' असा कोटिक्रम तरी इंग्रजांनी उघडपणे करू नये. कारण त्यायोगे गांधीजींचा कार्यक्रम ब्रिटिश सत्तेच्या मर्मी कधीच झोबंगार नाही असे क्रांतिकारक सहज सिध्द करू शकतात नि त्यामुळे सरकारच्या मर्मस्थानी घाव घालण्याकडे दुर्लक्ष झाल्यामुळे बेसावध झालेले तरुण लोक पुन्हा उच्छंखल होऊन त्या मर्मीच हात घालू पाहतात. इंग्लिश पत्रांच्या अशा कोटिक्रमास वेळच पडली, तर सरकारने एखादा नवीन प्रेस अँक्ट करून दंडनीय करावे. कारण क्रांतिकारकांच्या लेखांपेक्षा इंग्रजी पत्रांचे हे सत्यकथनच गांधीजींच्या धोरणास अधिक विघातक नि क्रांतिकारकांच्या चळवळीवर अधिक पोषक होते.

- ३०-३-१९२९

५. व्हाइसरायबरोबर जेवणारी असहकारिता

कलकल्याच्या झालेल्या युवक परिषेदेने १० मे १९५७ हा दिवस 'स्वातंत्र्यदिन' म्हणून भारतभर साजरा करण्यात यावा असे घोषित केले आहे. कारण ज्यास सृज धूर्त इंग्रज नि अज्ञ परधार्जिणे हिंदी लोक 'शिपायांचे बंड' म्हणून म्हणतात ते राष्ट्रीय क्रांतियुद्ध होते, भारतीय स्वातंत्र्ययुद्ध होते नि १० मे १८५७ या दिवशी त्याचा पहिला बार उडाला! म्हणून अखिल भारतवर्षीय युवक परिषेदेने तो राष्ट्रीय उत्सव करण्याचे घोषित केले आहे.

ज्या महाराष्ट्रीय तरूणांच्या श्री. भट प्रभृती पुढाऱ्यांनी सोलापूर, पुणे इत्यादी स्थळी हे ठराव करून कलकल्यास अखिल भारतीय युवक परिषेदेत या राष्ट्रीय क्रांतियुद्धाची स्मृती इतक्या जाज्वल्य रीतीने उद्दीपित केली त्यांचे हे कृत्य किती बाणेदार होते! आता तितक्याच बाणेदारपणाने हा स्वातंत्र्यदिन ठिकठिकाणी धुमधडाक्याने महाराष्ट्रभर पाळून आमचे महाराष्ट्रीय तरूण तो ठराव हिंदुस्थानभर कार्यवाहीत आणण्यातही प्रमुखत्व मिळवितील अशी आम्ही आशा धरतो.

ते काही झाले तरी सत्तावनचे बंड राष्ट्रीय क्रांतियुद्ध होते ही जाणीव आता मरत नाही खरी. 'अभिनव भारता' ने १९०८ च्या अंधःकारात आपल्या एकाकी साक्षीने पाहिलेल्या अनेक सत्त्यांपैकी हेही एक सत्य आता उभ्या भारतात स्पष्टपणे दिसू लागले.

अन् तीच स्थिती 'अभिनव भारता'ने पंचवीस वर्षापूर्वी आपल्या एकाकी साक्षीने पाहिलेल्या त्या स्वातंत्र्यलक्ष्मीच्या दिव्य दर्शनाचीही झाली, भर राष्ट्रीय सभेत स्वातंत्र्याच्या ठरावास, मोतीलाल-गांधीजीसारख्यांच्या प्रकट नि सतत विरोधात न जुमानता एक हजार मते अनुकूल पडली! युवक परिषेदेत तर स्वातंत्र्य की वसाहती राज्य हा प्रश्न विचारात घेण्याच्यादेखील योग्यतेचा नाही अशा तुच्छतेने स्वातंत्र्य ध्येयाचा प्रकट पुरस्कार करणाऱ्या राष्ट्रीय सभा-धुरंधुरांचा सन्मान होऊन स्वातंत्र्य हेच, ध्येय, भारतात स्वातंत्र्य हा जन्मसिद्ध हक्कच आहे, त्यात ठरवावयाचे ते काय असा निर्णय दिला. गेला. भारतीय युवक परिषद एकमुखाने गर्जून उठली की, Independence is my birth-right!

हे स्वयंसिद्ध सत्य लहान मुलांना कळले. पण महात्मा गांधी म्हणतात मला निदान एक वर्ष तरी त्या विषयाचा अधिक अभ्यास केला पाहिजे. तेव्हा ते मला कळू लागले तर लागेल. साहजिकच आहे. भवभूति सांगतातच, 'भवति च पूनर्भूयात भेदः फलं प्रति तद् यथा! प्रभवति शुचीर्बिबोद ग्राहे मणीः न मृदांचयः !'

गेल्या चारी युगांतील इतिहासाचा मनुष्यजातीचा सामान्य अनुभव गांधींना पुरला नाही. प्लासीच्या लढाईपासूनच्या ब्रिटिश राष्ट्राचा १५० वर्षांवरचा विशिष्ट अनुभव पुरला नाही. अजून एक वर्ष वाट पाहावयाची असे गांधीजी म्हणतात! त्यांनी प्रतिज्ञा केली आहे की, हे सत्य मी आणखी एक वर्षभर नाहीच शिकणार! ही सदबुद्धी एक वर्ष तरी मी मला सुचू देणार नाही!' आता हा छळ कराल, आता तो छळ कराल तर मात्र आम्ही जगड्याळ विरोध करू' ही लतकोडगेपणाची भाषा म्हणजे राजनीतीचे सारभूत सूत्र म्हणून आमच्या हिंदी पुढाऱ्यांच्या गेल्या तीन पिढ्यांची ठाम समजूत झाली आहे. आज ऐंशी वर्षे सरकार

वाटेल ती दडपशाही करीत आहे अन् आम्ही पुन्हा 'आता हे झाले तर झाले, पण पुढे मात्र असे केलेस तर सावध! म्हणून बकत आहोत.' पुढे सरकार नवीन छळ करीतच आहे नि आम्ही पुन्हा 'पण आता मात्र पुढे ध्यानात धर अं! म्हणून अंतिमोत्तर (ultimatums) धाडीतच आहोत.

रडवे, दुबळे नि चिरचिरे पोर शाळेतल्या आडदांड मुलाच्या थपडा खात असेच म्हणत असते. आता 'दुसरी थापड तर मार पाहू!' ती दुसरी चापट बसली की, पुन्हा किंचाळून डोळे चोळीत ते म्हणते 'आता पुन्हा तर मारून पाहा' ultimatums वर ultimatums!! लोकांच्या लढाया अंतिमोत्तराने संपतात. अंतिमोत्तर हे सबळांच्या युद्धाचा पहिला वार असतो, दुर्बलांच्या युद्धाचा अंतिमोत्तर हाच शेवटचा वार असतो. दीडशे वर्षे मार खात आलेले आम्ही, इंग्रजांना पुन्हा दटावतो की, आता झाले ते गेले, पण जर का या वर्षीदेखील स्वराज्य दिले नाहीतर तर मग ...!

काय? 'तर मग' काय? महात्माजी म्हणतात, तर मग दुसरे तिसरे काही नाही, मी निर्भळ स्वातंत्र्यवादी म्हणून जगात वावरू लागेन! अगदी तारीख नव्हे तर तास ठरवून हे भयंकर अंतिमोत्तर गांधीजी देतात की, '१९२९ च्या डिसेंबरच्या ३१ व्या तारखेच्या रात्री १२ वाजेपर्यंत इंग्लंडच्या सदहेतूवर नि सत्क्रियेवर मी विश्वास ठेवून राहणार आहे' याहून भयंकर अंतिमोत्तर ते काय धाडावे? तरी पण १९२९ डिसेंबर ३१ च्या रात्री १२ वाजेपर्यंत इतकेच लिहून न थांबता काही पळे, विपळेही निर्देशित केली असती नाही का? मग सरकारची काय छाती होती त्यास धुडकावयाची!

कारण, हा १९२९ डिसेंबरच्या ३१ वीच्या १२ वाजेपर्यंत ठेवलेला विश्वास जर सरकारने धुडकावला तर 'तत्काळ निर्भळ स्वातंत्र्यवादी म्हणून मी जगात दगगोचार होऊ लागेन'! केवढी आश्चर्यकारक, युगप्रवर्तक, प्रलयकालीन, सृष्टिक्षोभाची घटना होईल ती! त्या दिवशी ब्रिटिश साम्राज्याचे कसे होईल कोण जाणे!

कारण मी स्वातंत्र्यवादी होऊन अमुक करणार असे जर गांधीजी सांगून टाकते तर मग ब्रिटिश साम्राज्याचे त्या दिवशी काय होणार हे तर्किता आले असते. पण गांधीजी त्या दिवशी जगात स्वातंत्र्यवादी म्हणून विचरू लागणार इतकीच माहिती त्या जगास सध्या मिळाली आहे. म्हणून ब्रिटिश साम्राज्याचे कसे होणार कोण जाणे, अंधुक चिंता काय ती वाटते. बहुधा गांधीजी ब्रिटिश दास्यास 'ईश्वरी वरदान' असे पूर्वी जे गौरवीत होते ते सोडून वसाहतीचे स्वराज्यवादी म्हणून जगात विचरू लागले तेव्हा आजपर्यंत त्या घोषणेमुळे ब्रिटिश साम्राज्याचे जे काय झाले तसेच गांधीजी स्वातंत्र्यवादी म्हणून जगात विचरू लागले तरीही होईल!

'वसाहतीचे स्वराज्य दे, नाही तर चरखा फिरवीन अं' असे गेली दहा वर्षे म्हणत राहिला तसे 'स्वातंत्र्य दे नाही तर खादी नेसेन अं' इतकेच आणखी दहा वर्षे म्हणत राहिला तरी काय? असे म्हणण्याचे इंग्रजांना काही वाटत नाही. करण्याचे- काही त्यांनाही केलेसे वाटावे असे करण्याचे - काहीएक असेल, तर त्याचा तो सिंहेकेतू इंग्रज काहीतरी विचार करील, सध्याच्या या अंतिमोत्तराने त्याला अधिक गंमत मात्र वाटेल. अधिक भीती वाटणार नाही. तो हसत म्हणेल, 'ठीक. राष्ट्र म्हटले की ते स्वातंत्र्यावाचून संभवतच नाही हे साधे सत्य आणखी एक वर्षानंतर गांधीजींना कळणार तर! आणखी एक वर्षाने तरी ते ही ढोबळ गोष्ट

शिकणार! या गोष्टीने त्यांच्या त्या एक वर्षाने येणाऱ्या लहानपणाच्या कौतुकापेक्षा वयाची साठ वर्षे उलटून गेली तरी त्यास अजून ही लहान मुलांनाही कळणारी गोष्ट कळली नव्हती या त्यांच्या दास्यप्रवण बुद्धिमांद्याचाच आम्हा इंग्रजांस अधिक तिरस्कार वाटतो!’

सिंहकेतू इंग्रज मनातल्या मनात हे अगदी असेच म्हणणार-उघड मात्र तो गांधीजींच्या बुद्धिमत्तेची, दूरदृष्टीची, राजकीय चाणाक्षतेची कधी केली नव्हती अशी स्तुती आता करू लागेल-करू लागला देखील!

ते पाहा ‘पायोनिअर’ ने स्पष्टच म्हटले आहे, ‘टाइम्स’ ही री ओढीतच आहे की, ‘राष्ट्रीय सभेत सर्व पोरखेळ चालला असता महात्मा गांधींच्या वजनामुळे तरी काही थोडा गंभीरपणा आला नि दूरदर्शित्व दिसून आले. जर उद्दंड क्रांतिकारकांच्या हाती राष्ट्र सभा नि राष्ट्रीय चळवळ जाऊ देणे नसेल तर व्हाईसरयांनी गांधीजी प्रभृतींना तत्काळ बोलवावे नि विचारविनिमय करावा!’

अन् त्याप्रमाणे गांधीजींच्या नि गव्हर्नर जनरलांच्या सहभेटीच नव्हे तर सहभोजनेही दिल्लीस झडत आहेत. असहकारितेचा केवढा हा विजय! राष्ट्रीय सभेत ‘गव्हर्नर जनरलकडे हा ठराव पाठवावा’ असे अपमानास्पद वाक्य असहकारितेचे ब्रीद न बाळगणाऱ्या स्वातंत्र्यवाद्यांनी धुडकावून लावले- अन् ते वाक्य गाळले म्हणून दुःख प्रदर्शित केले ते गांधीजींनी! गव्हर्नरांशी बोलणारी, भेटणारी, जेवणारी ही अनत्याचारी असहकारिता किती सबळ, सुसंगत नि स्वाभाविक आहे! नाही तर ती प्रत्याचारी प्रतिसहकारिता पाहा कशी ढोंगी आहे ती!

त्या प्रत्याचारी प्रतिसहकारितेच्या क्रांतिकारकांचे निर्भळ स्वातंत्र्यासाठी नि वेळच पडली तर सशस्त्र क्रांतीही न्याय्यच आहे असे म्हणणाऱ्या क्रूरतेसाठी गांधीजींनी त्यांना पापी म्हणून, मूर्ख म्हणून खुशाल निषेधावे. पण निदान एका गोष्टीविषयी तरी त्यांनी त्यांचे आता आभार मानणे अगदी युक्त आहे - ती गोष्ट म्हणजे हे परवाचे सहभोजन.

अत्याचारी क्रांतिकारकांस दाबण्यासाठी म्हणून अनत्याचारी गांधीजींची पाठ अत्याचारी ब्रिटिश राजनीती थोपटीत आहे हे ‘पायोनियर’ ने तर स्पष्ट बोलूनच दाखविले. तेव्हा अत्याचारी क्रांतिकारकांच्या अस्तित्वाचा निदान एक तरी उपयोग झालाच झाला की, परवा गव्हर्नराबरोबर गांधीजी प्रभृतींना सहभोजन घडले! जर स्वातंत्र्यवादी क्रांतिकारकांनी फारशी निकड लावली नसती तर पटेलांच्या घरच्या या सहभोजन समारंभाचा लाभ इतक्या घाईने घडता ना! हिंदुस्थानचे नि इंग्लंडचे सध्याचे स्नेहसंबंध तसेच प्रेमळ आहेत. म्हणून तर परवाचे सहभोजन अधिकच खुलून दिसते. अशा योग्य वेळीच योग्य गोष्टी शोभतात! अशी गांधीजी-गव्हर्नर जनरलची सहभोजने घडवून आणण्याकरिता तरी क्रांतिकारक पक्षाच्या

अस्तित्वाचा उपयोग आहे खरा. अन् म्हणून त्यापुरते तरी 'अन्नदाता सुखी भव' म्हणून गांधीजी प्रभृतींनी अशा वेळी तरी क्रांतिकारकांचे आभार मानीत जावे!

बिचारे श्रीनिवास अयंगर-कशाला ती स्वातंत्र्याची घोषणा केली! यांनीही आणखी एक वर्षभर ब्रिटिशांच्या दयाशीलत्वावर विश्वास ठेवण्याचे ठरविले असते तर परवाच्या भोजनसमारंभास त्यांस का अंतरावे लागते? गव्हर्नर जनरलच्या टेबलाजवळ, पुढे, खाली कुठे तरी त्यांनाही जागा मिळाली असती! ब्राह्मण असूनही पंगत साधण्याच्या कलेचा त्यांना कसा अगदी विसर पडला?

- १९-३-१९२९

६. साबरमतीचा श्रमण

(१)

हुतात्मा यतींद्राविषयी महात्मा गांधीनी सुखदुःखाचा काहीही उदार आपल्या 'तरुण भारता'त कां काढला नाही याविषयी काही विचारवान नि प्रमुख वृत्तपत्रकारांना मोठे आश्चर्य वाटत आहे. कित्येकांस तर अगदी विषाद वाटत आहे. उदाहरणार्थ कलकत्त्याचे प्रसिध्द हिंदी दैनिक 'स्वातंत्र्य' म्हणते, हुतात्मा यतींद्रदासाच्या बलिदानाने सुदूर आयर्लंडही हळहळले. सरकारवरही थोडा प्रभाव पडला. भारतभर वीज संचारली; पण गांधीजींच्या मते जणू काय ही महत्त्वाची घटनाच नाही, असे ते चुपचाप आहेत! 'यंग इंडिया' त त्याचा उल्लेखसुध्दा नाही! साबरमती आश्रमाच्या यःत्किंचित गोष्टीच्या तारा देशभर धाडण्यात येतात, 'यंग इंडिया'त स्तंभच्या स्तंभ भरून निघतात; पण यतींद्र मेला ही बातमीसुध्दा देण्याइतकी त्यात जागा मिळाली नाही. गेल्या 'यंग इंडिया'त महंमदअल्लीना आफ्रिकेत जाण्यासाठी जी आडकाठी घातली गेली, तिच्याविषयी चर्चा करावयास अवसर मिळाला; पण यतींद्राचे नाव नाही. काय यतींद्रालाही ते हिंसक समजतात? असतील! त्यांची हिंसेची व्याख्या हिंदू धर्माच्या व्याख्येहून भिन्न आहे. अन् भारतात आज त्यांच्याशी कोणी सहमत नाही. गांधीजी असे म्हणतातसे दिसते की, यतींद्राने आपले नाक कापून भारत सरकारास अपशकुन करण्याचा त्रागा केला. भारत सरकारला दुखविले म्हणून, की यतींद्र हिंसक होता म्हणून ते चूप बसले आहेत? किंवा दौरे काढण्याच्या गडबडीत नि मानपत्रे नि थैल्या संभाळण्याच्या धांदलीत त्यांना फुरसतच मिळाली नाही?

परंतु हुतात्मा यतींद्राविषयी महात्माजी काहीतरी उल्लेख करावयास विसरले ह्यांचे आश्चर्य ज्या लोकांस वाटते, ते स्वतः हे विसरतात की, गांधीजीकडून - अलीकडेच साठ वर्षे उलटून गेलेल्या महात्म्याकडून -औचित्याची अपेक्षा अगदीच वेळचे वेळेवर करणे हे त्यांच्या वयमानाचा अपमान करण्यासारखेच आहे. इतके देखील या लोकांस कळू नये ना?

पुन्हा आणखी असे पाहा की, हुतात्मा यतींद्राने एवढे कोणते मोठे शतकृत्य केले की, ज्यामुळे महात्मा गांधीसारख्या थोर, सत्यप्रिय नि परमदयाळू, शांतिवादी अहिंसक पुरुषाने त्याच्या स्तुतीत वेळ दवडावा! वाचा शिणवावी!

यतींद्र काय कुणी मुसलमान होता की काय? त्याने कोणा हिंदु संन्याशास मारले होते की काय? असे काही नाव घेण्यासारखे कृत्य केले असते अन् मग गांधीजींनी त्याच्या नावाने प्रेमाने अश्रू घळघळा गाळले नसते तर त्यांचा दोष! जेव्हा अब्दुल रशीदने पिस्तुलाची गोळी झाडून श्रध्दानंद स्वामींस मारले तेव्हा नाही का या दयाळू पुरुषाने तत्काळ 'मेरा भाई अब्दुल!' म्हणून ती तार वाचताच भरसभेत हंबरडा फोडला! अगदी त्या हत्या झालेल्या श्रध्दानंदाच्या उल्लेखाच्या श्वासातच त्या हत्यारी भाई अब्दुल्ला विषयीच्या करुणेच्या उल्लेखाचा श्वास सोडला! नव्हे त्या भाई अब्दुलला फाशी झाली, तेव्हा त्यास क्षमा व्हावी यास्तव श्रध्दानंदाच्या पोटच्या मुलानेच अर्ज करावा म्हणून 'यंग इंडिया'त सूचना केल्या, लेख

लिहिले! यतिन हिंदू, गांधी हिंदू; हिंदूने हिंदूविषयी त्याचे प्राण वाचवा म्हणून सरकारास विनंती करण्यात विशेष ते काय घडते? तो निसर्गच आहे! अशा नैसर्गिक, विहित, स्वाभाविक गोष्टीत ते पडते, तर त्यांस आज महात्मे ही पदवी कधी तरी मिळती का? विक्षिप्तता हाच तर महात्म्याचा आत्मा आहे; निदान हिंदुस्थानात आज तरी तो तसाच समजला जातो; हा काही गांधीजींचा दोष नाही. तुम्हीच त्यांना महात्म्याची भूमिका दिलीत आता त्यांना ती तुमच्याच महात्म्येपणाच्याच व्याख्येनुरूप खुलवून दाखवावी लागत आहे यास ते काय करतील!

त्यातही ते निरपवाद अहिंसावादी महात्मे! पण यतिन्? स्वातंत्र्यार्थ शस्त्र धारण करून रक्तारक्ती करू निघालेला एक साधारण हिंसक हुतात्मा! त्याची स्तुती गांधीजींनी करावी ही अपेक्षाच दुष्ट आहे. जेव्हा जर्मन लोकांना मारण्यासाठी हिंदी तरूण शस्त्रे घेऊन रक्त, रक्त! जर्मनांचे - ज्यांनी आमच्या देशाचे काही एक वाकडे केले नाही त्या जर्मनांचे - रक्त! अशी सात्त्विक गर्जना करित युरोपमध्ये लढावयास गेले, तेव्हा त्या निरपवाद अहिंसक वीरांची पाठ या निरपवाद अहिंसेची कंकणे भरलेल्या महात्म्याने नव्हती का थोपटली? नव्हे, इंग्लंडच्यासाठी जर्मनांस मारा!-कापा! असा हिंसाशून्य शांतिवादाचा उपदेश करित आणि भाडोत्री सैनिक जमवीत 'मला शिणाचा ताप येऊन मी आजारी पडेतो हिंडलो' म्हणूनच तेच सांगतात नाही का? पण यतिनने तसे काही तरी पुण्यकृत्य केले आहे काय? मुळीच नाही; दुष्ट कोठचा! आपल्या स्वतःच्या देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी शस्त्र धरू निघाला! अरे हिंसका, स्वतःच्या देशासाठी कोणीही लढतो; त्यात तू विशेष काय केलेस? तो निसर्गच आहे, विहितच आहे ते, स्वभावच तो! हां, जर तू स्वदेशाच्या आततायी शत्रूस मित्र म्हणतोस, दुसऱ्याचा देश तिसऱ्याने लुबाडावा म्हणून चवथ्यास मारावयास जातोस - तर त्या तुझ्या वर्तनात काहीतरी अलौकिक विक्षिप्तता, काही तरी अनैसर्गिक, उल्लूपणा दिसता - की ज्याचा पुरस्कार या हिंदुस्थानात उघडपणे आणि इंडियन पिनल कोडाची भीती न बाळगता करता येऊन आम्हास आमच्या महात्म्याचे ब्रीद राखता येते!

भाई अब्दुल्लासारखी दया नको, जर्मनांना मारू जाणाऱ्याशी केला तसा सहकार नको, पण निदान यतींद्राच्या ध्येयनिष्ठेच्या चिकाटीचे कौतुक तरी गांधीजींनी करावयास पाहिजे होते - जसे ते प्रत्यक्ष प्रतिपक्षीय सरकारी वकिलांनी केले; असा काहीजण आक्षेप घेतात पण हीही त्यांची चूक आहे. गांधीजी शौर्य किंवा ध्येयनिष्ठेची चिकाटी या गुणांचे कौतुक करण्यास केव्हाही माघार घेत नाहीत. त्या मोपल्यांच्या बंडात नाही का त्यांनी 'यंग इंडिया' त वारंवार 'The Moplas are brave people' म्हणून उघडपणे त्यांची पाठ थोपटली? पण ह्या भगतसिंग, दत्त, यतींद्र यांनी तशी मोपल्यांसारखी कोणती ध्येयनिष्ठा, कोणते शौर्य दाखविले आहे? त्यांच्यावरचा आरोप सिध्द झाला, तरी फार फार तर त्यांनी लालाजींचा सूड म्हणून सँडर्सला मारले इतकीच फलश्रुती निघणार! कुठे हे त्यांचे Dastardly भित्रेपणाचे भ्याड कृत्य - आणि कुठे मोपले - ते 'Brave Moplas' की ज्यांनी पुरुषाची तर गोष्ट सोडाच पण हिंदूच्या निरपराध अशा कन्यांना, पत्नींना, स्त्रियांनादेखील सशस्त्र आक्रमणे करून बलात्कारिले, बाटविले, छाटले! - तसा एक तरी पुरुषार्थ या भगतसिंग - दत्त - यतींद्रादिक क्रांतिकारकांनी केला आहे काय? Dastardly कुठले!

आणि अशा Dastardly लोकांची स्तुती 'यंग इंडिया'त महात्मा गांधीजींनी केली नाही म्हणून लोकांचा राग! जर गांधीजी इतरांप्रमाणे मोपल्यांचा धिक्कार करते, अब्दुललाला गाढव म्हणते नि क्रांतिकारकांना 'Dastardly' 'भ्याड' न म्हणते तर हेच लोक गांधीजींस साधारण मनुष्य म्हणून समजून त्यांस महात्मा न म्हणते! प्रथम अशा अलौकिक विक्षिप्तपणाला महात्मापदाचे गमक म्हणून समजायचे, तो सद्गुण दाखविला म्हणून महात्मापद द्यावयाचे आणि मग पुन्हा उलट खाऊन त्या महात्मापदाची भूमिका इतकी उत्तमपणे पार पाडीत असता, ती तशी पार पाडली म्हणून त्याच महात्म्याला दोष द्यावयाचा हा या लोकसत्तेचा केवळ अन्याय आहे! म्हणूनच तर परवा गांधीजींनी भोपाळला साफ सांगून टाकले की, 'मला लोकसत्तावादाचे फारसे प्रेम वाटत नाही. ही राजसत्ताच पुष्कळ बरी वाटते! उदाहरणार्थ, हया भोपाळच्या नबाबास पाहा! किती बिचारा साध्या राहणीचा माणूस तो! त्याची प्रजा किती तरी सुखात आणि संतोषात आहे!'

हुतात्मा यतींद्राच्या मृत्यूची बातमी देखील देण्याला 'यंग इंडियात' जागा मिळाली नाही म्हणून लोक रागावतात! पण ते असा विचार करीनात की या बातमीत एवढे आश्चर्यकारक वा महत्त्वाचे असे काय आहे की, त्याचे वृत्त 'यंग इंडिया'त वा 'तरुण भारतात' वा 'नवजीवनात' यावे? तिकडे साबरमती आश्रमांतील बागेतील केळयांवर माकडांच्या झुंडी पडत आहेत, त्या माकडांच्या या भयंकर आक्रमणास कमीत कमी हिंसा करून कसे ठार मारता येईल, किंवा निदान घायाळ करून धाकवून परतविता येईल; धान्याचे दाणे शिजवून खावे की अर्धे शिजवून की पार शिजवून भिजवून की नुसते बैलासारखे कडाकड चावून; आश्रमाच्या भाजीत मसाला कां घालू नये, कां घालावा, किती घालावा, कसा घालावा; त्यांत मिरची किती, मीठ किती; एका आजारी गाईला कसे मारावे, इंजेक्शन देऊन की गोळीने की तशीच टाकून-तरुण हिंदुस्थानचे मरण किंवा जीवन ज्यावर अवलंबून आहे अशा या महाघटना, कारस्थाने, घडामोडी तिकडे साबरमती आश्रमाच्या विश्वात चालल्या असता, त्यांना स्तंभच्या स्तंभ वहाण्यात गुंतवायचे की तरुण हिंदुस्थानच्या हिताहिताशी ज्यांचा अर्थाअर्थी संबंध नाही अशा यःकश्चित क्रांतिकारक पोरांच्या चघळ जीवनांची नि 'Dastardly' मरणाची बातमी छपीत बसावयाचे! आमच्या पत्राचे नाव 'यंग इंडिया' 'तरुण हिंदुस्थान' म्हणूनच आम्ही जे ठेवले ते उगीच की काय? तीच गोष्ट 'नवजीवनाची' ते तरुण हिंदुस्थान' चे 'नवजीवन' आहे आणि अन्न हेच जीवन असल्यामुळे साबरमती आश्रमाच्या स्वैपाकघरातील अनेक चळवळींच्या महनीय चर्चा चालत असता तुमच्या या लाहोरच्या एका तुरुंगातील एका कोठडीतला एक 'Dastardly' उनाड जगतो का मरतो याची कोण चिंता वाहणार!

या सर्व विवेचनावरून यतींद्राविषयी मौन धरण्यासाठी महात्माजींना दोष देणाऱ्या लोकांची कशी चूक होत आहे हे स्पष्ट होईल. महात्माजींचा साठावा वाढदिवस देशभर साजरा होऊन गेला असताही अजून या लोकांना कळेना की महात्माजींची साठी उलटलीच असली पाहिजे. तसे त्यांचे ध्यानात येते तर ते महात्माजींनी अमुक कां म्हटले नाही आणि तमुक कां म्हटले नाही याची चर्चा करतेच ना. त्या क्रांतिकारकांनी कधी तरी महात्माजींस असे सतावून सोडले आहे का? कारण गांधीजींना चाळिसावे वर्षे लागले तेव्हाच त्यांचा प्रथम परिचय झालेल्या क्रांतिकारकांना टिळक पंचागाप्रमाणे गांधीजींना साठी उलटून गेली असलीच पाहिजे असे तत्काल समजून आले आणि तेव्हापासून ते काय म्हणतात नि काय

नाही याची चौकशीदेखील त्या क्रांतिकारकांनी कधी केली नाही. इतकेच नव्हे तर गांधीजी होऊन काही सांगावयास एखादे वेळी लुब्रेपणा करीत आले, तरी ते ऐकून घेण्याचा त्रासदेखील गांधीजींस त्यांनी कधी दिला नाही.

१२-१०-१९२९

(२)

आश्चर्याची गोष्ट ही की, शेवटी महात्मा गांधींच्या 'यंग इंडिया'तही 'यतींद्रनाथास' ही अक्षरे मावण्याइतकी निरूपयोगी जागा सापडली!

परंतु त्या नांवापुरतीच जागा कशीबशी सापडली. त्या नांवमागे आज उभा भारत जे 'हुतात्मा' पद लावीत आहे, त्या तीन अक्षरांना मात्र काही केल्या जागा सापडेना!

मागे एका वर्षात केवळ सुताने स्वराज्य मिळविण्याच्या गांधीयुगाच्या औट घटकेच्या भरभराटीत जेव्हा कोणी बोलताना सहज श्रीयुत गांधीजी किंवा Mr. Gandhi म्हणत, तेव्हा काही सभांतून संतापाचे निषेध उठत की, 'महात्मा' गांधी म्हणा! पण सर्व राष्ट्र ज्या यतींद्रास हुतात्मा म्हणून गौरवीत आहे त्यास गांधीजी मात्र नुसता Das यतींद्र दास, म्हणून उल्लेखितात! आणि ते कशात? तर 'यंग इंडिया'त-पत्राचे नांव 'तरुण इंडिया' आहे त्यात!

तरुण भारत इकडे या हुतात्मा यतिनच्या नांवे जयजयकारांनी आकाश भरून सोडीत आहे, त्याच्या शवाबरोबर भारताच्या लक्ष लक्ष तरुण कन्यका आणि कुमार आपल्या भक्तीची आसवे कुरवंडून टाकीत आणि पूजेच्या फुलांचे बागच्या बाग त्याच्यावरून उधळून टाकीत चालले आहेत, त्याची राख अंगाच्यासारखी कपाळास लावीत आहेत, हजारो शाळा आणि विद्यापीठे भारतभर हरताळ पाडीत आहेत आणि 'जय यतींद्र, जय हुतात्मा' म्हणून गर्जना काश्मीरपासून रामेश्वरपर्यंत भारतीय विश्वातील तरुण भारताच्या कंठातून उठत आहेत त्या पाहा! अन् त्या तरुण भारताच्या नांवावर विकणाऱ्या त्या साबरमतीच्या टिचभर विश्वातील 'तरुण भारता'त Young India त आलेला नुसता Yatindra Das हा एकेरी उल्लेख पाहा! खऱ्या तरुण भारताच्या नवजीवनास भरती आणणाऱ्या 'हुतात्मा यतीनचे' प्रतिबिंब या आडनावाच्या 'तरुण भारताच्या' 'नवजीवना'तील गढूळ डबक्यात नुसता एक Yatin असे पडले आहे.

अगदी केवळ Yatin! तो श्रध्दानंदांची हत्या करणाऱ्या माजी अब्दुल्लासारखा 'Brother Yatin' तर नाहीच, पण त्या आपल्या धर्मनिष्ठ मोपल्यांसारखा 'Brave Yatin' देखील नाही. औदार्याची अगदी पराकाष्ठा करून महात्माजी म्हणतात, 'यतींद्रदास अपराधी नव्हता!' वा केवढे महत्त्वाचे प्रमाणपत्र (सर्टिफिकेट) गांधीजींनी यतींद्रांना दिले! कोणत्याही पानविक्यास, ट्रामहाक्यास हे असले 'तू गुन्हेगार नाहीस' असे मिळणारे प्रमाणपत्र यतींद्रालाही मिळाले हे तरी काही थोडे भाग्य नाही. कारण बिचाऱ्या

गोपीनाथ सहाला तर हे इतके प्रमाणपत्रदेखील मिळाले नाही. त्याच्या उदात्त देशभक्तीचे आणि प्राणदानी धैर्याचे कौतुक उभा बंगाल भर प्रांतिक परिषदेत एका स्वतंत्र ठरावाने करित असता महात्मा गांधीजींनी ह्या 'Young India'त 'तरुण भारता'त, लिहिले होते की, 'गोपीनाथ सहासारखे हे हिंसक क्रांतिकारक मूळचेच गुन्हेगार आहेत. त्यांच्या हेतूचीदेखील वाखाणणी करणे पाप आहे!' पण त्या वेळी ह्या तोंडून निघालेल्या मुक्ताफळांची सर्व राष्ट्राकडून जी शोभा करण्यात आली, तीमुळे ह्या वेळी हुतात्मा यतींद्र दास यांना 'गुन्हेगार' म्हणण्याइतके तरी भ्याड धाडस महात्माजींस करवले नाही. हेही काही थोडे भाग्य नव्हे त्या यतींद्राचे!

अन् महात्मा गांधींचेही इतके लिहिणे हे काही थोडे औदार्य नव्हे. कारण अशा महात्म्यास अशा हुतात्म्याची प्रतिस्पर्धा वाटणे साहजिक आहे. त्या क्रांतिकारक हुतात्म्यास जो जो लोक प्रशंसू लागतात तो तो त्या क्रांतिकारकास 'पापी', 'गुन्हेगार', 'हिंसक' ज्यांच्या देशैकनिष्ठ हेतूसही देशभक्ती, धैर्यासही शूरता म्हणून गौरविणे हे पाप आहे इतके मोठे गुन्हेगार म्हणून आपण निंदित आलो त्या महात्म्यांची ते लोक त्या त्या प्रमाणात ती अप्रत्यक्ष निंदाच व्यक्त करतात, ही गोष्ट अशा हुतात्म्यांच्या जयजयकारांनी राष्ट्रच्या राष्ट्र निनादून उठत असता अशा महात्म्यांच्या मनास झोंबत राहावी हे अगदी साहजिक आहे आणि असे असूनदेखील ज्याअर्थी महात्माजींनी यतींद्रास अपराधी, पापी, हिंसक इत्यादी ज्या शेलक्या शब्दांनी क्रांतिकारकांस ते गौरवतात, तशा कोणत्याही शब्दांनी संबोधले नाही त्याअर्थी तेवढ्यापुरते तरी गांधीजींचेही आभार क्रांतिकारकांनी मानावे हे उचित होते.

अन् ते उचितच घडूनही आले हे कळविण्यास आम्हास फार आनंद होतो. कारण आमच्याकडे एक 'आभारी क्रांतिकारक' या सहीने अलीकडेच पत्र आले आहे. त्यात ते 'आभारी क्रांतिकारक' लिहितात की, "हुतात्मा यतींद्राविषयी महात्मा गांधींना दुसरे काहीही अवाक्षर लिहावेसे न वाटता इतकेच लिहावेसे वाटले की 'यतींद्राविषयी अधिक चांगली गोष्ट जी मला सध्या सांगता येते ती म्हणजे इतकीच की, 'यतींद्र गुन्हेगार नाही!' हुतात्मा यतींद्राविषयी महात्माजींनी हे इतके उदार विधान जे केले आहे, त्याचा अहेर स्वीकारताना महात्मा गांधींसही हुतात्मा यतींद्राच्या वतीने तशाच शेलापागोट्याचा उलट अहेर देणेही योग्यच असल्याने क्रांतिकारक पक्षही तेच थोर प्रमाणपत्र गांधीजींस शब्दशः प्रत्यर्पण करित आहे आणि गोष्ट जी मला सध्या सांगता येते ती इतकीच की, गांधी गुन्हेगार नाहीत!"

गांधीजींस यतींद्र हुतात्मा वाटत नसेल तर तसे न वाटण्याचा त्यांस अधिकार आहे. त्यांनी त्यांच्या प्रामाणिक समजुतीविरुद्ध काही बोलावे असे कोणासही सांगण्याचा अधिकार नाही. केवळ अशा परिस्थितीत त्यांनी आपली प्रामाणिक मते सार्वजनिकपणे सांगताना ती प्रामाणिक भाषेत आणि प्रामाणिक बुद्धिवादात सांगावी म्हणजे झाले. पण क्रांतिकारकांविषयी बोलताना, लिहिताना, भावताना त्यांची भाषा आणि कोटिक्रम इतक्या लटपटीचे असतात की, ते निःसंशयपणे अप्रामाणिकच म्हटले जावे. ज्या मनुष्याला केवळ स्वदेशार्थ मरणाच्या गोपीनाथ सहाच्या हेतूचीही स्तुती करविली नाही किंवा त्यांच्या फाशीच्या वेळी त्यास वाचविण्यासाठी एक अक्षरही उच्चारले नाही, तो मनुष्य श्रध्दानंदांच्या मारेकऱ्यास पटकन 'भाई' म्हणून म्हणतो आणि त्याची फाशी रद्द व्हावी म्हणून अर्जाची चळवळ करण्यास्तव व्याख्याने देतो किंवा लेख लिहितो तेव्हा त्याचे ते वर्तन पक्षपाताचे अन् म्हणूनच अप्रामाणिक म्हणून नये

तर काय म्हणावे? उभा तरुण भारत यतींद्रास 'हुतात्मा' म्हणून गौरवितो- त्या वेळी 'तरुण भारता'च्या नांवाखाली त्या यतींद्राच्या नांवाचा नुसता यतीन असा एकेरी आणि तुच्छ उल्लेख केला जातो! हा एवढा विपर्यास तरी प्रामाणिकपणास्तव गांधीजींनी अवश्य टाळावा. खरोखर सध्याचा गांधीजींचा 'तरुण भारत' - Yong India -तरुण भारत नसून तो वृद्ध भारताचा साठ वर्षांचा एक जुना अंक आहे!

‘तरुण भारत’ गोपीनाथ सहाला देशवीर म्हणून गौरवीत आहे.

‘तरुण भारता’ने कलकत्त्यास गेल्या महिन्यात डॉ. भूपेंद्रनाथ दत्त यांच्या अध्यक्षतेखाली एक सभा भरवून गेल्या वर्षी दक्षिणेश्वर बाँब खटल्यात फाशीची शिक्षा झालेल्या अनंत हरी आणि प्रमोदरंजन हया दोघा देशवीरांची पुण्यतिथी आल्बर्ट हॉलमध्ये प्रकटपणे पाळली! ज्या 'तरुण भारता'चे डोके असे भडकून गेले आहे, त्याच्या नांवाचा तरी त्या अविकारी, अचल अशा महात्मार्जींच्या मुखपत्रास कलंक का लागावा हे आम्हास समजत नाही. वाईट म्हणा, चांगले म्हणा, पण 'तरुण भारता' ची ताजी बातमी ही अशी भयंकर चिंताजनक, डोके फिरविणारी आहे! ती बातमी महात्मार्जींच्या पत्रात कशी वाचावयास सापडणार, छापता तरी कशी येणार! अशा समयी आपल्या मुखपत्राचे 'तरुण भारत' हे नाव बदलून त्यांनी 'वृद्ध भारत' हे नाव ठेवावे हेच युक्त, म्हणजे नामविभ्रमाने भलत्याच बातमीसाठी भलतेच पत्र घेऊन लोक फसणार नाहीत. लोकांची फसगत होऊ नये म्हणून महात्मार्जींनीही आपल्या पत्राचे ते फसवे नाव बदलून टाकावे. तो 'यंग इंडिया' नाही तो 'ओल्ड इंडिया'चा एक Back Number आहे. जख्खड भारताचा एक साठ वर्षांचा जुना अंक!

तरुण हिंदुस्थान! ते वीस वर्षांपूर्वीच स्वतंत्र हिंदुस्थानचे ध्येय घोषित करूनही टाकणारे, त्या स्वातंत्र्यास्तव बऱ्या म्हणा वाईट म्हणा-तो प्रश्न स्वतंत्र आहे पण - त्यांना योग्य वाटल्या त्या मार्गांनी आपले धन-मन-तन प्राणसुद्धा सर्वस्व अर्पित आलेले, फाशीवर लटकत राहणारे, अंदमानात सडत राहणारे, खंडोखंडी भयंकर संकटास सोसणारे, शत्रूकडून पाठलागले जात निर्जन रानावनात हिंस्र पशूंचे घास होणारे पण 'स्वातंत्र्य लक्ष्मी की जय' हेच गर्जणारे ते आगखाऊ तरुण हिंदुस्थान! आणि स्वातंत्र्य हे ध्येयच मान्य नसणारे, मद्रासच्या राष्ट्रीय सभेपासून आजवर स्वातंत्र्याच्या ध्येयास विरोध करणारे, वसाहतीचे स्वराज्य तर काय, पण वर कोणीही स्वार झाले तरी मला लगामाचा त्रास नसला म्हणजे झाले असे म्हणणारे वारीच्या घोडयासारखे केवळ सुराज्याने देखील संतुष्ट होणारे हे तुमचे पालाखाऊ जख्खड हिंदुस्थान त्यास तरुण कसे म्हणावे! ते तुमचे Yong India ते 'तरुण हिंदुस्थान' पूर्वी एकदा केव्हा तरुण असेल, पण त्याला साठार तर काय पण शतकावर वर्षे उलटून गेली. तो आता झाला आहे जख्खड हिंदुस्थानच्या शंभर वर्षांपूर्वीचा एक जुना अंक!

म्हणून आता महात्मा गांधीसारख्या प्रामाणिक माणसास जर ही अप्रामाणिक परिस्थिति मनापासून आवडत नसेल, तर त्यांनी आपल्या 'यंग इंडिया'चे, 'तरुण भारत' हे नाव बदलून टाकावे आणि त्यास Back Number जुना अंक किंवा 'वृद्ध भारत' असे नाव द्यावे. गांधीजी आपली मते जेव्हा जशींच्या तशीच सांगतात, तेव्हा त्यांतील काहीकांचे हसू आले तरी विषाद वाटत नाही. पण गांधीजींच्या हातून

राजकीय कार्यातील अनेक उलाढाली चालताना सत्याच्या नावाखाली धडधडीत असत्याचा लपंडाव चालू असता आपले मन खरे आहे, हे स्वतःचे स्वतःलादेखील सिध्द करणे कठीण होते आणि हे माझे तत्वज्ञान केवळ तत्व अज्ञान होते असे उघड मान्य करण्याचे धैर्यही करवत नाही तेव्हा वेळ साधून नेण्यासाठी जे तोंडी येईल ते बोलत सुटतात-ते त्यांचे वर्तन मात्र हास्यास्पद होते. पुन्हा एक उदाहरण म्हणून परवा त्यांनी मीरतच्या क्रांतिकारक खटल्यातील आरोपींची घेतलेली भेट पाहा!

मीरतच्या क्रांतिकारकांचा खटला आंतरराष्ट्रीय महत्त्वाचा. झाडून सान्या प्रमुख पुढाऱ्यांनी त्यांच्या बचावाकरिता निधी काढला. यःकिश्चित् चोरी दरवड्याच्या वैयक्तिक खटल्यातही न्यायाचा योग्य लाभ सर्वास मिळावा म्हणून सरकारी व्ययाने देखील वकील देतात. तेव्हा एवढ्या मोठ्या राष्ट्रीय खटल्यातील इतक्या देशभक्त देशसेवकांच्या समर्थनार्थ सार्वजनिक निधी उभारण्यात काहीएक वावगे आहे असे प्रत्यक्ष त्यांच्या विपक्षीयांस- इंग्लिश सरकारासदेखील -म्हणवले नाही. पण गांधीजींनी मीरत खटल्यासाठी निधी उभारण्यास साहाय्य तर केले नाहीच पण उलट ते कृत्य करू नये म्हणून मत दिले. पुढे जेव्हा त्या विक्षिप्त मतास भीक न घालता लोकांनी निधी उभारलाच तेव्हा मग स्वतःच्या मनासच ती गोष्ट खाऊ लागल्यामुळे म्हणा किंवा याहून अधिक उपेपणा आणखी एखाद्या हेतूमुळे म्हणा महात्माजींनी जाऊन मीरतच्या बंदिवानांची भेट घेतली आणि त्यांच्याविषयीच्या निधीस आपण विरोध केला तो का म्हणून विचारले जाताच गोंधळून जाऊन कारण काय सांगितले ते ऐकलेत का?

गांधीजी म्हणाले, 'मीरतच्या बंदिवानांच्या खटल्यासाठी सार्वजनिक निधी उभारू नये असा जो मी विरोध केला, त्याचे कारण असे की, मीरतचा खटला चालविण्यास कोणीतरी थोर वकील आपण होऊनच पुढे यावा' आता ही लटपटपंची नव्हे तर काय? अशा त्यांच्या वेळोवेळीच्या मुखमस्तीति वक्तव्यावर अंधविश्वास ठेवून त्या वाक्यातील विक्षिप्तपणासच तत्त्वज्ञानाचे सर्वसामान्यांस अगम्य असे रहस्य म्हणून समजणारे नंदीबैल सोडले, तर इतर कोण्या सारासार विचार असणाऱ्या माणसास वरील लटपट पंचीचा वीट आल्यावाचून राहिल?

मीरत खटल्यातील देशसेवकांस फुकट वकील देवविण्याचा जर गांधीजींचा उद्देश होता, तर त्यासाठी कोणा एखाद्यास तशी अंतःस्थ विनंती करावयाची किंवा सार्वजनिकपणे ती आकांक्षा प्रसिध्द करावयाची. बरे वकील फुकट मिळण्याची ती वेळ केव्हाच निघून गेली. तीनंतर तरी निधीस साहाय्य का दिले नाही? आणखी असे की, कोणी एक थोर वकील आपण होऊन पुढे येऊन येवढा मोठा खटला फुकट चालवील अशी आशा वाटण्याइतके हिंदुस्थानच्या स्थितीचे अज्ञान याच वेळी गांधींना कां भोवले? खादीनिधी, मानपत्राचा लिलाव करकरून, काय रक्कम मिळेल त्या आकड्यावर भेटीची विक्री करकरून, ते जमवतात. मग तेव्हा कुठे नाही ते वाट पाहत की कोणी एखादा एकच एक व्यापारी ही सर्व लक्षावधी रुपयांची रक्कम देऊन टाकतो की नाही तो? तेव्हा तर अमक्या जिल्ह्यात अमुक हजार मिळालेच पाहिजेत म्हणून आपल्या हस्तकास सक्त आग्रह करण्यास न कचरणारे हे खादी भिकारी केवळ बिचाऱ्या मीरत-निधीस मात्र विरोध करतात की, तशी भीक मागण्यापेक्षा एखादा वकील आपण होऊन पुढे येणे बरे. जर्मनांस मारण्यासाठी इंग्रजांच्या पलटणीत शूर लोक आपण होऊन जाईतो ह्या गृहस्थांनी वाट कां बरे पाहिली नाही? 'ताप येईतो' इंग्रजांच्या रिक्त एजंटाचे काम घरच्या भाकऱ्या खाऊन कां केले? कारण ते

इंग्रजांच्या वतीने लढावयाचे होते आणि मीरतच्या लोकांवर इंग्रजांविरुद्ध लढण्याचा आरोप आहे म्हणूनच ना? मग आम्ही म्हणतो की, ते तुम्ही चक्क सांगून का टाकीत नाही? त्याचा राग नाही. पण तो तुमचा अंतःस्थ हेतू छपविण्यासाठी हे जे निर्बुद्ध बुद्धिवाद करण्याची आपणास फार दिवसांची चटक लागलेली आहे ना, तीच मुख्यतः धिक्कारार्ह आहे!

हुतात्मा यतींद्रदास सशस्त्र क्रांतिकारक होता. अशा आगखाऊ भगत, दत्त, सहा, यतीनादिकांस सर्व राष्ट्राने हुतात्मा देशभक्त, देशवीर म्हणून गौरविले म्हणजे माझ्या त्या बापड्या पालाखाऊ, अर्थशून्य, अहिंसा पंथावरील लोकांचा विश्वास उडत चालला आणि त्या मानाने माझ्या वैयक्तिक नसले (कारण वैयक्तिक प्रश्न स्वतंत्र आहे) तरी पांथिक महात्म्याचे प्रस्थ कमी होते म्हणून मी यतींद्रदास हुतात्मा म्हणत नाही असे स्वच्छपणे गांधीजी सांगून टाकतील, तर ते याहून कितीतरी प्रामाणिकपणाचे होईल. तसेच हे मीरतचे लोकही सशस्त्र क्रांतीच्या आरोपात सापडलेले, त्यांच्यासाठी निधी राष्ट्राने उभारला तर राष्ट्रात गौरव होत आहे असे होणार, कारण एक वकील फुकट मिळाला तरी त्यास राष्ट्रीय स्वरूप येणे नाही. यास्तव राष्ट्रीय निधी उभारला तरच त्या खटल्याचे राष्ट्रीय महत्त्व अत्यंत स्पष्ट होते. म्हणूनच हे मीरतनिधी जाणूनबुजून सार्वजनिकपणे उभारले; पण मला राष्ट्रात या क्रांतिकारकांचे असे स्तोम माजलेले पाहिले की चीड येते. (आणि गांधीजींस बोलता बोलता चीड कशी झटकन येते हे त्यांच्याशी विरोध करू गेलेल्या अनेक गृहस्थांस अनुभूत आहेच.) अशा हुतात्म्यांचा पांथिक जयजयकार म्हणजे माझ्यासारख्या महात्म्याचा पांथिक धिक्कार. अशा क्रांतिकारकांच्या पाठपुराव्यास निघणारे राष्ट्रीय निधी म्हणजे अहिंसावादकांची पाठ पुरवणारी राष्ट्रीय निंदा होय असे मी पक्केपणी समजून असल्याने मला या क्रांतिकारकांचा कोणीही गौरव केलेला खपत नाही अन् म्हणून मी मीरतच्या खटल्याच्या निधीस विरोध केला असे महात्माजींनी स्पष्ट सांगून टाकले, तर त्यास खोटीनाटी निमित्ते सांगण्याची गरज पडणार नाही. आता यापुढे तरी त्यांनी असे अप्रामाणिक आणि त्यांच्यावाचून इतर कोणालाही न फसविणारे कोटिक्रम करणे सोडून द्यावे. म्हणजे त्यांची मते कितीही विरुद्ध असली तरी त्याचा कोणास इतका विषाद वाटणार नाही. अन् या सर्व सुधारणेचा पांथिक आत्मशुद्धीचा आरंभ म्हणून त्यांच्या त्या पत्राचे Young India हे भ्रामक नाव बदलून दुसरे उदाहरणार्थ Back Number असे काहीतरी ठेवावे. कारण त्यांच्या त्या साठ वर्षांच्या तरुण भारताच्या जुन्या आकांक्षा आणि त्या निर्जीव नवजीवनाशी जिवंत भारताच्या तरुण पिढीचे काही एक विचारसाम्य वा आचारसादृश्य राहिलेले नाही. तरुण भारत महात्मा गांधीच्या चंचल, उथळ नि दुबळ्या राजकारणास तुच्छ समजून त्यांच्यापुढे एक शतक निघून गेले आहे. ते ज्यास नुसता 'यतीन' म्हणतात, त्यास 'हुतात्मा' म्हणून गौरवीत आहे. ते ज्यास गुन्हेगार म्हणतात, त्या सहा, मदनलाल, कान्हेरे, भगत, दत्त यांस देशवीर म्हणून जयजयकारीत आहेत. मोठी वाईट गोष्ट खरी पण आहे ते असे आहे. तुम्हास तरुण भारतात कोणी विचारीत नाही! त्यांच्या प्रचलित भीषण भाषेत ते तुमच्या ताज्या अंकास Back Number म्हणतात! Young India नव्हे Dying India म्हणतात.

- १६-११-१९२९

७. स्वातंत्र्याला विरोध

मद्रासच्या राष्ट्रीय सभेचे अधिवेशन बरेच यशस्वी झाले आहे यात शंका नाही परंतु-

महात्माजी म्हणतात, 'हे राष्ट्रीय सभेचे अधिवेशन अगदी पोरकट झाले!' मालवीय, बेझंट इत्यादी सत्तर ऐंशीची कोवळी पोरे जिथल्या वादविवादात प्रामुख्याने भाग घेत होते, त्या अधिवेशनातील वादविवाद पोरकट असणारच! तरी बरे, लजपतराय त्यात नव्हते. नाही तर त्या पंजाबच्या पोराने उभ्या सभेचा नुसता पोरखेळ केला असता!

महमदअल्ली, शौकत अल्ली, श्रीनिवास अय्यंगार, अन्सारी इत्यादी मद्रासच्या राष्ट्रीय सभेतील बहुतेक पुढारी मंडळीच गांधीजींच्या कलकत्ता ते अहमदाबादपर्यंत 'पोरकट' राष्ट्रीय सभेतील सहकारी होते. इतकेच नव्हे तर अध्यक्षही असत. फार काय या डिसेंबरच्या पहिल्या आठवड्यातच गांधीजी म्हणाले होते, 'माझे राजकीय मत अयंगाराच्या स्वाधीन आहे!' अन् नंतर 'अन्सारींच्या मतात समाविष्ट होणारे आहे!' परंतु हे सर्व अगदी गेल्या आठवड्यापर्यंत इतके थोर असलेले गृहस्थ एका चार दिवसांत पोरकट आणि दायित्वशून्य (बेजबाबदार) झाले! कारण? त्यांनी 'पूर्ण स्वातंत्र्य हेच भारताचे ध्येय' हा ठराव संमत केला!

पूर्ण स्वातंत्र्याच्या ठरावाची सरकारास मोठी चीड. अर्थातच गांधीजींनाही विशेषतः त्याच ठरावाची फार चीड यावी हे त्यांच्या परोपकारी, शांत स्वभावास साजेसेच आहे. ते म्हणतात, 'अशा पोरकट आणि आपल्या शक्तीच्या आवाक्या बाहेरच्या गोष्टी बोलून आपण आपले हसू करून घेतो!' गांधीजींचा हा आक्षेप अगदी खरा आहे. कारण त्यांनी जे साम्राज्यातील स्वराज्याचे ध्येय पुढे ठेवले होते ते किती सहज, अगदी लवलेल्या बाभळीचे फूल तोडावे तसे पटकन तोडून घेता येण्यासारखे होते! अनत्याचारी अहिंसेच्या सात वर्षांच्या काळात गांधी-गोंधळा नंतरही सायमन कमिशनवर एकही हिंदी सभासद नेमला गेला नाही या एका गोष्टीवरूनही वसाहतीचे स्वराज्य कसे अगदी हाताशी आलेले होते हे स्पष्ट होणारे आहे!

बरे ध्येयात अन् कार्यक्रमात पोरकटपणा झाला तो झाला. पण निदान आपल्या शक्तीच्या आटोक्यातील मद्रासच्या राष्ट्रसभेने तो कार्यक्रम कधी यशस्वी होणार त्याचा एखादी अवधि तर स्पष्टपणे निर्दिष्ट करावयाची! पण तेदेखील नाही. आमच्या महात्माजींने पाहा कसे केले होते ते! सर्वांनी कोर्टे, नोकऱ्या सोडाव्या आणि सूत काढावे हा एका श्वासात सांगता येण्यासारखा सोपा कार्यक्रम अन् एका वर्षात स्वराज्य ही फलश्रुतीची एका बोटार मोजता येणारी सुस्पष्ट अवधि! ह्यापुढेही अगदी निर्णायक गणित करून प्रसिध्द केले होते की, चरख्याच्या चाकाचा एक घेर फिरला की स्वराज्य एक दिवस जवळ येते; असा एकसुती सोपा कार्यक्रम आणि अशी गणितीय निश्चिततेची अवधि ठरविता आली पाहिजे म्हणजे मग जे यश गांधीजीला लाभले ते यश लाभून त्यांना जसे एका वर्षात स्वराज्य मिळाले तसे यांनाही मिळते!

असो, झाले ते झाले, आता यापुढे तरी मद्रासच्या राष्ट्रीय सभेतील पोरकट आणि दायित्वशून्य वाद करणारे अन् ठराव करणारे लोक गांधीजींच्या या खरमरीत टीकेने सावध होतील अशी आम्ही आशा करतो. गांधीजी रागावले आहेत; त्यांच्या मताचा अनादर करणे शक्य नाही. गांधीजी रागावले, कारण गांधीजी

सत्त्वगुणाची खाण आहेत. त्यांच्या मताचा अनादर करणे योग्य नाही. कारण Himalayan Mistakes च्या, पहाडी चुकांच्या संतत प्रवाहांचे ते प्रत्यक्ष गोमुख आहे!!

स्वातंत्र्याचे, Absolute Political Independence चे ध्येय का नसावे याविषयी एक महत्त्वाचे कारण म्हणून गांधीजींनी दिले आहे, ते हे की, Independence या इंग्रजी शब्दाला स्वदेशी प्रतिशब्दच नाही! याला म्हणतात भाषाशास्त्र! गीता हे केवळ रूपक असून यात निरपेक्ष अहिंसाच शिकविली जात आहे आणि भारतीय युद्धबिध्द असे काहीच झाले नाही, हा गांधीजींचा ऐतिहासिक शोधदेखील ह्या शोधाने मागे टाकला! ते जसे जाडे इतिहासशास्त्रज्ञ तसेच भाषाशास्त्रज्ञ आहेत खरे! महाराष्ट्रातल्या एखाद्या हायस्कुलातील कुणी फाटका विद्यार्थी Independence म्हणजे 'स्वातंत्र्य' हा प्रतिशब्द महात्माजीस शिकविण्याची कृपा करील का?

अन् समजा Independence शब्दाला स्वदेशी शब्द नाही, तरी काय तेवढ्यासाठी स्वदेशाने स्वतंत्र होऊच नये? पार्लमेंटला स्वदेशी शब्द नव्हता; मग पार्लमेंटची पध्दत गांधीजींना कशी पसंत पडली? सत्याग्रह शब्द मी उद्भविला आहे (Invented) म्हणून गांधीजी स्वतःच प्रौढी मारीत असतात. अर्थात त्यांच्या मते सत्याग्रह कल्पनेला स्वदेशी शब्द नव्हता; मग त्या सत्याग्रहाची कल्पना त्यांनी सोडून कां दिली नाही? पण एका वाक्याचा दुसऱ्या वाक्याशी, एका वर्तनाचा दुसऱ्या वर्तनाशी, आज बोलतो त्याचा उद्याच्या बोलण्याशी संबंध आणि सुसंगतपणा जुळू लागला तर मग त्यात गांधीपणा तो काय राहिला? Independence ला स्वदेशी प्रतिशब्द नाही म्हणून स्वातंत्र्याचे ध्येय नको हे गंभीरपणे सांगणारे लेखक मद्रास काँग्रेसला पोरकट म्हणतात ते तिला खरोखरच भूषणास्पद आहे.

Independence ला स्वदेशी प्रतिशब्द नाही, म्हणून म्हणे इंग्लिशांच्या साम्राज्यात राहण्याचे ध्येय बरे! एक राष्ट्र दास्याच्या नरकात कुजत ठेवा; का तर म्हणे भाषेत एक शब्द कमी आहे! अहो, जर Independenceला स्वदेशी प्रतिशब्द नसेल तर तो शोधून काढू. स्वातंत्र्यासाठी एक प्रतिशब्दच काय, पण हे भारत एक प्रतिसृष्टी घडवील! एक प्रतिमहाभारत लढवील! पण स्वातंत्र्य मिळवीलच!

Independence ला प्रतिशब्द म्हणे लोकात अस्तित्वात नाही! स्वातंत्र्य शब्दाचा अर्थ गांधीजी म्हणतात, लोकांना समजत नाही! पण लोकांना म्हणजे कोणत्या लोकांना! साबरमती आश्रमातील की काय? कारण साबरमतीच्या बाहेर तिकडे गोदावरीच्या काठावरील देवळादेवळांतून अन् दऱ्यादऱ्यांतून, हाटांतून आणि घाटांतून या 'स्वातंत्र्याचे' ध्वनी इतके जोराने निघालेले आहेत की, त्यांचे प्रतिध्वनी थेम्स नदीच्या थडीवर उठावे! मुळामुठेच्या आणि हुगळीच्या आणि रावी-सतलजच्या तीरातीरांवर, या चालू शतकातल्या अगदी गेल्या वीस वर्षांच्या आत, हा 'स्वातंत्र्य' शब्द जन्मांधालाही वाचता यावा इतक्या लालभडक रक्तरंगाने ज्यांवर लिहिलेला आहे, असे फाशीचे खांब आणि बंदीगृहाच्या भिंती तीरातीरांवर उभारलेल्या आहेत! या शब्दाचा निनाद अंदाजानेच्या भुयाराभुयारांतून उठलेला आहे. पूर्वीच्या गोष्टी नव्हेत, या गेल्या पंचवीस दिवसांतल्या, ताज्या हुतात्म्यांच्या रक्ताइतक्या ताज्या गोष्टी आम्ही सांगत आहोत. खरे की खोटे हे पाहिजे तर अगदी अजून ओल्या असलेल्या काकोरीच्या क्रांतिकारकांच्या फाशीच्या खांबांस विचारा! महात्माजी, ते तुमच्या ब्रिटिश साम्राज्यातील स्वराज्यासाठी-मृगजळातल्या पाण्यासाठी-

मेले नाहीत तो अर्थ त्यांना कळला नाही. ते 'स्वातंत्र्या'साठी मेले. तुमच्या गेल्या सात वर्षांच्या गांधी-गोंधळात त्या 'स्वातंत्र्य' शब्दाचा अर्थ ते विसरले नाहीत!

अहो, ज्या जयजयकारात गेल्या वीस वर्षांत हजारो-अक्षरशः हजारो-तरुणांनी आपली शिरे कापून अन् संसार जाळून भारतमातेच्या चरणावर बलिदान केले, तो खादीचा जयजयकार नव्हता, तर 'स्वातंत्र्यलक्ष्मी की जय 'चाच जयजयकार होता!

जर हिंदुस्थानात कोणाला स्वातंत्र्य शब्द कळत नसला तर तो लोकांना नव्हे; तो राष्ट्रीय सभेला कळत नव्हता! लोकांतील हजारांच्या रक्ताच्या बिंदूबिंदूंत तो शब्द निनादला, लाखो त्या शब्दाचा जयजयकार ऐकताच उघड भीत, पण मनात त्याचा आदरच करीत; पण स्वतःच्या भीतीचीच लाज झाकण्यासाठी ते ध्येयच चुकीचे आहे म्हणून त्याचा उघड अनादर करणारे अहंमन्य भ्याडपण लोकांनी इतके दाखविले नाही की, जितके राष्ट्रीय सभेने दाखविले! महायुद्धाच्या दिवसांत अशिक्षित शिपायांच्या पलटणीच्या पलटणी 'स्वातंत्र्य' शब्दाचा अर्थ तत्काळ समजल्या, पण राष्ट्रीय सभा समजली नाही!

स्वातंत्र्य शब्दाचा अर्थ जर कोणाला समजला नसेल तर तो लोकांना नाही; पण राष्ट्रीय सभेला होय. अन् राष्ट्रीय सभेतही तो स्वातंत्र्य शब्द जर कुणाला अगदीच अन् अजूनही कळत नसेल, तर गांधीजी, तो आपणास होय!

God Save the King हे इंग्लिश साम्राज्याचे युद्धागीत मोठ्या अभिमानाने म्हणणारे ते आपणच! झुलू लढाईविषयी स्वतः तुम्हीच तुमच्या आत्मचरित्रात लिहिता, 'झुलू लोकांची फार क्रूरपणे कत्तल चालली होती. पण तरीही त्या लोकांविरुद्ध इंग्रजांनी युद्ध पुकारून त्या स्वारीसाठी स्वयंसेवक मागविलेले ऐकताच मला स्वयंसेवक होणे अन् इंग्लिशांच्या सेनेत लढाईतला काहीतरी भाग घेणे अवश्य वाटले. कारण मी इंग्रजी साम्राज्यास जगतावर उपकार करणारे साम्राज्य म्हणून समजत होतो. त्या साम्राज्याचा नाश होऊ नये ही माझी मनःपूर्वक इच्छा होती!'

अन् आजही तुमची तीच इच्छा आहे. हे तुम्हाला क्वचित कळत नसेल, पण इंग्रजांना कळते, उगीच नाही तुम्हाला सहा वर्षांची शिक्षा देऊन दोन वर्षांत सोडून दिले! अन् त्या टिळकांना सहा वर्षांवर एखादा दिवस अधिक अडविले; पण एखादा दिवस सूट नाही मिळाली. उगीच नाही तुम्हाला हिंदुस्थानभर वाऱ्यासारखे वाहावत सरकार मोकळे सोडीत! तुमचे प्रवास सुखकर व्हावेत म्हणून रेल्वेच्या विशिष्ट आज्ञा सुटत! स्वतंत्र डबे सरकारी आज्ञेने राखून ठेवले जात! नाही तर त्या टिळकांचा स्वतः भाडे भरून राखलेला डबा त्यांना वेळेवर मिळत नसे. अन् त्यांचा फोटो घरात ठेवला की, पोलिस मागे लागत. तेच तुम्ही पाहा. राजेरजवाड्यांचे पाहुणचार घेत चार चार महिने राहिलेले असता; पण त्या संस्थानिकास सरकार अहोचे अरे म्हणत नाही. तेच जर टिळक किंवा स्वातंत्र्यलक्ष्मीचा जयजयकार करणारा तरुण त्या राजवाड्यांतून दिसत तर महाराजांना अन् राजांना व्हॉइसरयांनी राज्यावरून खाली ओढले असते खाली!

मोठ्या वीरश्रीच्या अभिनयात गांधीजी पुढे लिहितात, 'मला स्वातंत्र्याचा अर्थ कळत नाही!' हे जर खरे असेल तर बुद्धिमांद्याचे लक्षण दुसरे काय?

‘मला स्वातंत्र्याची (Independence) लालसा नाही; परंतु मला दास्यमुक्ततेची (Freedom) लालसा आहे!’ त्यांना मुंजीची लालसा नाही, उपनयनाची आहे! लग्नाची नाही; विवाहाची आहे! असे ते वृत्तपत्रांत लिहित नाहीत वर्तमानपत्रात लिहितात!!!

‘मला इंग्लिशांच्या जोखडापासून मुक्तता हवी आहे; मी त्यासाठी वाटेल ते मूल्य देईन.’ सशस्त्र क्रांतीचेदेखील? अहं! शांतं पापं! शांतं पापं!

ते पुढे म्हणतात, ‘दास्यमुक्ततेपेक्षा अशांतता अन् अव्यवस्था पसरली तरी चालेल! कारण इंग्लिशांची शांतताही स्मशानाची शांतता आहे. एका उभ्या राष्ट्राच्या ह्या जिवंत मरणाहून दुसरी कोणतीही अवस्था बरी आहे. ह्या सुंदर भूमीचा ह्या सैतानी शासनाने नैतिक अन् भौतिक सत्यानाश केला आहे.’

फार चांगले, परंतु हा वीरश्रीचा अभिनय साबरमतीच्या अनेक सुती नवशिक्यांस अपूर्व वाटत असेल! पण आम्हांस त्यात काही नवीन नाही. जेव्हा या वाक्यांचा अर्थही तुम्हास आजच्या Independence च्या अर्थाप्रमाणे समजत नव्हता, तेव्हा ही वाक्ये आम्ही तरूणांनी तुम्हास आणि तुमच्या पिढीतल्या अनेक ‘थोरकटांस’ शिकविली आहेत, ते आपण विसरले नसालच! असाल, तर तुमच्या हातच्या प्रमाणपत्रासह ते सिध्द करून देऊ. स्वातंत्र्यवादी लोकांना हे धडे तुम्ही नको शिकवायला. ते तुम्हालाच अजून पुरते शिकावयाचे आहेत. ह्या वाक्यांतील प्रत्येक वाक्य पंचवीस वर्षापूर्वीपासून आम्ही तरूण तुमच्या कानात बळे बळे कोंबीत आलो आहोत.

अन् जर हीच तुमच्या Freedom ची व्याख्या असेल, तर मग Independence चीही हीच व्याख्या आहे. स्वराज्य अन् स्वातंत्र्य एकच आहे.

जे स्वतंत्र नसते ते स्वराज्य होऊ शकत नाही. जे स्वराज्य नसते ते स्वातंत्र्यही होऊ शकत नाही.

स्वातंत्र्याचा ठराव पोरकट का तर म्हणे ते ध्येय आज अशक्य आहे. अन् गांधीजी स्वतःचे ध्येय सांगतात की, ‘माझे ध्येय जगतातील सर्व दुर्बळ राष्ट्रांस प्रबळ पीडकांच्या हातून, ज्या पीडकांत इंग्लंड प्रमुख आहे, सुटका करण्याचे आहे!’ याला म्हणतात सुसंगत कोटिक्रम! स्वदेशाचे स्वातंत्र्य हे ध्येय आज असाध्य आणि म्हणूनच पोरकट वाटणाऱ्या बृहस्पतींना उभ्या जगतातील दुर्बळांची मुक्तता करण्याचे ध्येय अगदी सहज सुसाध्य वाटते तर! जर नसेल तर ते सहस्रपटीने अधिक असाध्य असल्यामुळे, सहस्रपटीने अधिकच पोरकट नव्हे काय?

स्वातंत्र्याचे ध्येय नुसता बोल आहे. कृती करा अन् मग बोला म्हणून आक्षेप करतात! जर वीरश्रीच्या प्रतिज्ञेनुरूप वीरवरांची कृती या हिंदुस्थानात कोणत्या एखाद्या पक्षाने खरोखरच केली असेल, तर ती स्वातंत्र्यवादी पक्षानेच होय, स्वातंत्र्यलक्ष्मीचा जयजयकार करणाऱ्यांनीच त्यांच्या देहांची आणि प्राणांची राखरांगोळी करून हिंदुस्थानचे समर अठराशे सत्तावनपासून या एकोणीसशे सत्तावीसपर्यंत झुंजविले आहे. ते चौरीचौऱ्याच्या चोरवाटांनी पळालेले नाहीत.

अन् कृती करता येईल तितकेच ध्येय ठेवा म्हणणाऱ्या महात्म्यांनी जे त्यांचे उभ्या जगतांतील दुर्बल राष्ट्रांस मुक्त करण्याचे ध्येय पुढे ठेवले आहे, त्यासाठी त्यांनी कोणती कृती केली? पीडक राष्ट्रांतील

अग्रणी म्हणून ज्यांस ते स्वतःच म्हणतात, त्या इंग्लंडच्या साम्राज्याच्या रक्षणासाठी जर्मनांची कत्तल करण्यास बिचाऱ्या हिंदी शेतकऱ्यांस मृत्यूच्या मुखात ढकलले हीच ना?

वास्तविक पाहता ज्यांना तर्कशास्त्र कशाशी खावे हे माहीतच नाही, त्या Himalayan Mistakes च्या आचार्यांच्या तोंडी लागणे म्हणजे कालाचा अपव्यय होय. पण कित्येक भोंगळ सुती भाबडे प्राणी त्यांच्या शब्दांतल्या असंबद्ध अवडंबरासच अगम्य बुद्धिमत्तेचे लक्षण समजून फसतात म्हणून ही इतकी शाई ह्या स्वातंत्र्याच्या रागाने चिडून जाऊन जे प्रलय 'यंग इंडिया'त महात्मार्जींनी काढले त्यावर निरूपाय म्हणून ओतावी लागली.

जो जयजयकार कारागारांनी स्पेशल ट्रिब्यूनलांनी, डिपोर्टशनांनी, काळयापाण्याने, लालपाण्याने, फाशीच्या खांबांनी, वैमानिक बाँबवर्षावांनी, जालियनवाल्याच्या कत्तलींनी थांबला नाही तो जयजयकार आज 'यंग इंडिया'च्या निर्जीव टीकेने थांबणार नाही! जो जयजयकार प्रथम एका मूठभर हुतात्म्यांनी केला तो आज उभे भारत प्रकटपणे करीत आहे. गांधीजी तळमळोत की नोकरशाही जळफळो, उभे भारत गर्जतच राहणार की, 'स्वातंत्र्यलक्ष्मी की जय!!!'

२६-१-१९२८

८. दे दान सुटे गिऱ्हाण

मद्रासची राष्ट्रीय सभा इतके महत्त्वाचे दूरदर्शीपणाचे ठराव करून उठली की, आज फार दिवसांनी राष्ट्रीय सभेचे मनःपूर्वक अभिनंदन करण्याचा आनंद महाराष्ट्र पक्षास पुन्हा उपभोगिता यावा! 'संपूर्ण राजकीय स्वातंत्र्य हेच माझे राजकीय ध्येय आहे' अशी शपथ 'अभिनव भारत' ने वीस पंचवीस वर्षापूर्वी घेतली. त्या स्वातंत्र्याचा स्पष्ट अन् अदमनीय उच्चार खेडोखेडी निनादत जाईल अशा वीरगर्जनेने केला त्या वेळी ते 'मूठभर माथेफिरू होते' माथेफिरू शहाणपणा त्यांस देशभर हसत अन् तिरस्कारीत अन् तरीही भीत फिरत होता. आज त्या मूठभर माथेफिरूची शपथ ही उभ्या राष्ट्राचे ब्रीद झाले आहे! खोल्यांतून, दरींतून आणि रानांतून त्या मूठभरांनी पूर्ण स्वातंत्र्याची (Absolute Political Independence) जी शपथ घेतली तीच आज उभी राष्ट्रीय सभा घेत आहे! अनेक माथेफिरू मूठभरांचीच माथी ठिकाणावर होती तर!!

इंग्रजांस जे जे अनुकूल तेच हटकून करावयाचे अन् तेही इंग्रजांविरूद्ध आपण उपयोजित असलेले एक फार शहाणपणाचे अद्भूत साधन अशा भावनेने अन् डौलाने गाजावाजा करून! - अशा बुद्धिभ्रमाच्या तडाख्यात राष्ट्रीय सभा गवसली असता क्रांतिकारक म्हणजे तिचे कट्टर शत्रू झालेले असत. क्रांतिकारकांचे काय-लाठी धरणे हेही जिथे पाप आणि हिंसा ठरते तिथे पिस्तूल धरणाऱ्यास राक्षसाहूनही राक्षस समजले जाणारच. गोपीनाथ सहाचे देशबंधू दासांनी नांव काढताच राष्ट्रीय सभेतील कित्येक प्रतिष्ठित भागुबाईस केवढा नैतिक धक्का बसला हे विश्रुतच आहे. मशिनगन्स आणि बाँबचा पाऊस पाडणारी विमाने बाळगणाऱ्या गव्हर्नरांशी आणि गव्हर्नर जनरलशी हस्तांदोलन करण्यास त्यांच्या नुसत्या संकेतासरशी मुंबई सिमल्यास धावत जाण्यास ह्या अहिंसेला विटाळ वाटेना, पण एक गंजलेले पिस्तूल बाळगणाऱ्या गोपीनाथाच्या हातास तर राहोच पण हेतूसही शिवणे ह्यांना पाप वाटू लागले! कारण - भारतीय दंडविधानांतील १२१, १२१अ इत्यादी कलमे एकपट अपराध वाटे, तर ह्या अहिंसेच्या बुरख्याखाली वावरत असलेल्यांनी ते नाव काढणे दसपट अपराध म्हणून ठरवून टाकले. गोपीनाथासारखेच पिस्तूल धरणारा अब्दुल रशीद मात्र यांचा 'भाई अब्दुल'! कारण त्याने एका हिंदू संन्याशास मारले. त्यात त्यांना त्याची मोपल्यांसारखीच 'बहादुरकी' दिसली! पण गोपीनाथ? तो एक यःकश्चित हिंदू! त्याने मारले इंग्रजाला! त्यात ना 'बहादुरी' न त्यात हेतूचे पावित्र्य न देशभक्ती न धर्मभक्ती ! तो कसला देशभक्त! 'भाई' ! इंग्रजांना तो आवडत नाही- आम्हालाही आवडणार नाही! परंतु असल्या दुधखुळ्या आत्मवंचनेचा मद्रासच्या राष्ट्रीय सभेने धिक्कार केला. त्यांनी प्रामाणिक आणि राजनीतिज्ञ देशभक्तांस शोभेल अशा भाषेत काकोरीच्या क्रांतिकारकांच्या हौतात्म्याचे कृतज्ञ स्मरण केले. त्याचप्रमाणे चोरी करण्याविरूद्ध

असणाऱ्या दंडविधानातील कलमाविरूद्ध सत्याग्रह करू पाहणे हे जितके पाप तितकाच शस्त्रधारणाविरूद्ध असणाऱ्या इंग्रजी निर्बंधास तोडणारा सत्याग्रही अनैतिक आहे, शस्त्र आणि सत्याग्रह हे दोन शब्द एकत्र राहू शकत नाहीत अशा मठाजांस भीक न घालता शस्त्राग्रह करणाऱ्या सेनापती आवारीस 'सेनापती' असेच संबोधून मद्रासच्या राष्ट्रीय सभेने त्यांच्या यातनांविषयी उत्कट सहानुभूती प्रदर्शित केली आणि त्याहून विशेष हे की, 'प्रत्येक सत्याग्रह्याने नागपूरहून पायी कलकत्त्यास चालत जावे आणि व्हाईसरायांच्या बंगल्यापर्यंत-पोलिसांनी जाऊ दिल्यास - जाऊन 'शस्त्रे धरू द्या!' म्हणून ओरडावे आणि पकडून जाऊन तुरुंगात पडावे.' असा विक्षिप्त स्मृतीतील कोणत्याही मंत्राचा, सेनापती आवारीच्या अनुयायांस राष्ट्रीय सभेने अहेर केला नाही!' हिंदुस्थानच्या पूर्ण स्वातंत्र्यार्थ प्रयत्न करणाऱ्या श्री. सकलातवालांच्या साहसाचेही मद्रास राष्ट्रीय सभेने अभिनंदन केले आहे!'

अशा एकाहून एक सरस ठरावांस प्रचंड बहुमताने संमत करून मद्रासच्या राष्ट्रीय सभेने घोषित केले आहे की, भारतीय राजकारणास मध्यंतरी लागलेले अविवेक राहूचे ग्रहण सुटले आहे; राष्ट्रीय वृत्ती पुन्हा वीरवृत्तीकडे झुकली आहे. सुताने स्वराज्य घेऊ पाहणाऱ्या मतिभ्रमाची १९२० ते १९२७ पर्यंतची साडेसाती संपली आहे. राष्ट्रीय सभेच्या जोडीसच भरलेल्या प्राजक परिषदेने (Republican Conference) तर 'हिंदुस्थानचे ध्येय पूर्ण स्वातंत्र्य हेच आहे' इतकेच घोषित केले नाही तर त्या स्वतंत्र हिंदुस्थानची राज्यघटना ही प्राजक स्वरूपाचीच राहिल असेही निश्चित करून आणि विशेषतः क्रांतिकारक देशवीर श्रीमान राजू ह्या 'बंडखोराच्या' देशभक्तीचेदेखील अभिनंदन करून हिंदुस्थानच्या वीरवृत्तीला लागलेली ही भोंगळ सुती अहिंसेची कीड मारून टाकली गेली आहे असे स्पष्ट ध्वनित केले; मद्रासला जमलेल्या नव्या दमाच्या देशभक्तांनी अंग्रजांस नको तेच करण्याचा उपक्रम करून निनादित केले की, 'दे दान! सुटे गिऱ्हाण!!'

भारतीय राष्ट्रीय सभेच्या प्रदर्शनात 'युनियन जॅक' फडकावलेले पाहून मद्रासभर सभा आणि विरोध सुरू झाला. अर्थातच हा इंग्रजी ध्वज 'स्वतंत्र' भारताच्या 'स्वतंत्र' प्रदर्शनातून काढला जाऊन तिथे भारतीय ध्वज उभारला गेला. चिंध्यांच्या विषयी का होईना पण 'युनियन जॅकशी' भांडण करावेसे वाटू लागले या लोकांना!! 'दे दान सुटे गिऱ्हाण!'

याच 'युनियन जॅक' च्या छायेखाली अत्यंत ममत्वाने आणि अभिमानाने God Save the King म्हणून मनःपूर्वक म्हणताना गांधीजींना पाहिजेच आहे!' आमचे ब्रिटिश साम्राज्य' म्हणून शेकडो लोक म्हणत आणि त्या ब्रिटिश राष्ट्रगीतास कोणी तरुणाने नाके मुरडली तर अनेक नावाजलेले पुढारी म्हणत, '

अरे अरे! नाविष्णुःपृथिवीपतिः!’ त्याच युनियन जॅकचा मद्रासला हा सन्मान झाला!! दे दान, सुटे गिऱ्हाण!!

स्वातंत्र्याच्या ठरावावर बोलता बोलता श्रीयुत अयंगार म्हणाले, ‘इंग्रजांना आता साफ सांगा की, भारतास तुम्ही नको आहात!’

यावर छद्दीपणाने डॉ. पट्टाभाई मधेच म्हणाले ‘सांगा काय? त्यांस मारून खाली पाडा!’ अयंगार शांतपणे हसून म्हणाले, ‘जेव्हा पट्टाभाई इंग्रजांना मारून खाली पाडण्यास निघतील तेव्हा मी त्यांस साहाय्य देईन!’

वास्तविक पाहता अशा भलत्याच गोष्टी हसण्यावारी नेणे ठीक नाही. पण ‘सुताने स्वराज्य मिळते! चरख्याने धैर्य येते-नव्हे आध्यात्मिक पावित्र्य संपादले जाते; दगडी पुतळ्यास मोडणे हिंसा होते पण चिखल मारणे हिंसा होत नाही! दयेने इंग्रज द्रवतात! ते स्वतःच साम्राज्य सोडून परत जातील! म्हणून त्यांच्या क्रौर्यास दयेची ‘ओ यावी इतके पोट भरण्यासाठी तुम्ही निमूटपणे मरा; नुसते मरत मरत मरा! हीच शौर्याची परकाष्ठा होय,’ इत्यादी प्रतिपादणाऱ्या त्या साडेसातीच्या भरमसाट हासण्यापेक्षा हे या वर्षाचे बांधे-सूत हसणे काही निराळेच होय यात शंका नाही.

अन् हे हसणे निराळेच आहे असे पाहून शौकतअल्लीही काही निराळेच बोलू लागावे हे साहजिकच होते. ते म्हणाले, ‘मी १९२० व्या वर्षी स्वातंत्र्यवादीच होतो. पण महात्मा गांधींच्या भिडेसाठी फारसा जोर करित नव्हतो. पण जर महात्मा गांधी नेहमी शांततेच्या गोष्टी बोलत राहतील तर मी त्याची संगती सोडून देईन!’

या वर्षीही महात्माजी स्वातंत्र्याच्या ठरावाचा विरोध करित होते आणि शेवटीदेखील करणार होते. पण उभी राष्ट्रीय सभा नवस्फूर्ती पावलेली! ती आता कसचे ऐकते असे पाहून आजारीपणामुळे व्यासपीठावर विरोधाला ते येऊ शकले नाहीत.

ब्रह्मदेशास भारतापासून विच्छिन्न करू नये म्हणून आमच्या ब्रह्मी बंधूनीच जो प्रस्ताव मांडला तोही राष्ट्रीय सभेने संमत केला. अन् ब्रह्मदेश आणि भारत यांच्या एकजीवी मैत्रीचा पाया पक्का केला. बहिष्कार ह्या शब्दाला द्वेषाचा वास येतो की प्रीतीचा, याची चिकित्सा करित न बसता इंग्रजी मालावर सभेने बहिष्कारही पुकारला.

गेल्या सात-साडेसात वर्षांच्या अविवेकाच्या वर्चस्वास राष्ट्रीय सभेने असे पुष्कळ अंशी पादाक्रांत करून आपली सुटका करून घेतली. ती साडेसाती संपत आलीशी दिसली. चरखा आपल्यास योग्य त्या

कोपच्यात जाऊन बसला. अहिंसा, दया, वनस्पत्याहार, गाईचे दूध पिणे ही हिंसा का शेळीचे पिणे ही? इत्यादी वाग्जालांची जाळी झाडून काढून राष्ट्रीय सभेचे कार्यालय साफसूफ करण्यात आले. अविवेकाच्या ग्रहणातून भारतीय राजकारण जवळ जवळ सुटत आले.

राष्ट्रीय सभा बोलणी ठीक बोलली. पण आता तशी करणी करता आली पाहिजे. खरी परीक्षा ती आहे. वाचाशूरतेच्या सभापर्वीय प्रतिज्ञांचे अभिनय ठीक झाले, पण अजून उद्योग-पर्वादिक क्रियाशूरतेची पर्वे पुढेच आहेत!

१९-१-१९२८

९. अत्याचार शब्दाचा अर्थ

Resistance to aggression is not only justifiable but imperative : Non-resistance hurts both altruism and egoism. - Herbert Spenser's 'Ethics'

गेल्या सात-आठ वर्षांत अर्थविहीन अवडंबराचा धुडगूस राजकारणात ज्या दहा-पाच शब्दांनी घालून लोकांच्या सम्यक दृष्टीस अगदी साफ चकवून टाकले त्यात हा अत्याचार किंवा Violence शब्द मुख्यत्वेकरून गणला गेला पाहिजे. अजूनही ह्या शब्दाच्या वास्तविक अर्थाविषयी चिकित्सा कोणीही करीत नसल्यामुळे त्याचा दुरूपयोग होत आहे. अन् त्यामुळे राष्ट्राची राजकीय मनोवृत्ती अंध होऊन दिवसाला रात्र आणि रात्रीला दिवस समजत पदोपदी ठेचाळत चाललेली आहे.

अत्याचार ह्या शब्दाचा उच्चार करताच तो वाईट आणि दूषणीय वर्तनाचा निदर्शक शब्द आहे हे त्याच्या धात्वर्थावरूनच प्रतीत होते. नको इतका, हानी होईल इतका, किंवा अयोग्य इतका अतिरेकी आचार म्हणजे अत्याचार हा अर्थ त्या शब्दाच्या उच्चारासरशीच मनात उदय पावतो. अर्थातच एखाद्या कृत्यास अत्याचारी हे विशेषण लावले जाताच ते कृत्य गह्य आहे, निंद्य किंवा त्याज्य असलेच पाहिजे अशी उपजत भावना उत्पन्न होते. तीच स्थिति Violence शब्दाची आहे. दुसऱ्याला निष्कारण दुःख किंवा आघात होईल अशा अतिरेकी बलात्काराच्या वर्तनाला हा शब्द लावीत आलेला असल्यामुळे त्या शब्दाच्या उच्चारासरशी कोणत्याही सद्वृत्त मनुष्यास ह्या शब्दाशी संबंध असलेल्या कृत्यांची घृणा तत्काळ उत्पन्न व्हावी हे साहजिकच आहे. ह्या दोन्ही शब्दांत बळाचा किंवा शक्तीचा पीडक उपयोग ध्वनित होत असतो. अत्याचार काय किंवा Violence काय हे दोन्हीही शब्द बळाच्या, शक्तीच्या उपयोगासच ध्वनित करतात. ह्या त्यांच्या ध्वनीचा खरा अर्थ आणि न्याय मात्र मर्यादित असतो, परंतु ती मर्यादा कोणती ही गोष्ट ध्यानात न घेता काही अतिरेकी लोकांनी शक्तीचा उपयोग किंवा बळाचा प्रयोग ह्या शब्दांहून अधिक व्यापक अर्थाचा बोध करणाऱ्या शब्दांसच ते अत्याचार किंवा Violence हे प्रतिशब्द योजण्यास हिंदी राजकारणात अहिंसेचे थोतांड घुसडून देताना आरंभ केल्यामुळे आज त्या शब्दांनी उभ्या राजकारणाचा राष्ट्रघातक विपर्यास दिवसाढवळ्या चालविलेला आहे.

Violence किंवा अत्याचार ह्या शब्दांतील अर्थाचे मूळ अधिष्ठान शक्ती किंवा बळ हे असल्याने, शक्तीचा किंवा बळाचा उपयोग ज्या ज्या कृत्यात प्रमुखपणे केला जातो, त्या त्या कृत्यास ह्या अतिरेकी बुद्धीने टपवसमदबम किंवा अत्याचारी म्हणून संबोधण्यास प्रथमतः आरंभ केला. अर्थातच अत्याचार किंवा Violence ह्या शब्दांशी मूलतःच निगडित असलेली निंद्य आणि त्याज्य भावना त्या संबोधनासरशी त्या

त्या कृत्याविषयी लोकांच्या मनात सहज उत्पन्न होत गेली. वाईट गोष्टी करू नका हे वाक्य म्हणताच जसे त्यास कोणीही सहज संमती देऊन टाकतो, कारण वाईट म्हटले की ते निंद्य असणारच ही अर्थाची सांगड त्या शब्दाशी मूळचीच जुळलेली असते. तद्वतच आपण अत्याचार करू नयेत, आपण अनत्याचारी असावे हे वाक्य उच्चारले जाताच त्यास संमती देणे हे आपले कर्तव्य आहेच आहे असे प्रत्येकास आणि विशेषतः सामान्य समुदायास पटकन वाटू लागते. राष्ट्रीय सभेच्या अधिवेशनात आम्ही Non- Violent च राहू म्हणजे अत्याचार करणार नाही ही शपथ त्याच त्या शब्दांच्या सहज ध्वनीचे प्रत्येकाने बिनबोभाट घेतली. तीस हरकत करणे म्हणजे मी अत्याचार करीन असे म्हणण्यासारखेच होणारे असल्याने आणि अत्याचार हा अजूनही निंद्यच असल्याने कुणीही तसे म्हणण्यास साहजिकच सिध्द झाला नाही. मी वाईट करीन हे जसे कुणी म्हणत नाही, तसेच मी अत्याचार करीन असे कुणीही सत्प्रवृत्त मनुष्य म्हणत नाही. परंतु ह्या सत्प्रवृत्तीच्या ढालेखाली लपून अहिंसेच्या थोतांडाने जे जे कर्म शक्तीच्या किंवा बळाच्या प्रयोगाने करावे लागते, तो तो अत्याचार होय असा गवगवा करण्यास जेव्हा आरंभ केला, तेव्हा सहज लोकांचाही नकळत बुद्धिभ्रंश होऊन तेही शक्तीच्या प्रयोगासच 'अत्याचार बळप्रयोगावर अवलंबून असतो' इतक्या गमकावरूनच जो जो बळप्रयोग तो तो अत्याचार असतोच असा विपर्यस्त आणि अतिव्याप्त समज सर्वत्र फैलावून त्यामुळे राजकारणात अहिंसा, अनत्याचार, Non- Violence ह्या शब्दांनी मोठा घोटाळा उडवून दिला. युगानुयुगे जी जी कृत्ये प्रशस्त म्हणून, इतकेच नव्हे तर प्रशंसनीय म्हणून जगामध्ये वाखाणली होती, ती ती सद्गुणांच्या टिपणीतून निघून एकाएकी दुर्गुण म्हणून निंद्य समजली जाऊ लागली. शौर्य, क्षात्रतेज, झुंजारपणा, रणनैपुण्य, शस्त्रनैपुण्य, तिखटपणा, दुष्टांचा कंड शमविणारा पराक्रम ही सर्व बळाच्या प्रयोगावर अवलंबून असतात म्हणून अत्याचाराच्या व्याख्येत कोंबली जाऊ लागली, दुर्गुण म्हणून धिक्कारली जाऊ लागली. जे जे कर्म शक्तप्रयोगात्मक असते. ते ते अत्याचार होय अशी जी अतिरेकी बुद्धीची व्याख्या राष्ट्राने अंधपणाने स्वीकारली तिचा हा साहजिक परिणाम होता. शेवटी इतक्यावर गोष्ट आली की, दगडी पुतळ्याचा पाय हातोड्याने तोडणे हीही हिंसा होऊ लागली अन् हातात लाठी धरणे हे अत्याचार प्रवण आणि म्हणूनच अनत्याचाराला विसंगत असे कर्म ठरले. तो हातोडा मारण्याचे किंवा ती लाठी धरण्याचे अत्याचारी कृत्य ज्यामुळे शक्य होते, तो हातच प्रत्येक अनत्याचाराने तोडून टाकला पाहिजे इतकी आज्ञा सुटण्याचे काय ते बाकी उरले होते!

मनुष्याच्या भावभावना शब्दार्थाशी निगडित झालेल्या असल्याने शब्दोच्चाराबरोबर ती ती भावना, बुद्धीला विचार करण्यास वेळ मिळण्याच्या आधीच तत्काळ त्याच्या मनात उठून त्याच्या कृतीस घेरून टाकते. एखादा नवीन मनुष्य आत येताच जर कोणी आपणास हळूच म्हटले, पक्का पाजी आहे तो, तर तत्काळ पाजीपणाच्या भावनेशी निगडित झालेला तिरस्कार आपल्या मनात उद्ववून त्या मनुष्याची पारख करण्याच्या आधीच आपले मन किंचित तरी कलुषित करून ठेवतो. शब्दांच्या यथावत

प्रयोगाचे हे महत्त्व प्रदर्शविण्यासाठी वेदांमध्ये आणि पुराणांत स्वर चुकलेल्या अर्थाचा अनर्थ होऊन देवांचा केवढा घात झाला त्या प्रकरणाच्या कथा वर्णिलेल्या आहेत. तशीच स्थिती या अत्याचाराच्या शब्दाचे आणि अर्थाचे स्वर चुकून आपल्या राष्ट्राची गेल्या सात-आठ वर्षांत झालेली होती. अत्याचार वाईट कर्म आहे, तो बळप्रयोगात्मकच असतो अर्थात बळप्रयोगात्मक कर्म ते ते वाईट अशी हेत्वाभासाची विचारसरणी नकळत राष्ट्राचा बुद्धिभ्रंश करती झाल्यामुळे, कर्माकर्माच्या विनिर्णयांचा केवढा घोटाळा उडाला! जे जे बळप्रयोगात्मक कर्म ते ते अत्याचार म्हणून समजले जाऊ लागले. दरवडेखोर कुऱ्हाड घेऊन घरात शिरले हे बळप्रयोगात्मक कर्मही अत्याचार आणि त्यास संधी साधून सुरी भोसकून नि घायाळ करून आपल्या निरपराध मुलाबाळांचे रक्षण करणारे स्वतःचे कृतही बळप्रयोगात्मकच असल्याने तोही अत्याचाराच! रावणाने सीता बलात्काराने नेली हाही अत्याचार आणि रामाने बलप्रयोगाने त्याची दाही शिरे छाटली हाही अत्याचारच! मुसलमानांनी कोहटला आपल्या बहुसंख्यत्वाच्या बळावर हिंदूंची शिरे छाटली, जाळीत पोळीत राक्षसी धिंगाणा घातला हाही अत्याचार! तरीही तेथील थोड्या हिंदूंनी आपल्या स्वत्व्रक्षणासाठी बंदुका झाडून त्या मुसलमानी गुंडांना शूरपणाने तोंड दिले तोही अत्याचारच! अटलीला, अमेरिकेला, आयर्लंडला जे प्रबळ परदेशिय शत्रू पादाक्रांत करून त्यांचे स्वातंत्र्य बलात्काराने हरण करते झाले. तेही अत्याचारीच आणि त्या परशत्रूंच्या बेयोनिटी आपल्या मातृभूमीच्या छातीत घुसत असलेल्या पाहून ज्या वीरपुंगवांनी त्या बेयोनिटी धरणारे मदांध हात आपले छपविलेले खंजीर खुपसून छाटून काढले तो गारिबाल्डी, वाशिंग्टन आणि एमेट, अन् व्हॅलेरा हेही अत्याचारीच! निजलेल्या मुलाच्या कंठास त्याच्या अंगावरील दागिन्यांसाठी नख देऊन मारणारा नृशंस हत्यारीही अत्याचारी अन् त्या हत्यारास फाशीची शिक्षा देणारा न्यायाधीशही अत्याचारीच! तितकाच कृष्णही पापी की जितका कंस! तितकाच भीमही पापी की जितका त्याच्या सुशील राणीस नग्न करू पाहणारा दुःशासन!! कारण की दोघांचीही कर्मे बळप्रयोगात्मकच होती अन् जो जो बळप्रयोग तो तो अत्याचार, तो तो Violence म्हणून काही भाबड्या बृहस्पतींनी अनत्याचारावर भाष्य केलेले होते. साप डसतो म्हणून अत्याचारी आणि मनुष्य त्यास मारतो म्हणून अत्याचारी! त्यातही सर्प सहज डसतो नि मनुष्य जाणूनबुजून त्यास मारतो म्हणून सर्पाहून मनुष्यच अधिक अत्याचारी, अधिक पापी अधिक निंद्य होय!! अशा थरावर गोष्ट आली! जे वीरपुरुष राष्ट्रासाठी सशस्त्र संगरात झुंजत मेले, त्यांस पापी समजण्यात येऊ लागले. प्रताप आणि शिवाजी ह्यांना अत्याचारी म्हणून निंदिताना कमरेची पोके निघालेली, शेळपट हात लोंबणारी आणि खादीच्या टोप्या घातलेली मुर्दाड मुले मार्गोमार्गी आढळू लागली; अन् सर्व जगत मशीनगन्सच्या चढाओढीत चूर असता शस्त्र नुसते धरू पाहणे हाही अत्याचारच आहे, तुम्ही लाठीदेखील धरू नका म्हणून उपदेशिणारे मुर्दाड महंत पण लाठी पाहताच मळमळू लागणाऱ्या त्या मुर्दाड मुलांच्या बिनकण्याच्या पाठी गौरवाने थोपटू लागले! राष्ट्रात नुकतेच पुन्हा उदय पावू लागलेले क्षात्रतेज नष्ट झाले. त्या क्षात्रतेजाच्या उदयाने भीती पावलेले राष्ट्रशत्रू पुन्हा प्रबळ दिसू लागले.

हया लज्जास्पद स्थितीचा ज्या काही लोकांस तिटकारा वाटे, ते हळूहळू तिचा निषेध करू निघाले. पण आश्चर्याची गोष्ट ही की, त्यांसदेखील त्यांच्या निषेधाचे सयुक्त समर्थन करणे हया अत्याचाराच्या व्याख्येत ते स्वतःच फसल्यामुळे अशक्य झाले. कित्येक क्रांतिकारक अनत्याचाराच्या या गाढवपणाच्या

गोंधळास त्रासून स्वतःच म्हणू लागले, आम्ही अत्याचारच करणार, आम्ही Violence च करणार, परंतु आम्ही वाईटच वागणार, आम्ही अन्यायच करणार असे कोणी त्रासून म्हणाला, तरी त्याचे त्यासच जसे त्या वाक्याचे नीट समर्थन करता येत नाही तशीच त्यांची स्थिती झाली. गेल्या राष्ट्रसभेत मद्रासेस अध्यक्षांसुद्धा कित्येकांनी म्हटले की, आम्ही आज अनत्याचारी(Non-Violent) असलो तरी उद्या तसेच राहू अशी हमी घेऊ देऊ शकत नाही. परंतु त्याचा अर्थ आम्ही वेळ पडली तर उद्या अत्याचारी होऊ, Violent होऊ, असा निघत असल्याने आणि अत्याचार या शब्दातून उच्चारताच त्याचा मूळचा निंद्य अर्थ तत्काळ ध्वनित होत असल्याने, त्यांची ती वाक्ये त्यांच्या आणि इतरांच्या मनास आम्ही आता अन्यायही करणार, आम्ही पापच करणार, अशा त्राग्यासारखी, स्वतःची स्वतःलाच कशीशीच आणि असमर्थनीय लागतात. जी गोष्ट ते समर्थन करू पाहतात ती गोष्ट उत्तम असताही तिला व्यक्त करण्यासाठी हा भलताच शब्द उपयोजिला गेल्यामुळे तीही भलतीशीच वाटू लागते आणि ज्या बळप्रयोगात्मक कर्माचे ते समर्थन करू पाहतात तेच त्या समर्थक वाक्यांनीच निषेधार्ह ठरते.

या सगळ्या घोट्याचे कारण म्हणजे अत्याचार किंवा Violence ह्या शब्दांची चुकलेली व्याख्याच खरी म्हणून अजूनही उराशी बाळगली जात आहे हे होय. अत्याचार हे बळप्रयोगात्मक कर्म आहे ही गोष्ट खरी आहे . परंतु म्हणून बळप्रयोगात्मक कर्म ते ते अत्याचार असतेच असा विपर्यास मात्र सिध्द होत नाही. अत्याचार हा बळप्रयोगात्मक जी अनेक बरीवाईट कर्म आहेत त्यांपैकी एक कर्म होय. आगलाव्या हाही आग पेटवितो आणि सैपाकीही आग पेटवितो; म्हणून सैपाकी हा आगलाव्या होत नाही; त्याप्रमाणे स्वदेशस्वातंत्र्यार्थ न्याय्य समरात शस्त्र धारण करणारा देशवीर लोकपीडक मदांध तलवारीस काडकन मोडून टाकून त्याचे शिर आपल्या तलवारीने छाटणारा आणि त्यासाठी फाशीवर लटकणारा हुतात्मा किंवा आपल्या देवालयाचे, घरदाराचे, स्वजनांचे अन्याय्य गुंडगिरीपासून सशस्त्र संरक्षण करणारा तेजस्वी पुरुष ह्याने कलेला प्रतिकार हेही एक बळप्रयोगात्मक कर्मच असले तरी अत्याचारी होत नाही, तर ते सदाचारी असते.

बळप्रयोगात्मक कर्म हे दुष्ट हेतूने, परपीडक बुध्दीने केले तरच ते अत्याचारी होते. ते कर्म सुष्टसंरक्षणार्थ न्याय्य बुध्दीने केले तर ते सदाचार होते. तेव्हा बळप्रयोग किंवा शक्तप्रयोग, परपीडक बळाचा उपयोग तोच अत्याचार ही अत्याचाराची खरी व्याख्या होय. Violence (अत्याचार) हा नेहमीच निंद्य आहे. पण force (बळ) काही नेहमी निंद्य असत नाही. कारण Violence is aggressively used आततायी बळ हेच काय ते अत्याचार आणि आततायी हाच अत्याचारी होय!!

दुसऱ्यास अन्याय्य उपद्रव देण्यासाठी ज्या बळाचा उपयोग केला जातो ते बळ अत्याचार आहे; परंतु त्या परपीडक बळाचा प्रतिरोध करण्यासाठी जे बळ उपयोजिले जाते, ते अत्याचार नव्हे; इतकेच नाही तर तो सदाचार होय. कारण सर्व सदाचारांची कसोटी जी लोकहितवर्धकता ती त्या कर्मास तंतोतंत आणि आत्यंतिकतेने लागू शकते. आघातक शक्ती ही अत्याचार; पण प्रत्याघातक शक्ती ही सदाचार होय. जे परपीडक खड्ग धारण करून कंस देवकीच्या बंदीगृहातील सूतिकागारात शिरला ते खड्ग अत्याचारी होय परंतु त्या प्रजापीडक आततायीच्या हातून अखिल मथुरेची मुक्तता करण्यासाठी जे खड्ग घेऊन त्या गोकुळाचा तो विश्ववंद्य जगजेठी रंगसभेत घुसला आणि त्या कंसास सिंहासनावरून ओढून त्याचा

शिरच्छेद करता झाला ते खड्ग सदाचारी होय. दोन्हीही खड्गेच, दोन्हीही शस्त्रेच, दोघांची कर्मही बळप्रयोगात्मकच, पण एका खड्गाने लोकपीडेची परमावधी केली म्हणून ते पापी, अत्याचारी आणि दंडय ठरले. दुसऱ्याने त्या लोकपीडक नराधमत्वाच्या कैचीतून निष्पाप आणि निरपराध जनतेची मुक्तीच केली म्हणून ते दुसरे खड्ग लोकमंगलकारक आणि म्हणूनच सदाचारी आणि म्हणूनच पूजनीय ठरले.

नाहीतर अत्याचाराच्या आजच्या विपर्यस्त कल्पनेप्रमाणे दोन्ही खड्गेही बलप्रयोगीच असल्यामुळे ती दोन्हीही अत्याचारीच ठरली जातात. लोकहितकारक कर्मही अत्याचारी अशी भयंकर अनवस्था उत्पन्न होऊन लोकांस हयापैकी एक पूजनीय कां आणि दुसरे दंडनीय कां हे स्वतःलाही समजून सांगता येईनासे होते. परंतु अन्याय्य आक्रमण करण्याची शक्ती हीच तेवढी अत्याचारी असून न्याय्य प्रतिरोध करणारी शक्ती ही सदाचारी असते, ही त्या शब्दांची व्याख्या स्पष्टपणे ध्यानात धरली तर विचारविभ्रम नाहीसा होतो. चोर, दरवडेखोर, खुनी हे जेव्हा सशस्त्र बलात्कार करून निरपराध्यांचा छळ करतात आणि अनाथांचा प्राण घेतात तेव्हा ते कर्म नृशंसक असल्याने ते बळ आक्रमक, आघातक, उपद्रवी असल्याने, That force being aggressively used becomes Violence, ते बळ अत्याचार होते. परंतु त्या दरवडेखोरास शासन करण्यासाठी जेव्हा घरचा धनी आपला खंजीर वेळ प्रसंग पाहून त्या सशस्त्र दरवडेखोरास उरात भोसकून बळपूर्वक प्रत्याघात करतो किंवा जेव्हा न्यायाधीश त्या प्राणघातक हत्याच्यास फाशी देऊन त्यास बळपूर्वक प्राणदंड देतो, तेव्हा ते बळ, ते कर्म, तो सशस्त्र प्रतिकार अत्याचार नसून सदाचारच असतो.

म्हणूनच धर्मशास्त्राचे प्रथम प्रवर्तक मनुमहाराज म्हणतात की,

आततायिनमायान्तं हन्यादेवाविचारयन्।

नाततायिवधे दोषे हन्तुर्भवति कश्चन ।

प्रकाशं वाप्रकाशं वा मन्युस्तन्मन्युमृच्छति ॥

आततायी हा अत्याचारी. त्याला गुप्तपणे वा प्रकटपणे, आव्हानून वा छापा घालून मारणार हा अत्याचारी नसून सदाचारी होय. नैर्बधिकदृष्ट्याही प्रत्येक समाजातील लोकांस निर्बधशास्त्राच्या (कायद्याच्या शास्त्राच्या) जुन्यांतील जुन्या पुस्तकापासून तो आजच्या इंग्रजी राजवटीतील भारतीय दंडविधानापर्यंत (Indian Penal Code) स्वपररक्षणार्थ उपयोजिलेले बळ Self-defence च्या वर्गात घातलेले असून, ते अत्याचारी किंवा Violent म्हणून संबोधिले जात नाही. Violence किंवा अत्याचार हा निर्बधदृष्ट्या दंडनीय आहे. पण Self-defence स्वपरसंरक्षणार्थ उपयोजिलेले शस्त्र किंवा Legitimate force शक्ती हे न्याय्य आणि नैर्बधिक बळ याच वर्गात मोडले जाते. तो अत्याचार नसून नैर्बधिकदृष्ट्या हा सदाचारच समजला जातो.

तीच गोष्ट राजकारणाची आहे. इटली देशावर त्या देशाच्या इच्छेविरूद्ध आणि हिताविरूद्ध ऑस्ट्रियाने केवळ बेयोनेटाच्या जोरावर जे राज्य केले तो अत्याचारच होय; तो आततायीपणाच होय. परंतु स्वदेशस्वातंत्र्यार्थ ग्यारिबॉल्डी, क्रॅस्पी, मॅझिनी इत्यादी क्रांतिकारकांनी प्रतियोजिलेले शस्त्रबळ हे सदाचार होते. हयास्तवच हिंदुस्थानात १८५७ मध्ये झालेले प्रचंड क्रांतियुद्ध हाही हया कारणासाठीच अत्याचार होऊ शकत नाही.

हया विवरणाचा आशय हया किंवा त्या देशात आजच कोणी सशस्त्र क्रांती केलीच पाहिजे असा काढणे ही चूक होईल. कारण सशस्त्र क्रांती हया किंवा त्या देशाने आज किंवा कधीही करावी किंवा नाही हा काही या लेखाचा विषय नाही. त्या सशस्त्र क्रांतीचे समर्थन किंवा निषेध करण्याची कारणे ही त्या त्या देशाच्या स्थितीनुरूप निराळी आहेत. परंतु आज सशस्त्र क्रांती शक्य नाही किंवा इष्टही नाही, असे ज्यांस वाटते त्यांसही ती क्रांती सशस्त्र आहे एवढ्यासाठी अत्याचारी असलीच पाहिजे, असे म्हणता यावयाचे नाही, इतकेच काय ते या लेखाने प्रतिपादित होऊ शकते. तेव्हा अत्याचार आणि सदाचार यांची वर विवर्णित केलेली सत्य व्याख्या आपण नेहमी ध्यानात धरली म्हणजे आजपर्यंत झालेली अतिरेकी भूल आपल्या हातून कधीही घडणार नाही.

९-२-१९२८

१०. स्वतंत्र भारताचा सम्राट कोण?

‘हैद्राबाद’ या मथळ्याखाली गांधीजींनी १३ ऑक्टोबर १९४० च्या ‘हरिजन’ मध्ये एक लेख लिहिला आहे खऱ्या अथवा कल्पित अशा कोणा एका पृच्छकाला ‘ब्रिटिश सरकारने आपल्याकडे घेतलेल्या वऱ्हाड, उत्तर कारवार वगैरे प्रांतावर निजामाचा अधिकार काय पोचतो?’ यासंबंधी आपले विचार गांधीजींनी त्याला कळविले आहेत. वस्तुतःया लेखाकडे विशेष लक्ष जाण्यासारखे त्यात काही नाही. परंतु यातील लिखाणामुळे मुसलमान समाजाला पाकिस्तान चळवळीसंबंधी जी अधिक चेतना दिली गेली आहे, नि त्याचा जो हिंदूंना त्रासदायक परिणाम त्या समाजावर निश्चयपणे होणार आहे, त्याकडे समाजाचे लक्ष वेधविणे आणि या खोडसाळ लिखाणाचा निषेध करणे, हे आवश्यक नि क्रमप्राप्त आहे.

मुसलमानांनी अधिकतर आत्मविश्वासाने आपली पाकिस्तानची चळवळ जोरावर न्यायची आणि योग्य त्या क्षणी जर त्या समाजाने हिंदुस्थानात इस्लामी साम्राज्य स्थापण्याची उचल केली तर तो प्रयत्न यशस्वी होण्याची बहुतांशी शक्यता आहे; एवढेच नव्हे तर त्या कृत्याचे नैतिक नि राजकीयदृष्ट्या आपण समर्थनच करीत राहू, असा गांधींच्या या उपउल्लिखित लिखाणावरून आधीच धर्मवेड्या असलेल्या मुसलमानांचा दृढ समज होईल; अन् त्या लेखाच्या एकंदर सुरावरून तो त्याच सदहेतूने (!)लिहिला असावा असे स्वच्छ दिसते.

१९१४ तील अँग्लो-जर्मन युद्धाच्या काळात याच गांधींनी मुसलमानी पुढाऱ्यांच्या वतीने अफगाणिस्तानच्या अमीर अमानुल्लाला हिंदुस्थानवर स्वारी करण्यासाठी पाचारण करण्याचा घातकी डाव रचला होता ही गोष्ट स्वामी श्रध्दानंदासारख्या परम विश्वसनीय नि अधिकारी पुरुषानेच पुराव्यानिशी सिध्द केलेली आहे. अन् ‘केसरी’ नि ‘मराठा’ या पत्रांत उतारांमागून उतारे देऊन त्याची सत्यता जगाला सप्रमाण पटवून दिली आहे.

गांधीजी नि त्यांचे काँग्रेसी भक्तगण यांनी वारंवार असे बोलून दाखविले की, मुसलमानांना जर या भारताची शकले करून त्यांतील काहींमध्ये निर्भळ मुसलमानी राज्य निर्मावयाचे झाले तर त्यांना तसे करण्यापासून कोणतीही शक्ती थांबवू शकणार नाही याही पुढे जाऊन हे काँग्रेसी देशभक्त पाकिस्तानच्या योजनेला मान तुकवून त्याला ‘हिंदी सत्ता’ म्हणून मानावयास सिध्द आहेत.

याच वेळी आपल्या सरसीमेवरील टोळीवाल्या भाईबंदांशी गांधीजींनी गेली अनेक वर्षे लगट करण्याचा जो प्रयत्न चालविला आहे, तोही अवश्य विचारात घ्यावा लागेल. मिराबेन, पॅरीबेन, भुलाभाई, आसफभाई हे आणि अशा इतर अनेक ‘ताई’ नि ‘भाई’ गांधींचे विश्वासू वकील म्हणून या पठाणांची मनधरणी करण्यासाठी तेथे पाठविले जात असतात. कशासाठी, तर त्यांचा हृदयपालट करण्यासाठी! या ‘ताई’ नि हे ‘भाई’ या पठाण टोळ्यांबद्दल मोठ्या सहानुभूतीचे सांगत असतात की, या ‘देवभीरू’ (अति गांधी) लोकांचा आर्थिक नि नैतिकदृष्ट्या कोंडमारा झाल्यामुळेच केवळ त्यांना तसले ‘वैध’ मार्ग आचरावे लागतात. त्यांच्या या बिकट परिस्थितीमुळेच केवळ सीमाप्रांतातील हिंदू पुरुष नि स्त्रिया यांचे क्रूरपणे खून करणे, त्यांना बळाने धर्मांतर करावयास लावणे, त्यांची लुटमार करून त्यांना पळविणे नि असेच

अनेक पाशवी अत्याचार करणे त्यांना भाग पडते! हे गांधीवादाचे पूर्वीचे नि आताचे चाळे लक्षात घेऊन जर गांधीचा तो 'हरिजन' मधील लेख वाचला तर कोणाही हिंदू वाचकाला असे दिसून येईल की, स्वतः गांधी नि त्यांचे काँग्रेसवादी हिंदू अनुयायी गेल्या अँग्लो-जर्मन युध्दात खेळलेला तोच तो आत्मघातकी डाव पुन्हा एकदा खेळण्याच्या प्रयत्नात आहेत.

खड्गाची धारच राज्याच्या सीमा ठरविते

ब्रिटिशांच्या दडपणाखाली पाकिस्तानच्या धर्तीवर एखादी राज्यघटना घडवून त्यात हिंदूंना चेपून टाकणे, अथवा दैवगतीने ब्रिटिशांना या जागतिक युध्दात पराजयाचा जीव घेणारा तडाखा बसून त्यांना हिंदुस्थान सोडून जावे लागले तर येथे सशस्त्र क्रांती माजवून आपले वर्चस्व स्थापणे यांपैकी कोणत्या तरी एका मार्गाने हिंदुस्थानातील मुसलमान हिंदुस्थानावर इस्लामी सत्ता प्रस्थापू पाहत आहेत. मुसलमानांनी अगोदरच प्रारंभिलेल्या या घातकी पाकिस्तान योजनेला साहाय्य करण्यासाठी हेच गांधीवादी केव्हाही मागेपुढे पाहणार नाहीत हेही निश्चित समजा.

गांधीजींना प्रश्न विचारणाऱ्या त्या पृच्छकाला जर असे वाटले असेल की, निजामचा खालसा झालेल्या प्रदेशावर अधिकार आहे असा शेगावच्या न्यायालयात निर्णय लागला म्हणजे लगेच ब्रिटिश सरकार ते प्रांत निजामाच्या पदरात टाकील, तर अशी समजूत असलेला तो मनुष्य अगदीच भाबडा असला पाहिजे. राज्यांच्या सीमा नि अधिकार खड्गाची तिखट धार नि तोफांचे भयानक गोळेच ठरवीत असतात! परंतु या कशाकडेही लक्ष न देता हा मूर्खपणाचा प्रश्न जितक्या गंभीरपणाने विचारला गेला असेल तितक्याच गंभीरपणाने गांधीजीही यावर चर्चा करीत करीत अखेर निर्णय देते झाले की, 'ज्या अर्थी इंग्रजांनी ते प्रांत आपल्याकडे हिसकावून घेतले आहेत त्या अर्थी त्यांवरील अधिकार इंग्रजांकडे राहत नाहीत.'

गांधींचा भारतीय इतिहासाशी परिचय रटफ इतकाच आहे, हे सत्य लक्षात घेतले तरी ज्या प्रश्नावर ते लेख लिहितात, त्यासंबंधी त्यांना एवढे तरी माहीत असले पाहिजे की, इंग्रजांकडे निजामाने जे हे प्रदेश दिले ते इंग्रजांनी विजिगीषु मराठ्यांपासून निजामाचे संरक्षण करावे याचा मोबदला म्हणून. मराठ्यांनी खड्याला निजामाचे कंबरडे जवळ जवळ मोडून टाकले होते नि त्यामुळे पुण्यातील पेशव्यांच्या प्रवेशद्वारापाशी बंदिवान म्हणून उभे राहण्याची पाळी आपल्या वजिराप्रमाणे आपल्यावरही येईल हे समजूनच तो इंग्रजांकडे संरक्षणाची याचना करीत होता. याशिवाय बाकीचा प्रदेश इंग्रजांनी आपल्या तलवारीच्या अधिकारावर जिंकून घेतलेला होता.

गांधींचे अनृतापेक्षाही विघातक अर्धसत्य

तथापि, खड्गाचा विजय हा अधिकार म्हणून मानावयासच जर गांधीजी कदाचित सिध्द नसतील, तर त्यांनी इंग्रजांना निजामशहाकडून जिंकून नि कराराने मिळविलेले प्रांत सोडावयास सांगण्याऐवजी प्रथम निजामालाच उपदेशावयास हवे की, तू आपला सारा प्रदेश सोडून चालता हो; त्याला कारण सरळच आहे नि ते हे की, मोगल सम्राटाने तुला आपल्या एका प्रांताचा सुभेदार म्हणून नेमला असता, तू आपल्याच धन्याविरुध्द सशस्त्र बंड करून त्याचा सारा प्रांतच बळकावून बसला आहेस.

अन्, खड्गाने जिंकलेला अधिकार मानावयाचाच नाही असे ठरले तर निजामाच्या हाती सांप्रत असलेला सारा प्रदेश नि ब्रिटिशांच्या सत्तेखाली गेलेले प्रांत या सर्वांचाच खरा स्वामी म्हणजे विजयनगरचे महाराज! कारण त्यांचेच वाडवडील त्या राज्याचे न्यायतः धनी होते नि त्यांच्यावर मुसलमानांची 'कणखर मनगटाची टोळधाड आली नि तिने आमच्या पूर्वजांपासून ही भूमी हिसकावून घेतली'

परंतु हा 'अधिकार' चा प्रश्न बाजूला सारून गांधीजी पुढे लिहितात, 'जर मला कोणी न्यायबुद्धीचा विचार करा असे म्हटले तर मी एवढेच म्हणून शकेन की, 'वन्हाड, उत्तर कारवार नि कर्नाटक इत्यादी प्रदेशांतील त्या त्या लोकांना त्यांची स्वतःची निवड करावयास लावावी. एवढीच न्यायबुद्धी मी जाणतो.' आता या सूचनेला कोणीच अडथळा करणार नाही. परंतु पूर्ण सत्य सांगण्याचा धोका टाळण्यासाठी काढलेली ही एक पळवाट आहे. हे मात्र विसरता येणार नाही. अशा तऱ्हेच्या प्रकरणात जनतेची निवड कोणती हे ठरविणे यातच खरी मख्खी असते.

गांधीजींच्या मनात खरोखरच जर लोकशाही तत्त्वाला पाठिंबा द्यावयाचा असता, तर त्यांनी आपली ही रडकथा अर्थवट न सोडता जनतेची निवड बहुमतानेच ठरविली पाहिजे असे म्हटले असते. परंतु गांधीजींना हे कटू सत्य माहित आहे की, खालसा प्रदेशातच काय परंतु प्रत्यक्ष निजामाच्या राज्यातही हिंदुच बहुसंख्याक असल्यामुळे सार्वजनिक मतनोंदणी करविणे म्हणजे निजामाला आपले संस्थान सोडून सारेच चंबूगवाळे तेथून हलवावयास सांगण्यासारखे आहे अन् अर्थातच त्यामुळे लेखाच्या दुसऱ्या भागात विशेषतः मुसलमान 'भाईना'च प्रसन्न करून घेण्याची खटपट केली आहे.

भारताचे सम्राटपद गांधीजी निजामाला देणार!

या कोणा तथाकथित पृच्छकाच्या प्रश्नाला उत्तर देण्यावरच समाधान न पावून गांधीजींनी या लेखात कशाचा काही संबंध नसता, एक निराळाच मुद्दा उपस्थित केला आहे. हिंदुस्थानचे भवितव्य कोणकोणत्या मार्गांनी ठरण्याची शक्यता आहे, यासंबंधी बरीचशी राळ उडवून झाल्यानंतर त्यातून त्यांनी निष्पत्ती काय दाखविली तर हिंदुस्थानातील ब्रिटिश सत्ता युध्दामुळे उलथून पडली अन् दुसऱ्या कोणीही अहिंदी जागतिक सत्तेने ब्रिटिशांचे ते स्थान लगेच घेतले नाही. तर हिंदुस्थानात अर्थातच अंतर्गत अराजकता माजेल. त्या वेळी हिंदुस्थानातील सर्वांत बलाढ्य असलेली सत्ताच हिंदुस्थानवर आपले वर्चस्व स्थापील नि ती सत्ता गांधींच्या मते दुसरी तिसरी कोणी नसून 'हैद्राबाद' हीच आहे! ते म्हणतात, 'इतर सारे लहानथोर संस्थानिक अखेरीला या निजामाच्या बलाढ्यतम सत्तेला शरण जातील नि निजाम हिंदुस्थानच्या सम्राटपदावर विराजमान होईल!'

पण या वेळी स्वतःगांधी आणि काँग्रेस यांची भूमिका कोणती राहिल? गांधीजींच्या म्हणण्याप्रमाणे 'बिचारी काँग्रेस जर आपल्या अनत्याचाराच्या ध्येयाशी अव्यभिचारी राहिल तर तिचा मृत्यू ठरलेलाच आहे.'

अन् यापेक्षा दुसरे कोणते नशीब अशा ध्येयाशी एकनिष्ठ असलेल्या संस्थेच्या वाटयाला यावयाचे! अगदी बरोबर आहे गांधींचे भविष्य! स्वतःसंबंधी 'मी श्रध्दाळू माणूस आहे नि श्रध्दाळू माणसाला जगात कोणतीच गोष्ट अशक्य नाही' असे सांगणारे गांधीजी स्वतः काँग्रेसचा भविष्यकाळ अंधकारमय आहे हे

मान्य करतात!'चालू परिस्थितीचा विचार करता आशादायी असे काहीच दिसत नाही' हे त्यांचेच उद्गार आहेत.

परंतु काँग्रेसचे तीनतेरा वाजले नि अशा प्रकारची अराजकता देशात उत्पन्न झाली तरी गांधीजी स्वतः स्वस्थ बसतील अशातला भाग मुळीच नाही.

कारण ते म्हणतात, 'देशावर ब्रिटिशांचे किंवा कोणाही परक्याचे सुव्यवस्थित असलेले राज्य चालण्यापेक्षा मला येथे अराजकता माजलेली अधिक परवडेल. समजा, या देशातील संस्थानिकांनी निजामची मांडलिकी पत्कारून किंवा निजामाला सरसीमेवरील मुसलमानी टोळ्यांनी पाठिंबा देऊन जर हिंदुस्थानात निजामचे राज्य स्थापन होत असेल, तर तसल्या अराजकतेचे मी स्वागत करीन' अन् आपण असे कां करू, याचे कारण गांधीजी देतात ते नीट लक्षात घेण्यासारखे आहे. 'या देशातील साऱ्या हिंदू संस्थानिकांना सरसीमेवरील टोळ्यांच्या सहाय्याने आपले मांडलिक बनवून निजाम जर हिंदुस्थानचा सम्राट होत असेल तर ते राज्य शंभर टक्के स्वराज्यच आहे, ते 'होमरूल' च होय!'

अन् या सर्वांच्या शेवटी गांधीजी लिहितात, 'पण हे सारे (अॅकॅडमिकल), तात्त्विक आहे!!'

औरंगजेबाचे राज्य

तसेच म्हणावयाचे तर औरंगजेब हासुध्दा हिंदुस्थानातच जन्मला आणि वाढला. म्हणून त्याच्या कारकिर्दीकडे आपले 'स्वराज्य' या दृष्टीने हिंदूंनी पाहिले आहे काय? नाही. उलट त्यांनी तिरस्कारच केला. पुढील भविष्यकाळातही कोणत्याही मुसलमानी जेत्याचे राज्य तितक्याच तिरस्काराने धिक्कारले जाऊन शिवाजीचा, बाजीरावाचा किंवा रणजितचा नवा अवतार ते राज्य धुळीस मिळवल्याखेरीज राहणार नाही.

यासाठी आणि अहिंसात्मक दृष्टीनेही आम्ही गांधींना मनःपूर्वक विनंती करतो की, घटना, तर्क, व्यवहार, परिस्थिती अगर दैविक घटना यांकडे लक्ष न देता त्यांनी आपल्या प्रिय अहिंसाधर्मालाच चिकटून राहावे. त्यांनीच सांगितले आहे की आपण आशावादी आहोत आणि त्यांच्यासारख्या आशावादी मनुष्याला 'अशक्य' काही नाही. मग 'आशे'च्या एका श्वासासरशी हिंदुस्थानात कायम स्वरूपाचे अहिंसक साम्राज्य एकदाचे स्थापन करण्याची 'शक्यता' त्यांनी का घटवून आणू नये? भाले, तलवार आणि बंदुकांनी नखशिखांत सज्ज असलेल्या निजामापेक्षा हिंदुस्थानचा अहिंसक बादशहा होण्यास चरख्यानिशी सिध्द असणारे विनबा भावे आपणास लाभले आहेत ही सुदैवाची गोष्ट होय.

पण या श्रेष्ठ मानास विनोबा भावे हे अजून हिंदूच असल्यामुळे अनधिकारी आहेत ही एक या बाबतीत अनिवार्य अडचण होय. अन् कोणताही मुसलमान हिंदुराज्य मान्य करणार नाही. पण काही झाले तरी अहिंसापंथाचे हिंदू मुसलमानी सत्तेपुढे मान तुकविण्यात अभिमानच मानतील आणि अहिंसेवर विश्वास ठेवणारा एकसुध्दा मुसलमान आढळणे अशक्य असल्याने निजामाला राज्यमुकुट चढवण्याखेरीज गांधींना दुसरा कोणताच मार्ग राहिला नसावा.

ते कसेही असो. या बाबतीत निजामाला मित्रत्वाची एक सूचना केल्याखेरीज आमच्याने राहवत नाही. ती अशी की पाकिस्तानी मुसलमान आणि गांधीपंथीय काही थोडे हिंदू वेडेपीर यांच्या खुळचट कल्पनांपुढे आपले मस्तक नमवण्यापूर्वी त्याने दोनदा विचार करावा.

पूर्वी खिलाफतवाल्यांसह, याच गांधी-आझादांनी, अमीर अमानुल्ला यांना, तो हिंदी राज्याचा ईश्वराने पाठविलेला हक्कदार असे असल्याने मानावे अशी त्यांची समज करून देण्याचा प्रयत्न केला होता. पण दैवयोग काही निराळाच. बच्चा-अ-साकू या नांवाच्या एका भिस्त्याच्या पोराने त्यालाच सिंहासनावरून ओढले! या वेळी तोच गांधी कळप पाकिस्तानी मुसलमानांच्या हातात हात घालून बिचाऱ्या निजामाला हिंदुस्थानचा राज्यमुकुट बळकावण्यास चिथवीत आहे. अमीर अमानुल्लाप्रमाणेच निजामाची गत होऊ नये म्हणून ईश्वराने त्याचे रक्षण करावे.

स्वतंत्र हिंदुस्थानचे सम्राट 'हिज हायनेस दि निजाम' नव्हेत तर 'हिज मॅजेस्टी दि किंग ऑफ नेपाळ' होत

ही गांधीवाद्यांची जशी तात्त्विक चर्चा झाली तसेच तात्त्विक भविष्यकथन आम्हा हिंदुसंघटकांनाही करता येईल. कारण काश्मीरपासून कन्याकुमारीपर्यंत पसरलेले लक्षावधि हिंदू 'हिंदू तेवढा एक' या तत्त्वाने प्रस्फुरित झाले आहेत हे हिंदुसंघटक विसरत नाहीत. मुसलमानी संस्थानिकांनी जर एखादे राष्ट्रव्यापी यादवी युद्ध आरंभिले तर त्या प्रसंगी हिंदू संस्थानिकांचे रक्त मेलेलेच राहिल असे समजण्याचे कारण नाही. प्रमुख हिंदू संस्थानिकांना हे आता कळून चुकले आहे की, हिंदुत्वाच्या नाशाबरोबरच आपलाही विनाश ठेवलेलाच आहे. हिंदू धर्माचे नि हिंदूंच्या मानाचे संरक्षण करण्याकरिता म्हणून उभ्या असलेल्या हिंदू संस्थानिकांच्या या हिंदू जगातील राखीव शक्ती, हे एकवटित हिंदू सामर्थ्य आजही एखादे हैद्राबाद किंवा भोपाळ यांना सहज पुरून उरण्यासारखे आहे. एकटे शिंदे एका बाजूला नि निजामाच्या साऱ्या शक्ती बाजूला, असे झाले तरी एखाद्या नव्या उदगीरच्या किंवा खड्यांच्या रणांगणावर एकटे शिंदेच निजामाचा खुर्दा उडवितील. जेव्हा उदेपुरापासून कोल्हापुरापावेतोचे सर्व हिंदू राजे आणि दक्षिणेतील म्हैसूरपासून कोचीनपर्यंतचे अवघे हिंदू नरेश एकबलाने मुसलमानी आक्रमकांवर तुटून पडतील, तेव्हा दक्षिण समुद्रापासून तहत उत्तरेतील यमुनेपावेतो मुसलमानी सत्तेचा अंशही शिल्लक उरणार नाही.

मोगली साम्राज्य स्थापिण्याची कल्पना फोल ठरेल

आता राहिला प्रश्न सरसीमेवरील टोळ्यांचा नि भारताबाहेरील इस्लामी राज्यांचा. परंतु युरोपीय युद्धाच्या वणव्यात अफगाणिस्थान, अरबस्थान किंवा तुर्कस्थान यांसारखी राज्ये जिवंत राहिली तरी पुष्कळ झाले! नादिरशहा नि अहमदशहा यांना त्यांच्या वैभवातही जे साधले नाही ते आता त्यांच्या क्षुद्र वंशजांकडून घडेल ही आशाच सोडा. त्यांनी हिंदुस्थानात येऊन मोगली साम्राज्य स्थापण्याचे स्वप्न केव्हाच उराशी बाळगू नये. अन् टोळीवाल्यांनी रावी ओलांडण्यापूर्वीच त्यांचा समाचार घ्यायला आमचे शूर शीख समर्थ आहेत!

याखेरीज नेपाळच्या स्वतंत्र हिंदू राज्याचा विचार न करून कोणाचेच चालणार नाही; कारण भारतामध्ये तशा तऱ्हेचे अराजक माजले तर त्यातून हिंदूंचे उज्ज्वल भवितव्य निर्मिण्याची शक्ती सहसावधि नेपाळी हिंदूंच्या शिस्तीत राखलेल्या बंदुकांतच वसत आहे. अन् नेपाळच्या हिंदू राजाचे राज्य हे तर गांधींच्या व्याख्येप्रमाणेही स्वराज्य आहे, ती स्वायत्तताच आहे! अन् तात्त्विक विवेचन करावयाचे तरी असेल म्हणता येईल की, भावी भारताचा स्वतंत्र सम्राट हा 'हिज एक्साल्टेड हायनेस' निजाम नसून 'हिज मॅजेस्टी' दि किंग ऑफ नेपाळ हाच असेल.

कोणीही मुसलमान हिंदुस्थानावर राजकीय वर्चस्व प्रस्थापिण्याच्या आकांक्षेने सरसावला नि त्याने उत्तर, दक्षिण किंवा सीमाप्रांत यांपैकी कोठेही उठाव करण्याचा यत्न केला तरी त्याला विरोधिण्यासाठी धर्मसंरक्षक नि हिंदूंच्या सैन्याचे सरसेनापती म्हणून नेपाळनरेश पुढे आल्याखेरीज कदापि राहणार नाहीत. निदान स्वतःसाठी तरी नेपाळ सरकार अशा तऱ्हेची हालचाल करून सार्वभौम सत्तासंपादनाची आयती चालून आलेली सुवर्णसंधी कधीही वाया दवडणार नाही. आहे हीच परिस्थिती कायम राहिली तर, गुरख्यांच्या पलटणी पूर्वेकडे बिहार, बंगालपासून आसामकडे नि पश्चिमेकडे सिंधूपर्यंत सहज चालून जाऊ शकतील. या अखिल हिंदुस्थानातील लक्षावधि हिंदू संघटकांचा पाठिंबा असणाऱ्या अद्ययावत संघटनेच्या स्वतंत्र नेपाळी सैनिकांचा रेटा थोपवून धरण्यास मि. हक्क यांचे नवखाली गुंड किंवा खांद्यावर नुसते फावडेच टाकून भटकणारे खाकसार असमर्थ आहेत. खवळलेल्या महासागराच्या तुफानी लाटा वाळूचा ढीग कधी परतवू शकतो काय?

नेपाळच्या स्वतंत्र राज्याचे महत्त्व हिंदुस्थानात किती मोठे आहे, यासंबंधी पर्सिव्हल लॅडनसारखा इतिहासकार काय लिहितो हे निदान हिंदूंना तरी अवश्य माहित पाहिजे, तो म्हणतो:

The fact is that the communal strife from one end of India to the other invests Nepal with an importance that 'It would be foolish to overlook. Englishmen should attempt to understand the high position which Nepal holds in the Southern Asiatic balance and the great and growing importance which she will possess in the future in the solution of the problems which beset the present state of India. Nepal stands today on the threshold of a new life. Her future calls her in one direction and one only. It is not impossible that Nepal may even be called upon to control the destiny of India itself'.

आणि स्वतंत्र हिंदू साम्राज्याचे हे स्वप्न लवकरच प्रत्यक्षात दिसेल!

पण आम्हीही पुन्हा सांगतो की, हे सारे तात्त्विक आहे. तथापि, जर हिंदूंनी हिंदी मुसलमानांच्या मानाने त्यांच्या हाती केवढे सामर्थ्य एकत्रित होण्याची शक्यता आहे हे पॅन-हिंदू या दृष्टिकोनातून निरीक्षिले नि ती सारे केंद्रे वेळीच हाती घेतली तर आजचीच ही तात्त्विक चर्चा मूर्तिमंत प्रत्यक्षात निर्माण होऊ शकेल. संघटित, बलाढ्य नि स्वतंत्र हिंदू साम्राज्याचे हे स्वप्न हिंदू कल्पना करावयासही धजणार नाहीत, इतक्या अल्पावधीत खरे झालेले दिसेल!

११. भगवती गोगलगाय

सत्याग्रहयांनी शस्त्र घेऊन सत्याग्रहास जाऊ नये. कारण खरा सत्याग्रही शस्त्राला शिवण्याचेही पापच समजतो, लाठीदेखील हाती धरणे त्यास गौण वाटते म्हणून महात्मा गांधी म्हणतात. कारण ते महात्मे आहेत.

परंतु सत्याग्रहीने सत्याग्रहास जाताना दात आणि नखेदेखील जवळ ठेऊ नयेत, असे महात्मा भोळचंद यांनी घोषित केले आहे; कारण दात आणि नखे ही निसर्गाने मूलतः शस्त्रे म्हणूनच दिलेली असतात. लाठी उपयोगात आणावयाची नाही, तलवार नुसती आपली धरायची, कोणासही मारायचे नाही, असा निश्चय केला असला तरीदेखील ती शस्त्रे होत म्हणूनच वापरणे जसे सत्याग्रहयास शोभत नाही, तसेच दात आणि नखे यांचा चावण्यास अन् बोचकारे घेण्यास उपयोग केला नाही तरी ती मूलतः शस्त्रेच असल्याने त्यासही सत्याग्रह्याने जवळ बाळगू नये. कारण न जाणो एखादे वेळी पटकन एखाद्या चालत्या माणसास डसण्याची प्रवृत्ती व्हावयाची म्हणून सत्याग्रह्याने संपूर्णतः आत्मशुद्धी करण्यासाठी आपली नखे मुळापासून कापून आणि सर्व दात पाडून टाकून सत्याग्रहास निघावे असे भोळचंद म्हणतात; कारण तेही महात्माच आहेत.

गांधीच्या मताप्रमाणे या जगतात शस्त्रे त्याज्य मानणे अशक्य आहे. व्यवहार त्यावाचून चालणारच नाही म्हणून गांधींचे पट्टशिष्य भरूचा आणि मंडळी यांनीदेखील स्पष्ट सांगून टाकले आणि गांधींची अवज्ञा केली. तथापि गांधीजींचा उपदेश या जगात अगदी अव्यवहार्य असला तरी तो फार उदात्त आहे. इतका की, त्याच उपदेश देण्याच्या पराक्रमाने गांधीजी, बुध्द नि श्रीकृष्ण यांच्यापेक्षाही श्रेष्ठ ठरतात, असे भरूचांना अजूनही वाटतच आहे.

या जगात जे जे अव्यवहार्य आणि भरमसाट असेल त्याचा शाब्दिक उपदेश देणे हीच जर बुध्द आणि श्रीकृष्ण यांच्यापेक्षा श्रेष्ठपद पावण्याची पायरी असेल, तर मग महात्मा गांधीपेक्षा महात्मा भोळचंद हे सवाई महात्मा आहेत, असे भरूचांनाही मानावे लागेल. कारण उपदेशाची अव्यवहार्य विक्षिप्तता हीच जर त्याच्या उदात्तपणाची कसोटी असेल तर, ज्याच्या हाती तलवार तर राहोच पण नुसती लाठीदेखील नसते तोच सत्याग्रही, अशा या महात्मा गांधींच्या सूत्रापेक्षा, ज्याने सत्याग्रहास जाताना आपले स्वतःचे दातदेखील पाडून टाकले आहेत तोच खरा सत्याग्रही, हे महात्मा भोळचंद यांचे सूत्र पुष्कळ पटीने अधिक उदात्त आहे, हे सहजच सिध्द होते. म्हणूनच महात्मा भोळचंद हे केवळ बुध्द आणि श्रीकृष्ण यांच्याहूनही नव्हे, तर गांधीजींहूनही सवाई श्रेष्ठ आहेत, हे उघड आहे.

अन् महात्मा भोळचंद यांचे म्हणणे अगदीच निराधारही नाही कारण दात नि नखे ही मूळची शस्त्रे होती. इतकेच नव्हे तर तलवार हे एक मनुष्याचे वाढलेले नखच आहे. साधे नख ओरबाडण्यास पुरेना म्हणून ते तलवारीचे किंवा वाघनखांचे रूपांतर पावले नि दात भाल्याचे. डुकराचा दात भाल्याचा पूर्वज होय. तेव्हा सत्याग्रहयास शस्त्र संन्यासाने खरी खरी आत्मशुद्धी करावयाची असेल, तर केवळ तलवार किंवा लाठीच टाकून न थांबता त्यांनी आपले सर्व दात पाडून मगच त्या सात्त्विक कार्यास

आरंभ करावा. सात्त्विकपणाचा उपदेशदेखील दात असलेल्या तोंडातून येत नाही, ही सर्वांच्या अनुभवाचीच गोष्ट आहे. खरे पाहता दात असलेल्या तोंडात मृदुल सात्त्विक शब्द फारसे शोभतच नाहीत. तीक्ष्ण दात असलेल्या सिंहाची गर्जना नाही का एखाद्या शूर पुरुषासारखी कर्कश नि कंपदायक वाटत? तेच दात नसलेली गोगलगाय पाहा, कोणी नुसता पाय दिला तर पिचून जाईल पण डसणार नाही! सात्त्विक, निरूपद्रवी नि निरस्त्र सत्याग्रहाचा केवळ मूर्तिमंत अवतारच!

आमची महात्मार्जीस अशी प्रेमाची सूचना आहे की भारताच्या राष्ट्रीय निशाणावर सात्त्विकतेची प्रतिमा म्हणून चरख्याच्या चित्रापेक्षा गोगलगायीचे चित्र अधिक शोभते म्हणून तेच द्यावे.

अन् हिंदू लोकांनीही आपल्या संस्कृतीचे ध्येयचिन्ह म्हणून याच्यापुढे गाईला पूज्य न मानता गोगलगाईसच पूज्य मानावे. गाईची पूजा करता करता आपण हिंदू 'गाय' झालो. पण आता सात्त्विकतेची पुढची पायरी आपणास चढली पाहिजे! गाय झाली तरी तिला दात असतात, ती लाथही मारते आणि शिंगाने केव्हा केव्हा भोसकतेदेखील. म्हणून तिची पूजा करीत करीत आपण अगदी गाय जरी झालो, तरी अजून आपली आत्मशुद्धी व्हावी तशी झाली नाही. नाहीतर अजूनही एखादा तामसी शशिमोहन आपल्यात उत्पन्न होऊन आपल्या सात्त्विक संस्कृतीस कलंक का लावता? तेव्हा अगदी 'निरूपद्रवी, निरस्त्र' आणि प्रतिकाराची बुद्धीदेखील जीत मेली आहे अशी निर्बुध्द 'आत्मशुद्धी' जर हवी असेल, तर आता आपण हे गुण उत्कटपणे असणाऱ्या गोगलगाईसच आपले आराध्य दैवत समजले पाहिजे. कारण गोगलगाईसारखा सत्याग्रही वीर अजून जगतात झालाच नाही.

खरोखरच गोगलगाय ही सात्त्विक गुणांत गांधीजींहूनही श्रेष्ठ आहे. कारण गांधीजींसही मधून मधून इंग्रजांच्या विरुध्द नसेल, तरी जर्मनांच्या विरुध्द तरी शस्त्र घेऊन रक्तपात करावासा वाटतो. स्वतःच्या पोटच्या पोरसारखे स्वतःच्या पोटात उत्पन्न होऊन वाढत चाललेले अपेंडिसायटिसचे हजारो रोगाणू त्यांनी आपले पोट फाडून टाकून जिवंतपणी सरसहा कत्तल करून टाकले, त्या पोटच्या पोरसारख्या रोगाणूंस प्राणंतिक उपद्रव दिला. म्हणूनच, अप्रिय असले तरी सत्य ते सांगितलेच पाहिजे, या नियमाप्रमाणे 'निरस्त्र, निरूपद्रवी आणि निर्बुध्द' आत्मशुद्धीत गांधीजींहून गोगलगाय ही श्रेष्ठ देवता आहे, हे सांगण्याचा हा सत्याग्रह आम्ही करीत आहोत.

१८-१०-१९२७

१२. अहिंसात्मक भंडविधान

अत्यंत आनंदाची गोष्ट आहे की, नीलच्या पुतळ्यास हालविण्यासाठी चाललेला सत्याग्रह यशस्वी करण्याचे साधन महात्मार्जींनी शेवटी शोधून काढिले.

एका धटिंगण स्वयंसेवकाने नीलच्या पुतळ्याच्या घोड्याचा पाय एका हातोड्याने तोडून टाकला ही बातमी ऐकल्यापासून सर्व अहिंसात्मक अनत्याचारी वीरपुंगवांस, त्या दगडी घोड्यास झाल्या नसतील इतक्या असहय वेदना होत होत्या! मागे एका कोकरास दुखापत झालेला पाहून बुध्द भगवान व्याकूळ झाल्याची अनुश्रुती सांगत असतात. पण ते जिवंत कोकरू होते. जिवंत प्राण्याच्या दुखपतीने कासावीस कोणीही होईल; पण दगडास दुखापत झाल्यानेही ज्याचे अंतःकरण तिळतिळ तुटेल तोच खरा अनत्याचारी वीरपुंगव! असे अनेक वीरपुंगव कळवळून अहिंसेच्या आचार्यांकडे गेले आणि रडू लागले. तेव्हा त्यांनी कळवळून मठाज्ञा सोडिली की, आता यापुढे कोणीही हातोडा घेऊन ही हत्यारे होत. भारतीय दंडविधानात (इंडियन पिनल कोडात) त्यांस शिक्षा नसेल, पण अहिंसात्मक भंडविधानात त्यासही शिक्षा असली पाहिजे. हत्यार हाती घेणेच पाप आहे. नागपूरला हत्यारे धारण करण्याचा अधिकार मिळवावा म्हणून जेव्हा सत्याग्रह चालला, तेव्हा आचार्यांनी एवढ्याचसाठी साफ उत्तर दिले होते की, 'शस्त्रासाठी आणि सत्याग्रह! शस्त्र आणि सत्य एकत्र राहूच शकत नाहीत. शस्त्र धारण करण्याच्या अधिकारासाठी सत्याग्रह करणे म्हणजे सत्याग्रह शब्दाचा भयंकर दुरुपयोग करणे होय. शस्त्रे धारण करू नये हा निर्बंध न्याय्य आहे. चोरी करू नये, दरोडा मारू नये, हे भारतीय दंडविधानांतील निर्बंध तोडणे हे जसे पाप आहे, तसेच शस्त्र धारण करू नये हा निर्बंध तोडणे हे अहिंसात्मक अनत्याचाराच्या शास्त्राप्रमाणे पाप आहे.' म्हणून भारतीय दंडविधानाच्या पुढे एक पाऊल टाकून, हातोडा, लाठी इत्यादी हत्यार तितके अहिंसात्मक, अनत्याचारी भंडविधान दंडनीय समजत असते!

पण मग अनत्याचारी वीरपुंगवांनी प्रश्न केला की, 'महर्षे, मशीनगन्स मिळत नाहीत. हातोडे, लाठ्या, दगड हे मिळत असताही अहिंसा दृष्टीने आम्ही हाती घेऊ नये म्हणून आपली आज्ञा सुटत आहे. तेव्हा आम्ही नीलच्या पुतळ्याकडे जाताना हाती तरी काय घेऊन जावे?'

तेव्हा मठाज्ञा सुटली की, 'चिखल घेऊन'. चिखल हाती घेऊन सत्याग्रही वीरपुंगवाने नीलच्या पुतळ्याकडे जावे नि चिखलाचे गोळे त्या पुतळ्यावर, पोलीस पकडीतो मारीत राहावे! हा निर्णय ऐकून अनत्याचारी अहिंसा भक्तांच्या सैन्यांतील ते झाडून सारे सत्याग्रही वीरपुंगव आनंदाने पुलकित झाले. पुंगवच ते!

आम्ही त्या पुंगवांतील एक नसताही आणखी एक तोड सुचवू इच्छितो. हातोड्याने दगडास दुखापत होते तितकी चिखलाने होणार नाही. परंतु अहिंसेचे पवित्र व्रत धारण केलेल्या मनुष्याने चिखल तरी कसा मारावा? कारण चिखल झाला तरी दगडाच्या डोळ्यांबिळ्यांत उडाला असता तो खुपून दगडी पुतळ्यास शारीरिक दुःख थोडे बहुत तरी होणारच. एतदर्थ आमची अशी नम्र सूचना आहे की, सत्याग्रही वीरांनी हातात चिखलही न घेता नुसते नीलच्या पुतळ्यापर्यंत जावे आणि-

आणि दुरून त्या पुतळयास वाकुल्या दाखवीत उभे राहावे! शुध्द अहिंसात्मक सत्याग्रहास हे चिखल मारण्यापेक्षा अधिक शोभेल. हातोडा, लाठी, दगड याप्रमाणेच चिखल हेही एक हत्यारच आहे. एतदर्थ चिखलही अहिंसात्मक अत्याचाराच्या भंडविधानात बहिष्कारार्ह समजला जावा.

वास्तविक हातदेखील एक हत्यारच आहे आणि म्हणूनच तोही कापून टाकूनच सत्याग्रह्यांनी जावे, पण जाऊ द्या. हाताची गोष्ट तेवढी सोडून देऊ! जेवणाबिचणाला आणि केळी-नारिंगी-संत्रे इत्यादी पदार्थ खाण्यास उपयोगी पडणारी वस्तू आहे ती!! म्हणून या सत्याग्रही वीरपुंगवांनी नीलच्या पुतळयासमोर जाऊन नुसत्या वाकुल्या दाखवाव्या!

दि. १०-१-१९२८

१३. बोल आणि कृती

नीलचा पुतळा रस्त्यावरून काढून टाकावा म्हणून सत्याग्रह चाललेला आहे. मागे पंजाबमध्येही लॉरेन्सच्या पुतळ्याखाली भारतीयांस अपमानकारक लिखाण खोदलेले होते म्हणून तो काढून टाकण्यासाठी सत्याग्रह चालेला होता.

लॉरेन्सचा पुतळा काढा, नाहीतर आम्ही उघड उघड तिथे येऊन तो खणून काढू, नाहीतर गांधीजींनी सुचविल्याप्रमाणे बायका, मुले, पुरुष मिळून सारे लाहोर त्या पुतळ्याभोवती जमवू! नुसते जमवू! मग तुम्ही गोळ्या चालवा. आम्ही मरू पण हटणार नाही असे सारखे वर्णन चालले होते. हे सगळे केवळ बोल.

हे फोल बोल चालले असता ते बोलण्यासाठी चार-दोन स्वयंसेवक कारागारात गेले. बोल अधिक जोराने चालताच पोलीस पहारे पण जोराने बसले. गांधीजींच्या पुरुष, बायका, मुलेंसुध्दा सारे लाहोर तेथे नेऊन उभे करण्याच्या विक्षिप्त योजना जेथल्या तेथेच निजल्या. लॉरेन्सचा पुतळा काही हालेना, त्यावरील अपमानास्पद लिखाण काही ढळेना.

एक दिवस एक मनुष्य मनाशी म्हणाला, एका चार हात दगडाला हलविण्यासाठी सारे लाहोर-बायकासुध्दा हो!-तेथे जमवायचे? अन् काय म्हणे, त्यांनी गोळ्या झाडाव्या अन् आम्ही पटापट मरावे? किंवा दिवसाढवळ्या पोलिसांच्या पुढे राहून सांगावे, मी हा पुतळा फोडण्यास आलो आहे! पकडा मला आणि पकडले जावे अन् चार चार वर्षे चाळीस चाळीस जणांनी तुरूंगात पचावे! एक चार हात दगड हलविण्यासाठी! वा रे सत्याग्रह!!-हे केवळ बोल!

चार-आठ दिवसांतच इंग्रजी पत्रातून बातमी आली की, 'कोणी दुष्ट मनुष्याने काल रात्री पोलीस बेसावध असता गुप्तपणे त्या पुतळ्यावर चढाई करून त्याच्या हातातील ती भांडणाचे मूळ असलेली तलवारच मोडून फोडून पुतळा विद्रूप करून टाकला!' जो तो म्हणाला,- ही मात्र कृती!!

झाले, सरकारला विद्रूप पुतळा असल्यापेक्षा नसलेला बरा वाटला. त्याने पदरच्या खर्चाने तो झाकून टाकला. अन् नंतर भारताचा अपमान करणारी ती वाक्ये बुजवून टाकून सुधारलेला पुतळा तेथे स्थापन केला. ज्या कामास बायकांसह सगळे लाहोर गोळ्या खाणार होते, ते काम एक मनुष्य एका झटक्यात करून गेला.

तोच इकडे नीलच्या पुतळ्याची मद्रासला चीड आली. पुन्हा सत्याग्रहाचे पुण्याहवाचनादी संस्कार चालले. सत्याग्रह म्हटला की, त्याचे पुण्यहवन त्याची अर्धांगी जी अहिंसा, तिच्यावाचून शास्त्रोक्त होणेच नाही. तीही पाटावर येऊन बसली. इतक्यात महत्त्वाचा प्रश्न उत्पन्न झाला की, दगडी पुतळ्याला बुक्की मारणे किंवा चापट मारणे किंवा त्याला धरून गद्गद् हलवू पाहणे ही अहिंसा की हिंसा?

लगेच शिष्यसंप्रदाय अहिंसेच्या आचार्यांकडे गेला नि कृतांजलिरभाषेत 'महात्माजी! नीलचा दगडी पुतळा हलविणे म्हणजे त्यास दुखविणे होय. तेव्हा दगडी पुतळ्यास हलविण्याच्या, खणण्याच्या इत्यादी धांदलीत जर त्या दगडास दुखापत झाली तर ती हिंसा होते की काय? अहिंसात्मक

अनत्याचारी सत्याग्रह्यास दगडासही दुखापत करण्याची ना आहे की काय?’ या अत्यंत बिकट प्रश्नाचा विचार अहिंसेचे आचार्य करीत आहेत आणि अनत्याचारी सत्याग्रहानेच पुतळा हलविणे शक्य असेल तर माझी संमती आहे म्हणून बजावीत आहेत तोच-

तोच तिकडे एक धटिंगण स्वयंसेवक मनाशी म्हणाला, ‘वा! दगडाला दुखापत!’ इतके बरे झाले की नीलच्या पुतळ्यालाच दुखापत करणे हिंसा की अहिंसा इतकेच त्याने विचारले! हो, नाही तर सर्व दगडांचा प्रश्न उत्पन्न होऊन घराच्या पायरीवरही तिच्या दगडाचा अपमान होऊ नये म्हणून पाय देऊन न चढता डोके टेकून डोक्यानेच चढत चला म्हणून टूम निघायची! किंबहुना चालणेही लहानसहान खड्यांस - दगडांच्या मुलाबाळांस-दुखविणे असल्याने कोणी चालूच नये म्हणूनही मठाजा सुटावयाची! वा रे सत्याग्रह! हा केवळ बकवास आहे!’

त्याने तत्काळ एक घण घेतला, रातोरात नीलच्या पुतळ्याशी आला आणि पोलिसास असावधसे पाहून ताडकन तो त्या पुतळ्यावर मारून नीलच्या पुतळ्याच्या पायाचा पाय तोडून टाकला! जो तो म्हणाला, ‘ही मात्र कृती!!!’

बोल आणि कृती यांची आणखीही काही उदाहरणे घडत आहेत. श्रद्धानंदस्वामींस मारल्यानंतर अब्दुल रशीद म्हणाला, ‘मी स्वर्गात जाण्यास उत्सुक आहे, मला मरण्याचे काय भय! मी या काफराला स्वधर्मशत्रू म्हणून मारले!!’ हा झाला बोल.

पण जेव्हा मरण कोठडीच्या दाराशी येऊन त्यास स्वर्गाकडे नेण्यासाठी म्हणाले, ‘चलिये गाजी!’ तेव्हा अब्दुल भिऊ लागला, त्याला ताप चढला, वेड्याचे ढोंग करू लागला, शहाण्यासारखा अर्ज करू लागला की, ‘सरकार! दया करा, मला मरणाच्या पंजातून सोडवा!’ शेवटी शेवटी मरणास भेदरून जाऊन काळाठिक्कर पडला. - ही कृती.

तीच गोष्ट इच्छेची आणि पूर्तीची. अब्दुल फाशी गेला तेव्हा मुसलमानांची इच्छा की, पन्नास हजार लोकांसह या गाजीच्या प्रेतास एखाद्या सुलतानाच्या प्रेतासारखा सन्मान देऊ, मिरवू आणि शास्त्रोक्त कबरस्थानात पुरू. -त्यावर पुढे मोठा ताजमहाल बांधू! ही झाली इच्छा.

पण अब्दुलचे प्रेत हिसकून घेऊन जेव्हा ते मुसलमान त्यास मिरवू निघाले तेव्हा अचानक मशिनगन्स आणि बेयोनेटांनी त्यास सैनिकवंदना दिली! बंदूकीची रागीट गुरगूर ऐकू येते न येते तो त्या ५० हजार धर्मवीरांचे सैन्य त्या गाजीचे प्रेत टाकून जीव घेऊन पळत सुटले.

बिचारा अब्दुल! त्यास वचने दिली होती त्याप्रमाणे त्याची फाशीपासून तर कोणी सुटका करू शकला नाहीच, पण त्याच्या प्रेतासदेखील कोणी कबरस्थानात पुरू शकले नाही. त्याचे प्रेत तास दीड तास एखाद्या बिनवारशी मढ्याप्रमाणे मार्गात धूळ खात पडले होते! कोणी तेथे उभा राहिल असा धीट त्या धर्मवीरांच्या ५० हजार मुसलमानी ‘दीनदारात’ एकही निघाला नाही आणि शेवटी ते मढे सरकारी शिपायांकरवी तुरुंगातील चोर, डाकू, हत्याच्यांच्या पुरण्याच्या जागीच पुरले गेले. म्हणतातच ‘जातीस जात मिळते अन्- मातीस माती!’

प्रेतावर ताजामहाल बांधला जावा ही इच्छा आणि त्यावर तुरुंग बांधला गेला ही पूर्ती !!!

अब्दुल रशीद, गांधीजींच्या शब्दांत म्हणावयाचे म्हणजे 'भाई अब्दुल' फाशी गेला आणि त्याच्या प्रेताचा सन्मान करण्यास पन्नास हजार मुसलमान त्यास सामोरा गेला. 'अब्दुल रशीदचे कृत्य हे एका व्यक्तीचे कृत्य असून त्याचा दोष मुसलमानी समाजावर लादून नका. कारण मुसलमानी समाजाचा असा त्या कृत्यास नैतिक पाठिंबा किंवा सहानुभूती मुळीच नाही.' ही गांधीजींनी पूर्वीच केलेली भविष्यवाणी अशी अगदी तंतोतंत खरी ठरली! महात्म्याची त्रिकादशी वचने का कधी खोटी ठरतात?

हिंदू-मुसलमानांचे ऐक्य स्थापन करण्यासाठी महात्माजींनी एकवीस दिवसांचा उपवास केला. तत्काल अलाहाबादेपासून कलकत्त्यापर्यंत चार मोठेमोठे दंगे करून मुसलमानांनी त्या उपवासाच्या पारण्याचा दिवस साजरा केला. आता कलकत्त्यास राष्ट्रीय सभेच्या कार्यकारी मंडळाने हिंदू-मुसलमानांतील सर्व भानगडी मिटवून ऐक्याची शेवटची राष्ट्रीय घोषणा केली. ही बातमी पोचताच दिल्लीस पन्नास हजार मुसलमानांनी एका हिंदूच्या रक्ताने स्वाक्षरी करून टाकली. अन् यानंतर ऐक्यभंगाचा दोष मुसलमानांच्या माथी मारण्याचे साहस डॉ. मुंजेदेखील करू शकणार नाहीत हे उघड आहे!

दि. ८-१२-१९२७

१४. पण शुध्दी मरणार नाही

एका मुसलमानी वक्त्याने दिल्लीच्या सभेत रागारागाने म्हटले की, हिंदूसाठी आम्ही सोडणार नाही. पॅन-इस्लामिझमच्या प्रेमरज्जूने आम्ही हिंदी मुसलमान जगातील मुसलमानी राष्ट्रांशी संबध होणार. ठीक आहे. व्हा; कोण म्हणतो? पण ते जगातील मुसलमान तुमच्याशी त्या प्रेमरज्जूने बांधून घेऊन संबध होऊ इच्छिताहेत ना? नाहीतर 'कुणी पुशी न विचारी, उभी मावशी मी बिचारी' अशी स्थिती व्हायची!

अलीकडच्या सुशिक्षित मुसलमानांच्या मुखपत्रात मि. फजने हमीदने लिहिले आहे की, मी प्रथम भारतीय आणि नंतर मुसलमान आहे, असे म्हणणे मी पाप समजत आहे. ते ठीकच आहे. पण हिंदूतील भाबड्या लोकांस फसविण्यापुरते तरी केव्हा केव्हा एका दोघा मुसलमानांनी मी प्रथम भारतीय आणि नंतर मुसलमान असे म्हणणे, हे तर पुण्य आहे ना? तेवढे साधले म्हणजे आटोपले!

मागे हसन निजामीच्या पत्रात श्रध्दानंदाच्या हत्येपूर्वी शुध्दी चळवळीची अर्थी (तिरडी) यमुनेच्या तटावर लवकरच जाळली जाईल अशा अर्थाची कविता प्रसिध्द झालेली आमच्या वाचकांस आठवत असेलच.

बहुत मालवीयजी ने बकले बहुत लजपत ने बजाये दोतारे।
मगर होश मे आर्येगे जब ए दोनो नजर आर्येगे मालवी दिन को तारे।।
अशुध्दि मिटा करके छोडेंगे हम भी अगर बाजूओं में है कुछ दम हमारे।
बजाकर अशुध्दि की अरथी को स्वामी हुवा आज चुफ से ज्यमुना किनारे ।।

या कवितेला श्रध्दानंदजींच्या हत्येनंतर कवि गोंवंदरामाने 'हिंदू पंचा'त उत्तर दिले आहे की -

बलासे चले सरपे तेगें व आरे
गलप फिर याकि खऊजर हमारे
उदू गोलियाँ चाहे सीनेपे मारे
हटेंगे न शुध्दीसे शुध्दीके प्यारे ।।
फिदा जिस्मो जाँतक करेंगे खुशीसे
हो शर लाजपत मालवी के अशारे
न समझो कि डर जायेंगे कत्लसे हम
है जोशे शहादत दिलो में हमारे ।।
किया कत्ल स्वामी को कातिल हुआ क्या
बनेंगे श्रध्दानंद अब हिंदू सारे
ये शुध्दी यूं ही शायद चलती रहेंगी
तो हिंदु बनेंगे मुसलमान सारे
चलेगा जो शुध्दी का चक्कर निजामी

नजर आरेंगे फिर तुम्हे दिन को तारे।।

अर्थ : तलवारींनी आणि करवतींनी शिरे कापली जावोत, गोळया छातीत मारल्या जावोत! या मार्गाने जात जात आम्ही मरून जाऊ. पण शुध्दी मरणार नाही! रे हत्यारी, एका श्रध्दानंदाला मारून तू काय केलेस? बघ, हिंदू समाजच श्रध्दानंद झाला! हा शुध्दीचा चक्कर पाहा चाललाच आहे. थोडयाच दिवसांत जेव्हा मुसलमान धडाधड हिंदू होतील तेव्हा निजामी, तुलाच चक्कर येईल आणि दिवसा डोळ्यांपुढे चांदण्या चमकू लागतील! हुतात्म्याचे तेज अंगात संचरत आहे. हत्ये तुझी नांगी ढिली पडली !!!

कट्टर सनातनी मंडळाचे प्रख्यात पुढारी म्हणून गाजलेले पंडित दीनदयाळ शर्मांचे सुयोग्य पुत्रही हिंदू महासभेच्या प्रगतिपर कार्यास विरोध करीत असत. पण गेल्या सनातन सभेच्या कट्टर अधिवेशनात हे दोन्ही दिग्गज पंडित बसले असता धाकटया दिग्गजांनी स्वतः उठून सांगितले की शुध्दीला शास्त्रीय आधार सापडला आहे. अन् आता कोणाही भ्रष्टास शुद्ध करून घेण्याची व्यवस्था आम्ही करीत आहोत!! भले पंडितजी, किती झाले तरी तुम्ही आम्ही बंधू आहोत एकशे पाच!!

हसन निजामींनी दिल्लीस पगारासाठी संप केलेल्या हिंदू भंग्यांस धाक घातला की, जर तुम्ही आर्यसमाजाच्या पंजात गवसून मुसलमानांस असा संप करून त्रास द्याल, तर मी मुसलमानांत भंगीकाम करणारा वर्ग तयार करीन. इतकेच नव्हे तर मी स्वतः त्यांचा मुख्य भंगी होण्यास कमी करणार नाही! 'शुभस्य शीघ्रम्'! वास्तविक हे कार्य त्यांनी जन्मापासून हाती घ्यावयास पाहिजे होते. तबलीगपेक्षा हे मुख्य भंगीपणाचे कामच त्यांच्या उपजत योग्यतेस साजेसे आहे!

तुर्कस्थानशी इंग्लंडची लढाई चालली असता खिलाफतीच्या चळवळीस साह्य करणे हा हिंदूंचा धर्म आहे म्हणून आरडत ओरडत दशदिशा दणाणून सोडणारे महात्माजी, चीनमध्ये एवढा आकांत उसळला असता त्याविषयी इतके मूग गिळून कां बसतात त्याविषयी काही जणांस मोठे आश्चर्य वाटत आहे. पण त्यात काही एक आश्चर्य नाही. तुर्क मुसलमान होता, हिंदी मुसलमानांचा तो खलिफा होता; म्हणून त्यास साह्य देणे हिंदूंचा धर्म होताच. पण चीन हिंदू आहे. हिंदूस हिंदूंनी साह्य देणे, हा का हिंदूंचा कधी धर्म असतो?

बोअर लोक जेव्हा त्यांच्या स्वातंत्र्यासाठी इंग्लंडविरुद्ध लढत होते तेव्हा गांधीजींनी साम्राज्यातील एकनिष्ठ प्रजानन म्हणून एक रणशुश्रूषा दळ काढून इंग्लंडच्या साहाय्यास रणांगणात धाव घेतली होती. त्याच्याही पुढे जाऊन जर्मन लोक जेव्हा त्यांच्या मुळावर आलेल्या इंग्रज राजनीतीस उलथून पाडण्यासाठी लढायला निघाले, तेव्हा तर अहिंसक गांधीजींनी जर्मनांस ठार मारण्यासाठी, इंग्रजांस सशस्त्र साह्य द्यावयास कित्येक भारतीय तरुणांस मृत्यूच्या जबडयात ढकलण्यासाठी कमी केले नाही. त्या गांधीजींनी आता चीन स्वातंत्र्यासाठी लढण्याचे महत्पाप करीत असता वास्तविक पाहता इंग्रजांच्या वतीने भारतीयांची स्वयंसैनिक पथके उभारून चीनवर स्वारी करावयास पाहिजे आहे! पण ते तसे न करता, अजून आपले चूप बसले आहेत हे काय चीनवर त्यांचे थोडे उपकार झाले आहेत? चीनला त्यांनी आणि त्यांच्या शिष्यांनी आणखी कोणती सहानुभूती दाखवावी? चीन जाणूनबुजून हिंदुस्थानचा राजनिष्ठ मित्र आणि धर्माचा शिष्य; त्यास ती सक्रिय सहानुभूती काय दाखवायची! त्यांत महात्मापण ते कोणते आहे!

चीनच्या विरुद्ध इंग्लिश सेनेस साहय देणे हेच खरे महात्मापण आहे, जसे बोअरयुद्धात किंवा जर्मनयुद्धात प्रकट केले गेले! अन् जे, आम्हास अजून आशा आहे की, कोण्या व्हाईसरॉयाच्या किंवा गव्हर्नराच्या भेटीबिटीचा गोड प्रयोग केला असता या 'चीनांगल' युद्धातही महात्माजी आज नाही उद्या ते प्रकटही करतील!

'गाझी अब्दुल रशीदचा मुलगाच कोणी उडवून नेला आहे' म्हणून 'अर्जुनने' प्रसिध्द केले आहे! हे श्रध्दानंदाचे भूत मागे लागले आहे बिचाऱ्याच्या! त्याने श्रध्दानंदांच्या मुलास पितृहीन केले! न्यायालयामध्ये एका मुसलमान साक्षीदाराने सांगितले होतेच की, 'गाजीने' एकदा आपल्या मुलास घराची दारे लावून मरेमरेतो चोपले होते म्हणून !!!

श्रध्दानंदांचा पुनर्जन्मावर विश्वास असल्याने जाफर अल्लीने लिहिले होते की ते क्वचित गायीच्या जन्मास येऊन मुसलमानी कसायाच्या खुंटयाशी बांधलेही गेले असतील. पण आता एका परलोक विद्याविशारदाच्या प्लॅचेटवर स्वर्गातून संदेश आला आहेकी, तसे काहीएक झालेले नसून मलकाना रजपुतांच्या शुध्दीकरणाच्या पुण्य प्रचारकाच्या कामी नेमले आहे आणि त्यांनी तेथेही शुध्दिसभा स्थापून जाफर अल्लीच्या आज्ञास आणि पणजासही मुसलमानी धर्मातून परावृत्त करून हिंदू धर्माची दीक्षा दिली आहे! जाफर अल्लीच्या आणि हसन निजामीच्या वडिलांची शुध्दीही याच आठवड्यात ते करणार होते!

श्रीशंकराचार्य डॉ. कुर्तकोटी यांच्या सारख्यांच्याही प्रत्यक्ष वतीने धारवाडात जी हिंदू सभा स्थापन करता आली नाही ती श्रध्दानंदांच्या हत्येने अखेर स्थापित केली हे शुभ वर्तमान प्रसिध्द झाले आहे. पण आता ती कार्यास केव्हा आरंभ करणार? कां सभा स्थापण्यासाठी एका संन्याशाच्या हत्येच्या मुहूर्तापर्यंत जसे थांबावे, लागते, तसे कार्य आरंभ करण्यास दुसऱ्या कोणा थोर संन्याशाच्या आणखी एका हत्येच्या मुहूर्ताची धारवाड मार्गप्रतीक्षा करतो आहे?

हिंदू लोकांतील चोर, डाकू, पोरेंटोरं भुलवून आणि अनाथ बायाबापडया पळवून इस्लामाचा प्रचार करण्यासाठी 'तबलिका' इकडे धडपडत असता ते तिकडे पहा त्या कृष्णमूर्तीस-त्या एका हिंदू ब्राह्मण कुमारास आपण होऊन भगवानाचा अवतार मानून युरोप, अमेरिका खंडामधील मोठेमोठे शास्त्रज्ञ, कवी, संस्थानिक, ग्रंथकार आणि हजारो स्त्रीपुरुष त्या हिंदू कुमाराच्या पायाची धूळ मस्तकी अंगारा म्हणून धारण करीत आहेत! गीता वाचीत आहेत! कोणीकडे तो हसन निजामीय अंधारातील घुबाडाचा घूत्कार! अन् कोणीकडे हे औपनिषदीय उषःकालाच्या स्वागताचे देवदूतीय संगीत!!!

तुम्हांस जर बंगालचे राजकीय बंदिवान सोडावयाचे असतील तर? -गांधीजी 'यंग इंडिया'त गंभीरपणे लिहितात, 'चरखा फिरवा' आम्ही अत्यानंदाने लगेच चरखा फिरवून पाहिला. पण न राजकीय बंदिवान सुटले. तेव्हा संशय आला की 'चरखा फिरवा' इतके 'यंग इंडिया' ने जे लिहिले, त्याविषयी तो किती दिवस तसा फिरविला पाहिजे. एकदा फिरवून तर काही भागले नाही,म्हणून आम्ही 'यंग इंडिया' कार्यालयात विचारले आहे, किती दिवस तसा चरखा फिरविला की, चीनचे सैन्य परत येईल? - बहुधा हा सर्व जन्म आणि दुसरा पुढचा असे उत्तर येईल.

'टाईम्स' वरून कळते की, बिचाऱ्या जपानमध्ये भूकंपाच्या स्फोटाने लोकांस त्राही झाले आहे. त्याचप्रमाणे मॉरिशसकडे एक वादळ होऊन एक जलयानच्या जलयान प्रवाशांसह वाहून गेले! पण मग हे

लोक चरखा कां फिरवीत नाहीत? जर घरबसल्या चरखा फिरविल्याने चीनमध्ये धाडलेले सैन्य आताच्या आता परत फिरविता येते, तर काय त्या चरख्याने भूकंप आणि वादळे शांत होणार नाहीत? पण 'ह्या महाराष्ट्राच्या लोकांत श्रध्दाच नाही!' अन् या जपानी लोकांतही !!!

गांधीजींनी शिंपोशी येथील भेटीत एका संशयी गृहस्थास आपल्या युक्तवादानंतर सांगितले की, 'माझ्या खादीनेच स्वराज्य कसे मिळेल या विषयाचा युक्तवाद ऐकून सर्व संशयी लोक माझे अनुयायी होतात.' खरेच. कारण खादीने स्वराज्य कसे मिळेल याविषयीचा, त्यांचा चरख्याने चीनचे सैन्य ह्या क्षणी परत बोलावणाऱ्या वरील युक्तवादाप्रमाणेच, अगदी अखंडनीय कोटिक्रम ऐकून त्यांच्यापुढे दोन पावले जाण्याचे तर नावच नको, पण त्यांच्याबरोबरदेखील चालावयास कोणी सिध्द होत नाही. जो तो, तो विक्षिप्त युक्तवाद एकताच कंबरडे बसल्यासारखे होऊन त्यांच्या मागे मागे फारच मागे रेंगाळू लागतो- अनुयायी होतो हे अगदी खरे.

चीनमध्ये गेलेल्या भारतीय सैन्यात क्रांतिकारकांनी हस्तपत्रके वाटून त्यांना चीनविरुध्द लढू नका म्हणून विनंती केल्याचे प्रसिध्द झाले आहे. प्लेगचे अुंदीर तर पडू लागले! आता प्लेग केव्हा सुरू होतो?

१५. गांधी काय म्हणतात?

‘इतर सारे लहानथोर संस्थानिक अखेरीला या निजामाच्या बलाढ्यतम सत्तेला शरण जातील नि निजाम हिंदुस्थानच्या सम्राटपदावर विराजमान होईल!

‘या देशांतील संस्थानिकांनी निजामाची मांडलिकी पत्करून किंवा निजामाला सरसीमेवरील मुसलमानी टोळ्यांनी पाठिंबा देऊन जर हिंदुस्थानात निजामाचे राज्य स्थापन होत असले, तर तसल्या अराजकतेचे मी स्वागत करीन’.

‘या देशांतील साऱ्या हिंदू संस्थानिकांना सरसीमेवरील टोळ्यांच्या साहाय्याने आपले मांडलिक बनवून निजाम जर हिंदुस्थानचा सम्राट होत असेल, तर ते राज्य शेकडा शंभर टक्के स्वराज्यच आहे. ते ‘होमरूल’च होय!’

सावरकर काय म्हणतात?

‘एकटे शिंदे एका बाजूला नि निजामाच्या साऱ्या शक्ती एका बाजूला असे झाले तरी एखाद्या नव्या उदगीराच्या किंवा खडर्यांच्या रणांगणावर एकटे शिंदेच निजामाचा खुर्दा उडवितील.’

‘काश्मीरपासून कन्याकुमारीपर्यंत पसरलेले लक्षावधि हिंदू ‘हिंदू तेवढा एक’ या तत्त्वाने प्रफुल्लित झाले आहेत, हे हिंदुसंघटक विसरत नाहीत. मुसलमानी संस्थानिकांनी जर एखादे राष्ट्रव्यापी यादवी युद्ध आरंभिले, तर त्या प्रसंगी हिंदू संस्थानिकांचे रक्त मेलेलेच राहिल असे समजण्याचे कारण नाही.’

‘आणि जेव्हा उदेपूरपासून कोल्हापूरपर्यंतचे सर्व हिंदू राजे आणि दक्षिणेतील म्हैसूरपासून कोचीनपावेतोचे अवघे हिंदू नरेश एक बलाने मुसलमानी आक्रमकांवर तुटून पडतील, तेव्हा खाली दक्षिण समुद्रापासून तहत उत्तरेतील यमुनेपावेतो मुसलमानी सत्तेचा अंशही शिल्लक उरणार नाही.

‘१९१४ तील अँग्लो-जर्मन युद्धाच्या कालात याच गांधींनी मुसलमानी पुढाऱ्यांच्या वतीने अफगाणिस्थानाच्या अमीर अमानुल्लाला हिंदुस्थानवर स्वारी करण्यासाठी पाचारण करण्याचा घातकी डाव रचला होता’.

‘राज्यांच्या सीमा नि अधिकार खड्गाची तिखट धार नि तोफांचे भयानक गोळेच ठरवीत असतात!’